

บทที่ 3

พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์

พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ หรือที่คนทั่วไปมักเรียกกันโดยสามัญว่า “เจ้า” ถือเป็นชนชั้นที่มีฐานะอันศักดิ์สูงในสังคมไทยมาแต่โบราณ สิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์จึงมักมีการแสดงออกถึงความปราณีตและความพิเศษกว่าของสามัญชน โดยเฉพาะเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมซึ่งสร้างหรือบูรณปฏิสังขรณ์โดยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์นั้น ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นได้มีการกำหนดรูปแบบและวัสดุประดับตกแต่งสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างกันเพื่อบ่งบอกฐานะอันศักดิ์ของผู้สร้าง¹ พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ในช่วงรัชกาลที่ 3 ซึ่งได้คัดเลือกเป็นกรณีศึกษาในการวิจัยนี้มีรายนามพระอารามดังนี้

พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

1. วัดนางนองวรวิหาร
 2. วัดหนึ่งราชนววิหาร
 3. วัดเทพธิดารามราชวรวิหาร
 4. วัดราชนัคดารามราชวรวิหาร
 5. วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร
- รวมทั้งสิ้น 5 วัด

พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์ โดยพระบรมวงศานุวงศ์

1. วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร
 2. วัดบวรสถานสุทธารวาส
 3. วัดเศวตฉัตรวรวิหาร
 4. วัดมหรณพารามวรวิหาร
- รวมทั้งสิ้น 4 วัด

¹ บ.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ (1984), 2537),

3.1 พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

3.1.1 วัดนางนองวรวิหาร

นามวัด	วัดนางนอง	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองด่านฝั่งตะวันออกบริเวณเขื่อกับวัดราชโอรสาราม ตำบลบางหัวฝั่งธนบุรี				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองคลองด่าน เลขที่ 70 แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร				
ข้อมูลทั่วไปของพระอาราม					
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระมหากษัตริย์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์เริ่ม	พ.ศ.2375				

มูลเหตุในการสร้าง / ปฏิสังขรณ์

เป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาประมาณสมัยสมเด็จพระศรีสุริเยศรพีเพชรมณีที่ 8 (ขุนหลวงสรศักดิ์)² ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ปฏิสังขรณ์และสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ซึ่งมูลเหตุการปฏิสังขรณ์นั้นอาจเป็นไปได้ว่าเพราะเป็นวัดที่พระอาจารย์ทอง พระเถระผู้ซึ่งทรงให้ความเคารพนับถือจำพรรษาอยู่ รวมทั้งอยู่ในละแวกนิวาสนสถานข้างราชินีภูผฝ่ายกรมสมเด็จพระศรีสุลาภยพระบรมราชชนนีอีกด้วย

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองสาขาจากคลองด่าน
ทิศตะวันออก	จรดคลองหลังวัด
ทิศใต้	จรดคลองสาขาจากคลองด่าน
ทิศตะวันตก	จรดคลองด่าน

ลักษณะที่ตั้ง

ตามหลักฐานเอกสาร กล่าวว่า คลองด่านเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนบริเวณสองฟากคลองด่านละแวกวัดหนึ่งถึงวัดจอมทองนั้นก็เป็นบริเวณนิวาสนสถานข้างพระญาติฝ่ายกรมสมเด็จพระศรีสุลาภยซึ่งเป็นครอบครัวคหบดีชาวสวน ประกอบกับมีวัดโบราณอยู่ใกล้กันถึง 3 วัด บริเวณดังกล่าวจึงน่าจะเป็นชุมชนชาวสวนที่มีความเก่าแก่และหนาแน่นพอควร

แผนผังที่ 3.1 แสดงบริเวณคลองด่าน จากวัดหนึ่ง วัดนางนอง ถึงวัดราชโอรส

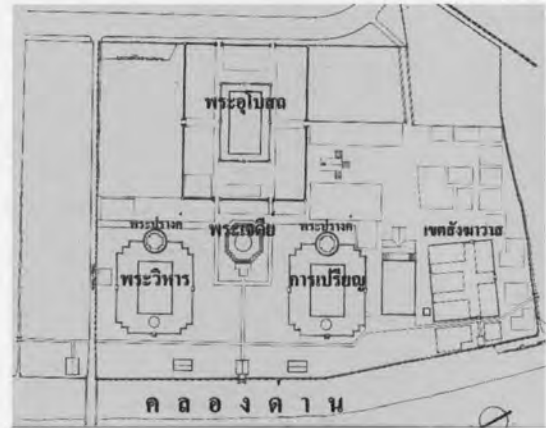
ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามสันฐานเป็นรูป 4 เหลี่ยม ล้อมรอบด้วยคลองทุกด้าน ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตกลงสู่คลองด่าน เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้ของเขตพุทธาวาส

² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการณัฏฐกรัณกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2525), หน้า 430.

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

พระวิหารและการเปรียญเรียงกันในตามแนวคดอง โดยพระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหลังในแนวระหว่างพระวิหารและการเปรียญ ทั้งหมดหันด้านสกัดลงคดองหน้าวัด อาคารแต่ละหลังมีกำแพงแก้วล้อมรอบบริเวณของตัวเอง พระเจดีย์ตั้งอยู่ระหว่างพระวิหารและการเปรียญและตรงกับด้านหน้าพระอุโบสถ เมื่อพิจารณาจากพระพุทธรูปที่ประดิษฐานในพระวิหาร สามารถสันนิษฐานได้ว่า พระวิหารน่าจะเป็นอาคารที่ได้รับการปฏิสังขรณ์บนฐานอาคารดั้งเดิมที่มีมาตั้งแต่ก่อนการปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ 3

แผนผังที่ 3.2 แสดงเขตพุทธาวาส วัดนางนองวรวิหาร

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

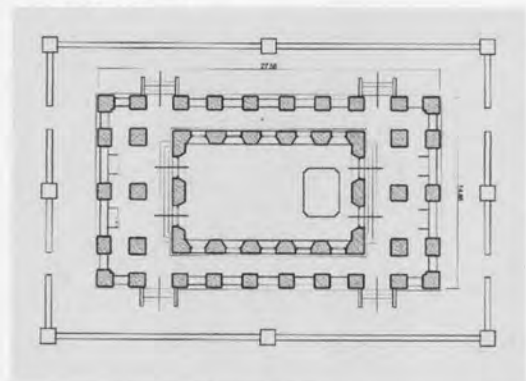
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้น ขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโดยรอบ ประมาณ 15 x 28 เมตร หอภายในขนาด 5 ช่วงเสา ไม่มีเสาร่วมใน ผังห้องด้านสกัดจะเป็นช่องประตูคานละ 2 ช่อง ด้านหน้าและหลังมีเฉลียง และมีระเบียงรอบล้อมทั้ง 4 ด้านอีกชั้นหนึ่ง บันไดชั้นล่างอยู่ที่ช่วงเสาที่สองของด้านขวาจากมุมของอาคารรวม 4 แห่ง บันไดชั้นบนยาวเท่าระยะประตูทั้ง 2 ช่อง

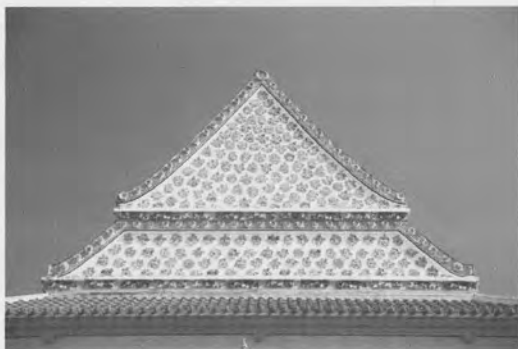

ภาพที่ 3.1 พระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร

แผนผังที่ 3.3 ผังพื้นพระอุโบสถ วัดนางนองวรวิหาร

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น หน้าบันแบบกระเท่ซรั่ก่ออิฐเต็ม ไม่มีไฉราหน้าจั่ว แบ่งเป็นสองส่วนตามคับหลังคา จากคับบนสุด หน้าบันตอนบนและล่างประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปช่อดอกพุดคานแยกเป็นช่อๆ เรียงกันเป็นแนวตารางเชิง ส่วนที่แทนเครื่องล้าของเป็นหน้ากระดานประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปดอกไม้ ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวเสารับหลังคาเหนือเฉลียง หลังคาเปลี่ยนชั้นตรงกับผนังด้านสกัดของตัวห้องพระอุโบสถ ชั้นกันสาดโดยรอบไม่มีคันทวย ฝ้าเพดานภายนอกเป็นลายฉลุปิดทงรูปดาว พื้นคัลายเป็นสีแดง บนพื้นฝ้าสีขาวนวล

ภาพที่ 3.2 หน้าบันพระอุโบสถ เป็นแบบ2ชั้น
ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีลายช่อดอกพุดตาน

ภาพที่ 3.3 ฝ้าเพดานภายนอก ปิดทองจลุลายดาว
พื้นลายสีแดงบนพื้นไม้สีขาวนวล

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองเป็นลายพฤกษชาติอย่างเทศแม่ลายดอกพุดตาน กลางซุ้มเป็นรูปช่อดอกพุดตาน ในภาชนะคล้ายแจกัน บานประตูภายนอกประดับด้วยกรรมวิธีพิเศษคือ ลายทองกำมะลอบนพื้นมุก เป็นรูปมงคลจีนทั้งประเภทเทพ,ธรรมชาติ,เครื่องบูชาและสัตว์ บานหน้าต่างด้านนอกเป็นลายรดน้ำรูปวิมาน 3 องค์เรียงกันทางตั้ง ภายในพระวิมานมีเทวดาและบริวารซ้ายขวาประทับอยู่โดยพระวิมานองค์กลางเป็นเทพธิดา ส่วนวิมานองค์ล่างตั้งอยู่เหนือช้างเอราวัณ สันนิษฐานว่าสื่อความหมายถึง พระบรมราชชนก พระบรมราชชนนี และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯเองตามลำดับจากบนลงล่าง ได้ทับหลังและผนังช่องประตูหน้าต่างด้านนอกประดับลายรดน้ำ ทับหลังประตูเป็นภาพ โคตรเพชรบนพื้นรูปเกลียวคลื่นมีเครื่องราชูปโภคลอยล่องอยู่ ทับหลังหน้าต่างเป็นภาพกัจจกรที่มีเครื่องอาวุธเป็นรัศมี ผนังช่องประตูเป็นลายรดน้ำ ภาพคันถ์ปลพฤษณ์ ช่องหน้าต่างเป็นภาพเครื่องอาวุธ

ภาพที่ 3.4 ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทอง
ลายพฤกษชาติดอกพุดตาน

ภาพที่ 3.5 บานประตูด้านนอกเป็นลาย
ทองกำมะลอบนพื้นมุก

ภาพที่ 3.6 บานหน้าต่างเป็นลายรดน้ำรูป
วิมาน 3 องค์เรียงกันทางตั้ง
ผนังช่องเป็นรูปเครื่องอาวุธ

ภาพที่ 3.7 ทับหลังประตูด้านนอก(ล่าง)เป็นลาย
โคตรเพชรเหนือเคลือบวกลิ้นและเครื่องราชูปโภค

ภาพที่ 3.8 ทับหลังหน้าต่างด้านนอก
เป็นลายจักร มีเครื่องอาวุธเป็นรัศมี

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระอุโบสถเป็นชุดฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ บันไดชั้นล่างจากลานโคจรอบขึ้นสู่ชั้นระเบียงสูง 5 ชั้น ลูกนอนปูหินแกรนิต พนักพลิงหัก่ออับฉาบปูนทาสีขาวมีเสากะสลักหินขุดรูปสิงโตจีนที่ปลายพนัก บันไดชั้นบนหน้าประตูทางเข้าห้องภายในเป็นบันไดหน้ายาวตลอดแนวประตูทั้ง 2 ช่อง สูง 3 ชั้น ไม่มีพนักพลิงหัก่อ

ภาพที่ 3.9 ฐานชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ บันไดมีพนักพลิงหัก่อ
ปลายพนักตั้งเสาค้ำและสลักขุดเป็นรูปสิงโตจีน

ภาพที่ 3.10 ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว
บันไดหน้าประตูยาวตลอดแนวช่องประตูทั้ง 2 ช่อง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่องปางทรมานพญามุขาคี หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตกเหนือพระประธานกันฉัตร 5 ชั้น ฐานชุกชีประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ตั้งอยู่ชิดกับผนังหุ้มกลองด้านหลัง เมื่อครั้งการปฏิสังขรณ์พระปรางค์วัดอรุณราชวรารามให้สูงขึ้นจากเดิม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อิมมมกภูที่หล่อไว้สำหรับพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดนางนองมาค่อนบนยอดพระปรางค์วัดอรุณราชวรารามแทนการใช้ขอมคนพสุลแบบโบราณ³

ฝาเพดานภายใน เป็นลายดาวฉลุปิดทองบนพื้นลายสีแดง พื้นฝาสีขาวนวล ลักษณะเดียวกับฝ้าภายนอกผนัง ส่วนเหนือระดับประตูหน้าต่างประดับจิตรกรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติตอนทรมานพญามุขาคี⁴ ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะของพระประธานที่เป็นพระทรงเครื่อง ระหว่างช่องหน้าต่างเขียนภาพเล่าเรื่องสามก๊กโดยแบ่งเป็นช่องๆ เฉพาะระหว่างช่องประตูเป็นภาพโป๊ยเขียนเหนือช่องประตูหน้าต่างแขวนภาพเขียนสีบนกระจกในกรอบไม้แกะสลักปิดทองช่องละ 3 บานเล่าเรื่องสามก๊กและไซอิ๋ว

³ กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁴ กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 431.

ภาพที่ 3.11 พระประธานทรงเครื่อง
ปางทรมานพญามุขบูดี

ภาพที่ 3.12 ฝ้าเพดานภายใน เป็นลายดาว จลูปิดทองบนพื้น
ลายสีแดง พื้นฝ้าสีขาววนวล ลักษณะเดียวกับฝ้าภายนอก

ภาพที่ 3.13 ผนังส่วนเหนือระดับประตูหน้าต่าง เขียนจิตรกรรมสีฝุ่น
แบบไทยประเพณี เล่าเรื่องพุทธประวัติตอนทรมานพญามุขบูดี

ภาพที่ 3.14 ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง เขียนจิตรกรรม
ลายของกำมะลอแบบจีน เป็นเรื่องสามก๊ก

บานประตูหน้าต่าง การตกแต่ง

หลังบานทั้งหมดด้วยลายรดน้ำ บานประตูเป็นภาพตัวพระและยักษ์ถือคันศร บนพื้นภาพต่างกัน เช่นลายนาคพันน้ำ ลายลูกศรดาข่างเพชร ซึ่งน่าจะหมายถึงตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ทั้งฝ่ายพระราม และฝ่ายทศกัณฐ์ บานหน้าต่างเป็นภาพ ทวารบาลประทับบนพาหนะ คือ นรสิงห์ และสิงหนานร ได้ทับหลังเป็นภาพหงส์จีน บานแผละประตูประดับภาพเครื่องอาวูธ บานแผละหน้าต่างประดับภาพเครื่องประกอบอิสริยยศ ได้แก่ เครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์, เครื่องสูง และเครื่องราชูปโภคต่างๆ

ภาพที่ 3.15 ประตูด้านในเป็นลายรดน้ำ หลังบานเป็นรูปตัวละครในรามเกียรติ์ บานแผละเป็นรูปเครื่องอาวูธ

ภาพที่ 3.16 หน้าต่างด้านใน หลังบานเป็นรูปทวารบาล บานแผละเป็นรูปเครื่องประกอบอิสริยยศ

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบพระอุโบสถ

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมทั้ง 4 มุมและแนวกึ่งกลางอาคารทั้ง 4 ด้าน รวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มหินอ่อนแกะสลัก ผังซุ้มรูปสี่เหลี่ยม หลังคาซุ้มลาดเป็นผืนเรียบเขาชะร่องทำเป็นกระเบื้อง มีหัวมุดตั้งอยู่ที่ยอด ส่วนเรือนแกะเป็นองค์ประกอบเสาและบัวแบบเทศเจาะช่องทะลุเป็นช่องวงรีภายในตั้งใบเสมาหินแผ่นแกะสลัก ส่วนเรือนฐานซุ้มประดับบัวฐานแบบเทศเช่นกัน

ภาพที่ 3.17 ซุ้มเสมาหินอ่อน หลังคาลาดเป็นผืนเรียบเขาชะร่องเป็นกระเบื้อง ส่วนเรือนเจาะช่องวงรีทะลุ คิ้วบัวแบบเทศ

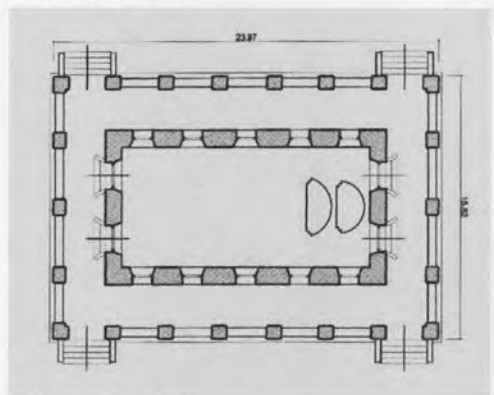
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เรียกกันโดยทั่วไปว่า “วิหารหลวงพ่อบุศ” เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชานิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้นขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 16 x 24 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา ไม่มีเสาร่วมในผนัง ห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงรอบล้อมทั้ง 4 ด้านอีกชั้นหนึ่ง บันไดชั้นล่างอยู่ที่ช่วงเสาแรกของด้านยาวจากมุมของอาคารรวม 4 แห่ง บันไดชั้นบนอยู่หน้าประตูทั้ง 4 ช่อง

ภาพที่ 3.18 พระวิหาร วัดนางนองวรวิหาร

แผนผังที่ 3.4 ผังพื้นพระวิหาร วัดนางนองวรวิหาร

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น หน้าบันแบบกระแทะหรืออิฐเต็มไม่มีไชราหน้าจั่ว แบ่งเป็นสองส่วนตามดับหลังคาจากดับบนสุด หน้าบันตอนบนประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปมังกร หงส์จีน และเครื่องมงคลจีน หน้าบันตอนล่างประดับรูปเครื่องมงคลแบบจีนในหมวดธรรมชาติมงคล ส่วนที่แทนเครื่องล้ำของเป็นหน้ากระดานประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปดอกไม้ ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านสกัดของห้องภายใน หลังคาเปลี่ยนชั้นตรงรับด้วยโครงสร้างข้อ ชั้นกันสาดโดยรอบไม่มีคันทวย ฝ้าเพดานภายนอกทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 3.19 หน้าบันพระวิหาร แบบกระแทะ 3 คับ 2 ชั้น

ประตูหน้าต่าง ภายนอก
ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองเป็นลาย
พฤกษชาติแบบเทศแม่ลายดอกพุดตาน
กลางซุ้มเป็นรูปช่อดอกพุดตานใน
ภาชนะคล้ายพาน บานประตูหน้าต่าง
ภายนอกเป็นลวดรดน้ำรูปต้นไม้และ
สัตว์หิมพานต์

ภาพที่ 3.20 - 3.21 ประตู-หน้าต่าง ซุ้มปูนปั้นปิดทองลายพฤกษชาติ
บานภายนอกลวดรดน้ำรูปต้นไม้และสัตว์หิมพานต์

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกไก่ ผนังห้องด้านนอก
ก่อเรียบจนระดับพื้นระเบียงโดยไม่มีฐานรับตัวห้อง **บันได** ชั้นล่างจากลาน โดยรอบขึ้นสู่ชั้นระเบียงสูงประมาณ 6
ชั้น พนักพลิงห์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ปั้นสันเป็นบัวหลังเจียด บันไดชั้นบนอยู่หน้าประตูเข้าห้องภายในสูง 3
ชั้น พนักพลิงห์ลักษณะลวดบัวคล้ายพนักชั้นล่าง แต่โค้งผายออก

ภาพที่ 3.22 ผนังห้องด้านนอก ไม่มีฐานรับ
บันไดหน้าช่องประตูมีพนักพลิงห์โค้งผายออก

ภาพที่ 3.23 ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว บันได
ชั้นล่างพนักพลิงห์ก่ออิฐฉาบปูน ปั้นสันเป็นบัวหลังเจียด

การตกแต่งภายใน

พระประธาน มีอยู่ 2 องค์ เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย หน้าตักกว้างราว 6 ศอกขนาดไล่เลี่ยกัน
ตั้งเรียงกัน โดยแยกฐานซุกซิจากกันและห่างจากผนังด้านหลังหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก โดยองค์ด้านหน้า
นั้นเล่ากันว่าเดิมจมอยู่ในดินต่อมาจึงมีชาวบ้านพบและขุดขึ้นมาเรียกกันโดยทั่วไปว่า “หลวงพ่อดู” ฐานซุกซิจี
ประดับลวดปูนปั้นทาสีขาว **ฝาผนัง** ทาสีแดงเรียบ **ผนัง** ฉาบเรียบทาสีขาว **บานประตูหน้าต่าง** เขียนภาพ
ทวารบาล เป็นฝีมือการซ่อมแซมในสมัยหลัง

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบพระวิหาร

พระปรารักษ์ ลักษณะศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อยู่ทางด้านหลังพระวิหาร ลักษณะพิเศษคือ เป็นประ
ปรารักษ์ที่มีผนังเป็นรูปหกเหลี่ยมตั้งอยู่บนฐานยกสูงฝังรูปวงกลมซึ่งคั่นกลางกำแพงแก้วล้อมพระวิหาร องค์พระ
ปรารักษ์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวเรียบ ประดับลวดปูนปั้นเฉพาะบริเวณซุ้มเรือนธาตุ ฐานรับองค์ปรารักษ์ด้านล่างก่อเป็น
หน้ากระดานคล้ายพนักกระเบื้อง ประดับกระเบื้องปูดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

เจดีย์ราย ตั้งอยู่โดยรอบพระวิหารหลายองค์ โดยแต่ละองค์มีลักษณะแตกต่างกันไป ทั้งแบบปราสาท, แบบทรงเครื่อง สันนิษฐานว่าแต่ละองค์น่าจะสร้างขึ้นเพิ่มเติมในสมัยหลังคนละช่วงเวลา

ภาพที่ 3.24 ภายในพระวิหาร การตกแต่งเรียบง่าย

ภาพที่ 3.25 พระปราสาทด้านหลังพระวิหาร ศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 3.26 เจดีย์รายด้านหน้าพระวิหาร สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยหลัง

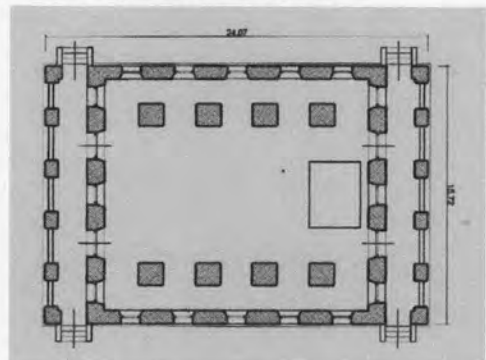
การเปรียญ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 แต่มีสัดส่วนอาคารเตี้ยแจ้และรายละเอียดค่อนข้างไปทางศิลปะจีน **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 16 x 24 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา มีเสาร่วมใน ผนังห้องด้านสกัดทั้งสองด้านเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีเฉลียงด้านหน้าหลังด้านละ 1 ช่วงเสา ไม่มีระเบียงด้านข้าง บันไดเฉลียงอยู่ที่ด้านขวาของอาคารตรงช่วงเสาแรกจากมุมอาคาร รวม 4 บันได

ภาพที่ 3.27 การเปรียญ วัดนางนองวรวิหาร

แผนผังที่ 3.5 ผังพื้นการเปรียญ วัดนางนองวรวิหาร

หลังคา 2 ตับ 2 ชั้น หน้าบันแบบกระเท่เซรก่ออิฐเต็มไม่มีใบชาหน้าจั่ว ประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปมังกร พื้นภาพประดับปั้นปูนทาสีขาวเป็นรูปดวงไฟและก้อนเมฆ ส่วนที่แทนเครื่องถ้วยชามเป็นหน้ากระดานประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปดอกไม้ ส่วนยอดจั่วโค้งขึ้นคล้ายยอดจั่วหลังคาแบบจีน ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านสกัดของห้องภายใน หลังคาเปลี่ยนชั้นตรงรับด้วยโครงสร้างข้อ ชั้นกันสาดโดยรอบไม่มีคันทวย ฝ้าเพดานภายนอกทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 3.28 หน้าบันการเปรียญ ประดับกระเบื้องเคลือบเป็นรูปมังกร พื้นภาพเป็นลายปูนปั้น

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มลายปูนปั้นปิดทองเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศแม่ลายดอกพุดตาน กลางซุ้มเป็นรูปช่อดอกพุดตานในภาชนะคล้ายพาน **บานประตูหน้าต่างด้านนอก ทาสีแดงเรียบ**

ภาพที่ 3.29 - 3.30 ประตูหน้าต่างด้านนอก ประดับซุ้มปูนปั้น ลายพฤกษชาติแบบเทศ บานด้านนอกทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 3.31 ฐานอาคารชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีบัวลูกแก้ว พนักพลสิงห์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ปั้นปั้นเป็นบัวหลังเจ็ดยศ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ ไม่มีฐานชั้นรับตัวห้องพระวิหาร บันไดชั้นล่างจากลานรอบอาคารขึ้นสู่ชั้นระเบียงสูง 5 ชั้น พนักพลสิงห์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวปั้นเป็นบัวหลังเจ็ดยศ

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันตก มีรูปพระอัครสาวกตั้งอยู่ด้านข้าง ฐานซุกชีชั้นบนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ปูนปั้นทาสีขาวด้านข้างซุกชีมีพระพุทธรูปยืนปางห้ามญาติและปางประทานอภัยขนาดต่างๆกันจำนวนกว่า 20 องค์ มีทั้งของเก่าและของใหม่ ที่เป็นของเก่านั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระพุทธรูปฉลองพระองค์ แต่จะเป็นผู้ใดสร้างถวายนั้นไม่อาจทราบได้ การตกแต่งภายในโดยรวมเรียบง่าย สบายตา ทาสีแดงเรียบ **ผนังและเสา**รวมใน ฉาบเรียบ ทาสีขาว **บานประตูหน้าต่างด้านใน** ทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 3.32 ภายในการเปรียญ ประดิษฐานพระประธานและหมู่พระพุทธรูป การตกแต่งโดยรวมเรียบง่าย

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบการเปรียญ

พระปรารภ อยู่ทางด้านหลังการเปรียญ ลักษณะศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะโดยรวมคล้ายพระปรารภด้านหลังพระวิหาร ผนังองค์ปรารภรูปหกเหลี่ยม ตั้งอยู่บนฐานผังรูปวงกลมซึ่งคั่นกลางกำแพงแก้วล้อมพระวิหาร พระปรารภก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวเรียบ ประดับลายปูนปั้นเฉพาะบริเวณซุ้มเรือนธาตุ พนักระเบียงชั้นประทักษิณประดับกระเบื้องประคินเผาเคลือบสีเขียว

เจดีย์ราย ตั้งอยู่โดยรอบการเปรียญหลายองค์ โดยแต่ละองค์มีลักษณะแตกต่างกันไป ทั้งแบบปรารภ, แบบทรงเครื่อง สันนิษฐานว่าแต่ละองค์น่าจะสร้างขึ้นเพิ่มเติมในสมัยหลังคนละช่วงเวลา

ภาพที่ 3.33 พระปรางค์ด้านหลังการเปรียญ
ศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ลักษณะคล้ายกับ
องค์ที่อยู่ด้านหลังพระวิหาร

ภาพที่ 3.34 เจดีย์รายด้านหน้าการเปรียญ
สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยหลัง

อาคารอื่นๆที่สำคัญภายในเขตพุทธาวาส

พระเจดีย์ยอดบัวกลุ่ม

เป็นเจดีย์ก่ออิฐถือปูนยอดบัวกลุ่ม ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้
สี่สิบตั้งอยู่บนฐานประทักษิณแปดเหลี่ยม ศิลปะสมัยรัชกาลที่ 3 อย่างไรก็ตาม
ตามยังมีความเป็นไปได้ว่าอาจจะเป็นการก่อพอกจากพระเจดีย์ที่มีอยู่เดิมใน
วัดตั้งแต่ก่อนการปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ 3 ให้สูงใหญ่ขึ้นดัง
สภาพที่ปรากฏในปัจจุบัน

ภาพที่ 3.35 พระเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สี่สิบยอดบัวกลุ่ม
เป็นไปได้ว่าลักษณะที่ปรากฏอาจเป็นการก่อพอกจาก
พระเจดีย์ที่มีอยู่เดิมในวัด

3.1.2 วัดหนึ่งราชวรวิหาร

นามวัด	วัดหนึ่ง	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	ราชวรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองด่านฝั่งตะวันตกตรงข้ามกับวัดนางนอง ตำบลบางหว้า ฝั่งธนบุรี				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมคลองคลองด่าน แขวงบางค้อ เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร				
ข้อมูลทั่วไปของพระอาราม					
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระมหากษัตริย์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	ปฏิสังขรณ์				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์เริ่ม	ก่อนพ.ศ.2378				

มูลเหตุในการสร้าง / ปฏิสังขรณ์

เป็นวัดโบราณ สันนิษฐานว่าสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาประมาณสมัยสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 9 (พระเจ้าท้ายสระ) ในรัชกาลที่ 3 สมเด็จพระศรีสุลาลัยพระบรมราชชนนีทรงปฏิสังขรณ์ใหม่ทั้งพระอาราม เนื่องจากเป็นละแวกนิवासถานของท่านเพ็งซึ่งเป็นพระชนนีของกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย⁵ โดยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรับเป็นธุระอำนวยการก่อสร้างและรับไว้เป็นพระอารามหลวง ในการก่อสร้างนั้นโปรดเกล้าฯให้กรมหมื่นมาตยาพิทักษ์เป็นนายดำเนินการจนแล้วเสร็จ⁶

รายละเอียดอื่นๆ

ตามข้อมูลเบื้องต้นทราบว่า สมเด็จพระศรีสุลาลัยสวรรคตเมื่อวันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2380⁷ และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ในทำการฉลองวัดหนึ่งเมื่อวันที่ 2 ธันวาคมในปีเดียวกัน ดังนั้นการเริ่มต้นปฏิสังขรณ์และสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวงก็ควรอยู่ก่อนหน้าเล็กน้อย คือระหว่าง พ.ศ. 2367 ถึง พ.ศ. 2378⁸ ในปลายรัชกาลที่ 3 พ.ศ. 2394 จึงมีการปฏิสังขรณ์อีกครั้งหนึ่ง สันนิษฐานว่าเป็นการซ่อมแซมเพียงส่วนเล็กน้อยๆ และสร้างวัดกุศสถานบางสิ่งเพิ่มเติมตามสมควรเพราะเป็นระยะเวลาหลังจากการสถาปนาเพียง 14 ปี

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ทิศเหนือ	จรดคลองสาขาจากคลองด่าน
ทิศตะวันออก	จรดคลองด่าน
ทิศใต้	จรดคลองสาขาจากคลองด่าน
ทิศตะวันตก	จรดคลองหลังวัด

ลักษณะที่ตั้ง

ตามหลักฐานเอกสารที่กล่าวว่า คลองด่านเป็นเส้นทางคมนาคมที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ส่วนบริเวณสองฟากคลองด่านละแวกวัดหนึ่งถึงวัดจอมทองนั้นก็ก็เป็นบริเวณนิवासถานข้างพระญาติฝ่ายกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัยซึ่งเป็น

แผนผังที่ 3.6 แสดงบริเวณคลองด่าน จากวัดหนึ่ง วัดนางนอง ถึงวัดราชโอรส

⁵ กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้า 432.

⁶ กรมศิลปากร, เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁷ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์, พระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 3 (พระนคร: องค์กรการค้าของตุรศกา, 2504), หน้า 336.

⁸ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ประวัติวัดหนึ่ง(กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), หน้า 9.

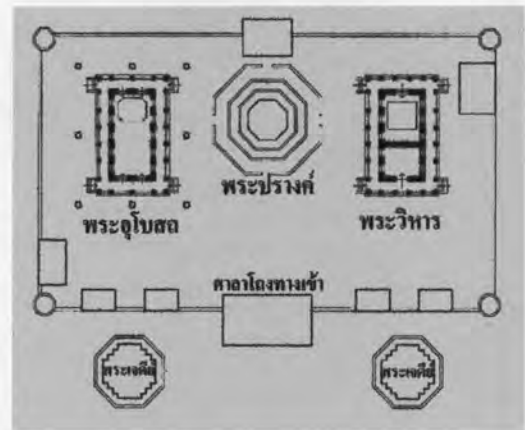
ครอบครัวยุคพระรัตนวงศา ประกอบด้วยมีวัดโบราณอยู่ใกล้กันถึง 3 วัด บริเวณดังกล่าวจึงน่าจะเป็นชุมชนชาวสวนที่มีความเก่าแก่และหนาแน่นพอควร

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามสัมบูรณ์เป็นรูป 4 เหลี่ยม ล้อมรอบด้วยคลองทุกด้าน ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันตกออกกลางคูคลองด้าน เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศเหนือและใต้ของเขตพุทธาวาส

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถและพระวิหารเรียงกันไปตามแนวคลอง โดยหันด้านสกัดคลองหน้าวัด มีพระปรางค์ตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร ทั้งหมดถูกล้อมด้วยกำแพงแก้วอยู่ในอาณาเขตเดียวกัน กลางแนวกำแพงแก้วด้านหน้าตรงกับแนวพระปรางค์มีศาลาโถงทางเข้า ศาลารายตั้งอยู่ชิดกำแพงแก้วด้านหน้า ที่มุมกำแพงแก้วทั้ง 4 ด้าน มีฐานประทักษิณสูงสำหรับประดิษฐานพระเจดีย์ขนาดย่อม นอกจากนี้ด้านหน้านอกเขตกำแพงแก้วยังประดิษฐานพระเจดีย์ 2 องค์ตรงกับแนวพระอุโบสถและพระวิหาร กำแพงแก้ว ด้านทิศเหนือและใต้มีซุ้มประตูเป็น

แผนผังที่ 3.7 ผังบริเวณเขตพุทธาวาสวัดพนม

ทางเข้ารองอยู่ด้านละ 1 ประตู กำแพงแก้วด้านหลัง มีศาลาทางเข้าเช่นเดียวกับด้านหน้าแต่ขนาดย่อมกว่า มีประตู 2 ช่อง ปัจจุบันได้ถูกประตูทางเข้าจากด้านนอกเสีย 1 ประตู เนื่องจากหมู่กุฎีด้านหลังกำแพงแก้วชำรุดลงไปจนเกินกว่าจะซ่อมแซม จึงไม่มีความจำเป็นที่จะเข้าออกทางด้านหลัง⁹

จากลักษณะของพระวิหารทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นการก่อสร้างบนฐานอาคารในตำแหน่งที่มีมาตั้งแต่ก่อนการปฏิสังขรณ์พระอารามในสมัยรัชกาลที่ 3 หรืออย่างน้อยก็เป็นการซ่อมแปลงตั้งแต่โครงสร้างและการตกแต่งส่วนผนังและหลังคาของพระวิหารขึ้นมาใหม่ทั้งหมด

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถ

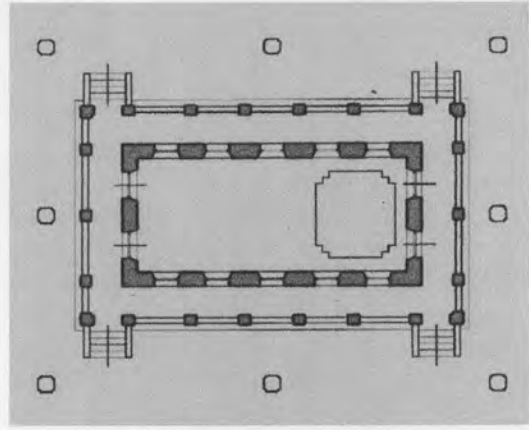
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ผังพื้น ขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 13 x 21 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา ภายใน ไม่มีเสาในประธาน ผนังห้องด้านสกัดทั้ง 2 ด้านเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง ด้านหน้าและหลังมีเฉลียง และมีระเบียงรอบล้อมทั้ง 4 ด้านอีกชั้นหนึ่ง ระเบียงด้านสกัดแบ่งเป็น 4 ช่วง เสา บันไดชั้นล่างอยู่ที่ช่วงเสาแรกของด้านยาวจากมุมอาคารรวม 4 แห่ง บันไดชั้นบนอยู่ตรงกับช่องประตูทั้ง 4 ช่อง

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

ภาพที่ 3.36 พระอุโบสถ วัดพนมราชวรวิหาร

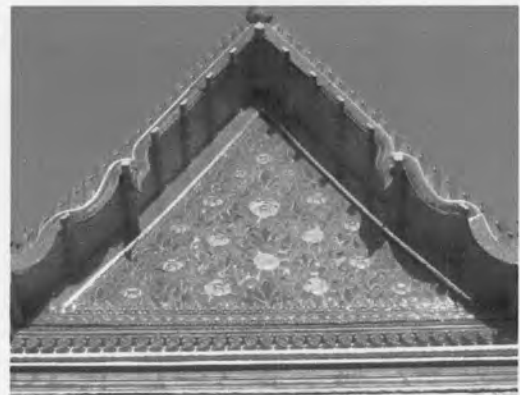

แผนผังที่ 3.8 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 4 คับ 3 ชั้น แบบจั่วปิด มุงกรเบื้องดินเผาเคลือบสี เครื่องล้าของ,ช่อฟ้า,ใบระกา,หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักประดับกระจกสี หน้าบันแกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษานก้านแย่ง ใต้คอกประดับด้วยกระจกสีขาว กลีบนอกสีแดง ก้านใบสีน้ำเงินและเขียว ฟ้าไชราเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งฉลุปิดทองบนพื้นสีแดง ชายคาชั้นในสาครอบยื่นไม่ยาวมากนักจึงไม่มีคันทวยรับ ฟ้าเพดานภายนอกประดับลายดาวฉลุปิดทอง โครงสร้างหน้าบันตรงกับตำแหน่งกำแพงด้านสกัดของห้องภายใน หลังคาเปลี่ยนชั้นรับด้วยโครงสร้างซื่อพาดระหว่างผนังห้องด้านยาว

ภาพที่ 3.37 หลังคาพระอุโบสถ 4 คับ 3 ชั้น แบบจั่วปิด

ภาพที่ 3.38 หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายดอกพฤกษานก้านแย่ง

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศแม่ลายดอกพฤกษานตรงกลางเป็นรูปช่อดอกพฤกษานในกรอบวงกลม บานประตูหน้าต่างภายนอกประดับลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ใต้ทับหลังทาสีแดงเรียบ ผนังกบช่องประตูหน้าต่างทาสีขาว

ภาพที่ 3.39-3.40 ประตูหน้าต่างพระอุโบสถด้านนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ลายพฤกษชาติแบบเทศ

ฐานอาคาร ชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกไก่อ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระอุโบสถเป็นฐานบัวคว่ำ **บันได** บันไดชั้นล่างจากลานโดยรอบขึ้นสู่ชั้นระเบียงสูง 5 ชั้น พนักพลสังห์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ปีนันเป็นบัวแบบเทศคล้ายบัวหลังเจียด บันไดชั้นบนแทรกอยู่ระหว่างผนังช่องประตู

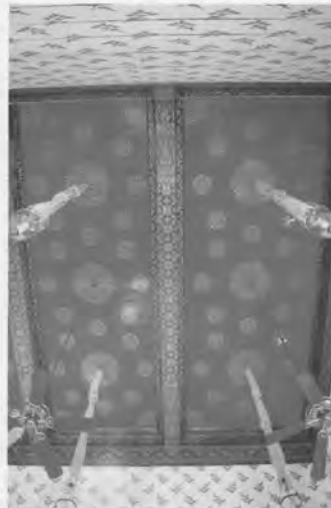
ภาพที่ 3.41 ฐานพระอุโบสถชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว ฐานชั้นบนเป็นฐานบัวคว่ำ บันไดชั้นล่างพนักพลสังห์ป็นันเป็นบัวแบบเทศคล้ายบัวหลังเจียด

การตกแต่งภายใน

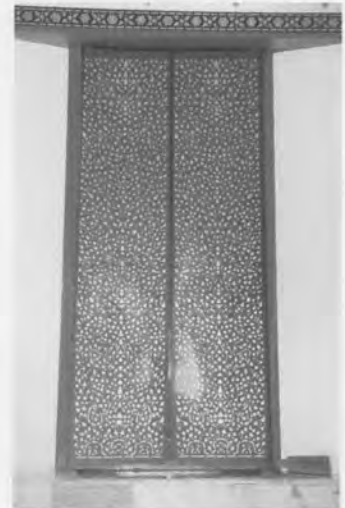
พระประธาน พระนามว่า “พระพุทธปฏิมากร” เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปางมารวิชัยหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ประทับบนฐานรัตนบัลลังก์และชุกชีปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ชุกชีชั้นบนสูงเสมอระดับทับหลังช่องประตูหน้าต่าง ตั้งอยู่ชิดกับผนังหุ้มกลองด้านหลัง ฐานชุกชีชั้นล่างประดิษฐานพระสาวก ชั้นล่างสุด 3 องค์ ชั้นบน 2 องค์ **ฝ้าเพดาน** ประดับลายดาวฉลุปิดทอง **ผนัง** ประดับลายดอกไม้วางฉลุปิดทองซึ่งเป็นฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง **บานประตูหน้าต่าง** ด้านในประดับลายช่อพะเนียงฉลุปิดทอง บานแผละทาสีขาวเรียบ ไม่มีลวดลาย

ภาพที่ 3.42 พระประธานภายในพระอุโบสถ ฐานชุกชีสูงเสมอระดับทับหลังประตูหน้าต่าง

ภาพที่ 3.43 ฝ้าเพดานภายในประดับลายดาวฉลุปิดทอง

ภาพที่ 3.44 หลังบานประตู-หน้าต่างเป็นลายช่อพะเนียง ฉลุปิดทอง ฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบอาคาร

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมทั้ง 4 มุมและแนวกึ่งกลางอาคารทั้ง 4 ด้าน รวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มปูนปั้น ผังซุ้มรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ยอดซุ้มปั้นปูนเป็นเครื่องยอดบัวคว่ำซ้อนชั้น มุมชั้นเรือนปั้นเป็นเสาแนบ กลางชั้นเจาะช่องทรงพนมทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน ภายในตั้งโอบเสมาคู่ทำด้วยหินแกะสลัก ฐานฐานเป็นฐานปัทม์

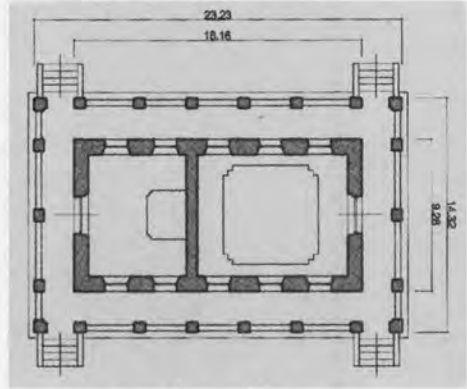
ภาพที่ 3.45 ซุ้มเสมาปูนปั้น ยอดบัวคว่ำซ้อนชั้น

พระวิหาร

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลักษณะภายนอกโดยทั่วไปคล้ายกับพระอุโบสถ ผังพื้น ขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโคจรประมาณ 16 x 24 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา ไม่มีเสาร่วมใน มีผนังกั้นกลางแบ่งพระวิหารเป็นสองส่วนเดินถึงกันไม่ได้ (ปัจจุบัน ได้ถูกเจาะช่องประตูชิดกับผนังด้านข้างทั้ง 2 ฟากแล้ว ผนังห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 1 ช่อง มีระเบียงรอบล้อมทั้ง 4 ด้านอีกชั้นหนึ่ง ระเบียงด้านสกัดแบ่งเป็นบันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคารรวม 4 แห่ง บันไดชั้นบนอยู่หน้าประตูทั้ง 4 ช่อง

ภาพที่ 3.46 พระวิหาร วัดหนึ่งราชวรวิหาร

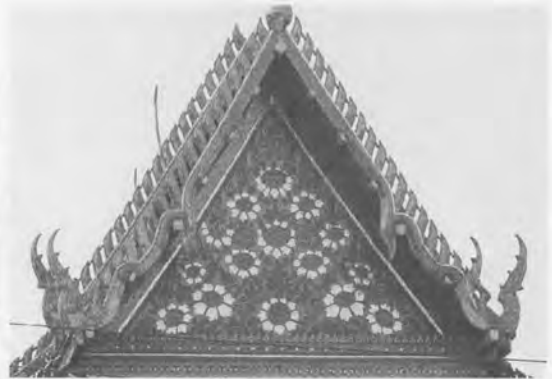

แผนผังที่ 3.9 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 4 ตับ 3 ชั้น แบบจั่วปิด มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี เครื่องล้าของ, ซ้อฟ้า, ไบระกา, หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักประดับกระจกสี ลักษณะรูปทรงหลังคา รวมทั้งการตกแต่งฝ้าไชราเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์และฝ้าเพดานภายนอกเป็นลายดาวฤกษ์รูปท่อนั้น มีลักษณะเหมือนกับที่พระอุโบสถ ยกเว้นส่วนหน้าบันซึ่งเป็นลายแกะสลักปิดทองประดับกระจกสีหุดทานก้านแย่งเหมือนกัน แต่ตัวดอกไม้กระดี่สลับกับของพระอุโบสถ คือใช้ดอกไม้สีแดง กลีบรอบใช้สีขาว

ภาพที่ 3.47 เครื่องล้าของ, ซ้อฟ้า, ไบระกา, หางหงส์
แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสี
ฝ้าเพดานภายนอกตกแต่งลวดลายเหมือนพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.48 หน้าบันพระวิหารใช้ลวดลายแบบเดียวกับ
พระอุโบสถ แต่ตัวดอกไม้หุดทานใช้สีสลับกัน
ระหว่างได้ดอกไม้และกลีบดอกไม้

ประตูหน้าต่าง ด้านนอกประดับด้วยซุ้มลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ แม้ลายดอกไม้หุดทาน ตรงกลางเป็นรูปช่อดอกไม้หุดทานในกรอบวงกลม บานประตูหน้าต่างภายนอกประดับลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ใต้ทับหลังทาสีแดงเรียบ ผนังกบช่องประตูหน้าต่างทาสีขาว

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระอุโบสถเป็นฐานบัวคว่ำบันชันทันหน้ากระดาน บันไดชั้นล่างขึ้นสู่ชั้นระเบียงสูง 5 ชั้น พนักพลึงห่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ปั้นสันเป็นบัวแบบเทศคล้ายบัวหลังเจียด บันไดชั้นบนแทรกอยู่ระหว่างผนังช่องประตู

ภาพที่ 3.49 ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี
บานด้านนอกเป็นลายระคน้ำ
ลวดลายแบบเดียวกับที่พระอุโบสถ

ภาพที่ 3.50 หน้าบันพระวิหารใช้ลวดลายแบบเดียวกับ
พระอุโบสถ แต่ตัวดอกหุดตานใช้สีสลับกัน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน ภายในห้องส่วนหน้า

ประดิษฐานพระพุทธรูปศิลาพอกปูนลงรักปิดทองปาง
มารวิชัย หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ห้องส่วน
หลัง ประดิษฐานพระประธานปูนปั้นปิดทองปางมาร
วิชัย ขนาดหน้าตักราว 4 ศอก เบื้องหน้าประดิษฐาน
พระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก
ราว 2 ศอก หมายถึงพระพุทธเจ้า 5 พระองค์ใน
ภัทรกัป อันได้แก่ พระกกุสันโธ พระโกนาคม
พระกัสสปะ พระโคตมะ และพระศรีอริยเมตตรัย
ทั้งหมดอยู่บนฐานชุกชีเดียวกันซึ่งตั้งอยู่กลางห้อง หัน
พระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกเช่นกัน **ฝ้าเพดาน**

เป็นลายดาว จลูปิดทองบนพื้นสีแดงเรียบ **ผนัง** ฉาบเรียบทาสีขาว **บานประตูหน้าต่าง** เป็นลายช่อก้านขด จลูปิด
ทองบนพื้นสีเขียว ฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง

ภาพที่ 3.51 พระประธานในห้องส่วนหลัง
เป็นพระประธานหมู่ 5 องค์ ตั้งอยู่บนชุกชีเดียวกัน

ภาพที่ 3.52 พระประธานในห้อง
ส่วนหน้า เป็นพระพุทธรูปศิลาพอกปูน
ลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย

ภาพที่ 3.53 ฝ้าเพดานภายในทั้งสองห้อง
เป็นลายดาวจลูปิดทอง

ภาพที่ 3.54 บานประตูหน้าต่างด้านหลัง
เป็นลายช่อก้านขด จลูปิดทองบนพื้นสี
เขียว ฝีมือการซ่อมในชั้นหลัง

ลักษณะผังห้องภายในซึ่งมีการกันห้องเป็น 2 ห้องและพระพุทธรูปศิลาในห้องส่วนหน้าซึ่งเป็นศิลปะที่มีอายุเก่าแก่ก่อนกรุงรัตน โกสินทร์ ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า พระวิหารหลังนี้อาจเป็นอาคารที่มีมาแต่เดิมในวัด ตั้งแต่ก่อนการปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ 3 ซึ่งอาจเป็นการสร้างขึ้นบน โครงสร้างฐานเดิมหรือต่อเติมส่วนระเบียงและหลังคาขึ้นใหม่เป็นศิลปะแบบรัตน โกสินทร์ก็ได้

สิ่งก่อสร้างที่สำคัญอื่นๆภายในเขตพุทธาวาส

พระปราสาท

ตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร ขนาดใหญ่กว่าพระเจดีย์ที่มุมกำแพงแก้วและที่ด้านหน้าเขตพุทธาวาส เป็นพระปราสาทก่ออิฐถือปูนทาสี ลักษณะศิลปะปลายกรุงศรีอยุธยาถึงต้นกรุงรัตน โกสินทร์ ฐานประทักษิณ 3 ชั้นผังรูป 8 เหลี่ยม สันนิษฐานว่าอาจเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีมาแต่เดิมและอาจได้รับการซ่อมและก่อพอกให้มีขนาดใหญ่โตขึ้น ในครั้งการปฏิสังขรณ์ใหญ่ในรัชกาลที่ 3 นี้ก็เป็นได้

พระเจดีย์มุมกำแพงแก้ว

เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สี่สิบยอดบัวกลุ่มขนาดเล็ก ก่ออิฐถือปูน ศิลปะต้นกรุงรัตน โกสินทร์ ประดิษฐานอยู่บนฐานประทักษิณที่มุมกำแพงแก้วทั้ง 4 มุม ฐานที่ด้านหน้าทั้ง 2 มุมมีผังเป็นรูปวงกลมมีบันไดทางขึ้นเลียบแนวกำแพงแก้วด้านในฐานละ 2 บันได ส่วนที่มุมด้านหลังทั้งสองมุมมีผังเป็นรูป 8 เหลี่ยม ไม่มีบันได หรือถ้ามีก็คงสาบสูญไปนานจนไม่มีหลักฐานปรากฏ¹⁰

พระเจดีย์ด้านหน้าเขตพุทธาวาส

เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สี่สิบยอดบัวกลุ่มก่ออิฐถือปูน ผังสี่เหลี่ยมย่อมุม ไม้สี่สิบสองขนาดใหญ่กว่าพระเจดีย์มุมกำแพงแก้ว ลักษณะศิลปะต้นกรุงรัตน โกสินทร์ ประดิษฐานอยู่บนฐานประทักษิณรูปแปดเหลี่ยม

ภาพที่ 3.55 พระปราสาทประธาน สันนิษฐานว่าเป็นของเดิมที่มีในวัด ซึ่งอาจได้รับการก่อพอกให้ใหญ่โตขึ้น ในครั้งการปฏิสังขรณ์สมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 3.56 พระเจดีย์มุม ประดิษฐานอยู่บนฐานประทักษิณสูงกว่าระดับกำแพงแก้ว

ภาพที่ 3.57 พระเจดีย์ด้านหน้าเขตพุทธาวาส 2 องค์ แต่ละองค์ตั้งอยู่ตรงกับแนวของพระอุโบสถและพระวิหาร

¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

ศาลาโถงทางเข้า

เป็นอาคารเครื่องก่อฝังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางแนวด้านสกัดตามแนวกำแพงแก้ว หันด้านยาวของอาคาร ออกสู่ด้านนอกและด้านในกำแพงแก้ว หลังคา 2 ชั้น ปั้นปูนประดับจั่วแทนปั้นลม หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี หน้าบันก่ออิฐถือปูนประดับลายประเบื้องดินเผาเคลือบสีเป็นลายพฤกษชาติ ฝ้าฉาบเรียบ ผนังกลางซึ่งตรงกับแนวหลังคาชั้นบนเจาะเป็นช่องประตู 3 ช่องทั้ง 2 ด้าน บานประตูทาสีแดงล้วน ผนังส่วนรับหลังคาชั้นล่างหัว-ท้ายทั้งด้านสกัดและด้านยาวเจาะทะลุแนวตั้งประดับกระเบื้องปูลงเป็นช่องแสง ด้านล่างประดับกระเบื้องปูลงเป็นแนวนอนไม่เจาะทะลุ ด้านในเป็นโถงโล่ง เหนือช่องประตูเคยมีภาพเขียนรูปพระพุทธรบาท ชาวบ้านในแถบนั้นจึงเรียกศาลาทางเข้าด้านนี้ว่า “ศาลาพุทธบาท” ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 รูปพระพุทธรบาทนี้จึง ถูกฉาบทับด้วยปูน¹¹

ภาพที่ 3.58-3.59 ศาลาโถงทางเข้าด้านหน้าเขตพุทธาวาส ปั้นปูนประดับจั่วแทนปั้นลม
ผนังเจาะช่องแสงทางตั้ง ประดับกระเบื้องปูลงดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

3.1.3 วัดเทพธิดารามวรวิหาร

นามวัด วัดเทพธิดาราม พระอารามหลวงชั้นตรี ชนิด วรวิหาร
 ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต ตำบลสวนหลวงพระยาไกร ริมกำแพงพระนคร บริเวณจุดบรรจบระหว่างคลอง
 หลอดวัดเทพธิดากับคลองรอบกรุง หรือ คลองโอง่าง

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน ริมถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง พระมหากษัตริย์

สร้างใหม่ / ปฏิสังขรณ์ สร้างใหม่

ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์ เริ่ม พ.ศ.2379 เสร็จ พ.ศ.2382

มูลเหตุในการสร้าง / ปฏิสังขรณ์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสถาปนาใน พ.ศ.2379 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแก่พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ผู้ทรงพระสิริโฉม ซึ่งทรงพระเมตตาโปรดปรานอย่างยิ่งด้วยรับราชการใกล้ชิดพระองค์ตลอดมา และภายหลังทรงสถาปนาขึ้นทรงกรมเป็น “กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ”

รายละเอียดอื่นๆ

พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นภูมินทรภักดี (พระองค์เจ้าชายลดาวัลย์) เป็นแม่กองอำนวยการสร้างพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินผูกพัทธสีมาด้วยพระองค์เอง พระราชทานนามว่า “วัดเทพธิดาราม” อันมีความหมายพ้องกับพระนาม กรมหมื่น “อัปสรสุดาเทพ” ซึ่งทรงมีส่วนร่วมบริจาคทุนทรัพย์ส่วนพระองค์สำหรับการก่อสร้างด้วย¹²

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ด้านทิศเหนือ จรดคลองหลอดด้านเหนือ หรือ คลอง
 วัดเทพธิดาในปัจจุบัน

ด้านทิศตะวันออก จรดกำแพงพระนครทิศตะวันออกติด
 คลองรอบกรุง หรือคลองโอง่าง

ด้านทิศใต้ พื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน

ด้านทิศตะวันตก พื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน

ลักษณะที่ตั้ง

เมื่อครั้งแรกสร้างยังไม่มีถนน บริเวณตำบลที่ตั้งวัดเทพธิดารามนี้ จัดว่าอยู่ในบริเวณแหล่งชุมชนและเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ทั้งในทางยุทธศาสตร์ และการค้าทางด้านทิศตะวันออกของพระนคร เพราะนอกจากตำแหน่งที่อยู่ใกล้

แผนผังที่ 3.10 ตำแหน่งวัดเทพธิดารามในกรุงรัตน โกสินทร์

กับกำแพงพระนครและป้อมมหาเทพวังติดกับคลองคูเมืองหรือคลองรอบกรุงด้านทิศตะวันออกรวมทั้งติดกับคลองหลอดด้านทิศเหนือแล้ว ชื่อตำบล”สวนหลวงพระยาไกร”ยังชี้ให้เห็นว่า บริเวณดังกล่าว ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นที่สวนของหลวง อีกส่วนหนึ่งเป็นที่อยู่ของพวกขุนนาง ข้าราชการ และราษฎรทั่วไป¹³ ประกอบกับตำแหน่งที่

¹² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการณอนุรักษกรมรัตนโกสินทร์, หน้า 290.

¹³ วงศ์จักร ฉัตรกุล ณ อยุธยา, การศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดเทพธิดารามวรวิหาร(วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2538), หน้า 65.

ใกล้กับคลองมหานาคซึ่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ได้โปรดเกล้าให้ขุดขึ้นสำหรับเป็นที่เล่นสัควาของประชาชน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า มีชุมชนที่หนาแน่นอยู่ในบริเวณดังกล่าวมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 แล้ว

ลักษณะผังพระอาราม

ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม รวมเนื้อที่ประมาณ 15 ไร่ 20 ตารางวา¹⁴ กำแพงพระอารามก่ออิฐถือปูน สันกำแพงก่อเป็นรูปเสมาคล้ายกำแพงพระนคร หน้าวัดหันออกไปทางทิศตะวันออกซึ่งมีช่องประตูทางเข้าออกพระอารามตรงกับแนวของพระอุโบสถ พระวิหาร และการเปรียญ แนวละ 1 ประตู นอกจากนี้ทุกประตูยังตรงกับประตูช่องคูของกำแพงพระนครอีกด้วย

เขตพุทธาวาสและเขตสังฆาวาส แยกออกจากกันโดยกำแพงแก้วและทางเดิน เขตพุทธาวาสตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันออกด้านหน้าพระอาราม ส่วนเขตสังฆาวาสตั้งอยู่ด้านหลังเขตพุทธาวาสจนถึงกำแพงหลังวัด

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสของวัดเทพศิรินทราวาสมีบริเวณประมาณครึ่งหนึ่งของพระอาราม แบ่งออกเป็น 2 บริเวณใหญ่ ๆ คือ บริเวณกลุ่มอาคารสำคัญคือ พระอุโบสถ พระวิหาร และการเปรียญ กับ บริเวณลานสาธารณะ

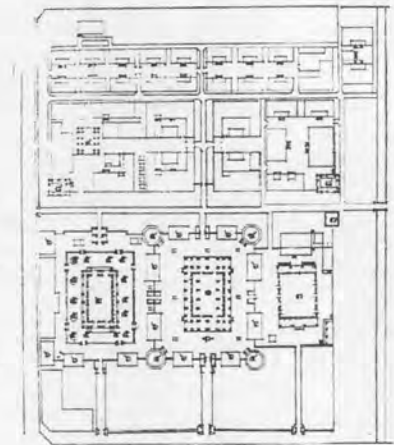
พระอุโบสถ พระวิหาร และการเปรียญ วางเรียงตรงกันในแนวเหนือ - ใต้ หันด้านสกัดสู่ด้านหน้าวัด มีกำแพงแก้วล้อมรอบอาคารทั้งหมดและคั่นระหว่างอาคารแต่ละหลังทำให้พื้นที่ถูกแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ชุมประตูทางเข้าออกของแต่ละส่วนตรงกับด้านสกัดของอาคาร มีศาลารายและวิหารแถบตั้งคร่อมกำแพงแก้วเป็นระยะ มุมกำแพงแก้วส่วนที่ล้อมรอบพระอุโบสถมีพระปรางค์ขนาดย่อมตั้งบนฐานสูงคล้ายป้อม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

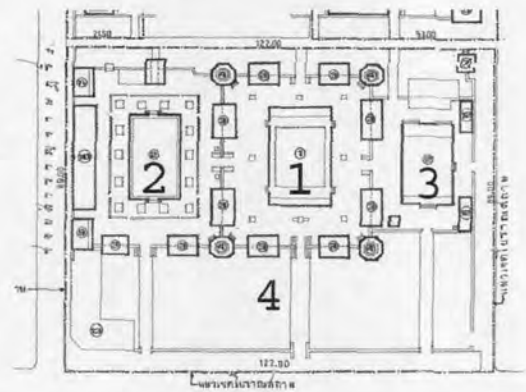
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมไทยแบบพระราชานิยมรัชกาลที่ 3 ผังพื้นขนาดกว้างยาวโดยประมาณ 18 x 27 เมตร ห้อยภายในความยาวขนาดขนาด 5 ช่วงเสาไม่มีเสาร่วมใน มีระเบียงล้อมรอบ ด้านหน้าและหลังเป็นเฉลียงกว้าง 2 ช่วงเสา หน้าห้องด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง บันไดขึ้นชั้นระเบียงอยู่ที่ด้านยาวตรงกับระเบียงหน้า - หลัง รวมทั้งหมด 4 แห่ง

แผนผังที่ 3.11 ผังวัดเทพศิรินทราวาสวิหาร

แผนผังที่ 3.12 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส

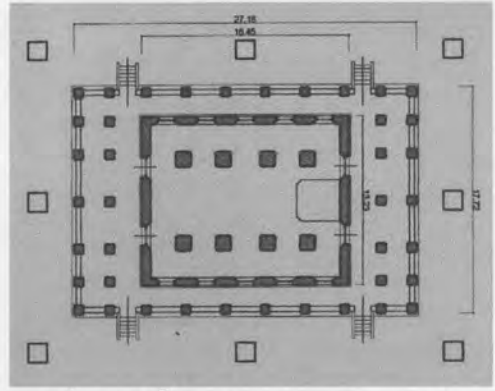
แสดงตำแหน่ง อาคารสำคัญ

1. พระอุโบสถ
2. พระวิหาร
3. การเปรียญ
4. ลานสาธารณะ

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

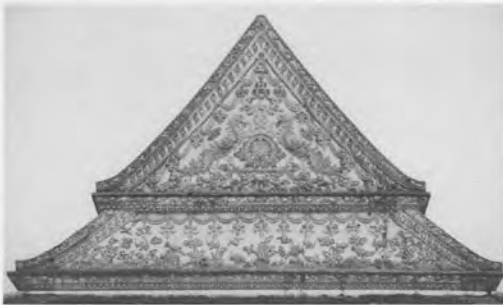

ภาพที่ 3.60 พระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร

แผนผังที่ 3.13 ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเทพธิดารามวรวิหาร

หลังคา 3 ชั้น 2 ชั้น หน้าจั่วก่ออิฐเต็มไม่มีไขราหน้าจั่วซึ่งเรียกตามศัพท์ช่างว่า “แบบกระเท่เขร” หน้าบันแบ่งเป็นสองส่วนตามดับหลังคา ส่วนบนประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีเป็นรูปหงส์จีนสองตัวยืนหันหน้าเข้าหากัน รูปหงส์จีนสื่อความหมายถึงสตรีสูงศักดิ์ คือ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ระหว่างหงส์ทั้งสองตัวมีช่อดอกไม้รูปวงกลม พื้นภาพแทรกรูปก้อนเมฆและค้างคาว กรอบด้านบนของหน้าบันทั้งสองส่วนประดับลายเฟื่องอุระดอกไม้ห้อยลงมาตามแนวหน้ากระดาน ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวเสาภายในระเบียงด้านหน้าและหลัง หลังคาเปลี่ยนชั้นตรงกับตำแหน่งผนังด้านสกัดของตัวห้องพระอุโบสถ ชั้นกันสาดโดยรอบไม่มีคันทวยฝ้าเพดานภายนอกประดับลายฉลุปิดทองเป็นลายดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.61 หน้าบันพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.62 รายละเอียดรูปหงส์จีน ภายในหน้าบันพระอุโบสถ

ประตูหน้าต่าง ประดับซุ้มปูน
 ปั้นปิดทองประดับกระจกสีลายพฤษชาติแบบเทศแม่ลายดอกพุดตาน ขอบซุ้มตรงกลางทำเป็นช่อดอกพุดตานในลักษณะคล้ายพาน บานประตูหน้าต่างภายนอกประดับลายรดน้ำเป็นภาพพระวิมาน มีนางอัปสรประทับอยู่ภายใน สื่อความหมายถึงกรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พื้นภาพเป็นลายกระหนกช่อเปลว ตอนล่างของบานประตูเป็นภาพกินรีและลูกเดินป่า ส่วนตอนล่างของหน้าต่างเป็นภาพเล่าเรื่องรามเกียรติ์ในฉากต่างๆกัน ใต้ทับหลังเหนือประตูหน้าต่างประดับลายฉลุปิดทองเป็นลายดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.63-3.64 ซุ้มหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี บานหน้าต่างประดับลายรดน้ำเป็นภาพวิมาน มีนางอัปสรอยู่ภายใน

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์ไม่มีบัวลูกแก้ว ฐานชั้นบนรับตัวห้องพระอุโบสถเป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วอกไก่ พนักระเบียงติดกระเบื้องปูลาดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีนทั้งด้านนอกและใน บัน ไค้ชั้นล่างสูง 4 ชั้น ปูลาดินเผาเคลือบสีเทาจากเมืองจีน พนักพลสังข์ก่ออิฐประดับสังข์พนักด้วยหินทรายจีนแกะสลักโค้งตามแนวพนัก ปลายพนักตั้งเสาหินทรายจีนทรงสี่เหลี่ยม สลักยอดเสาเป็นรูปสิงโตจีน บัน ไค้ชั้นบนปูลาดินเผาเคลือบสีเทาจากเมืองจีนแทรกอยู่ระหว่างช่องประตู

ภาพที่ 3.65 ฐานชั้นบน เป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย สลักด้วยศิลาสีขาวบริสุทธิ์ ขนาดหน้าตักกว้าง 14 นิ้ว สูง 20 นิ้ว ไม่ทราบประวัติการก่อสร้างหรือที่มา ทราบเพียงว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้อัญเชิญมาจากพระบรมมหาราชวัง เรียกนามเป็นสามัญว่า “หลวงพ่อบุญ” ภายหลังเมื่อ พ.ศ.2514 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันได้พระราชทานนามว่า “พระพุทธเทววิลาส”¹⁵ ประดิษฐานอยู่เหนือเวชยันต์บุษบก ที่เกรินซ้ายขวานั้นตั้งฉัตร 5 ชั้น ด้านหน้า เบื้องซ้ายและขวาของบุษบกประดิษฐานพระพุทธรูปทรงเครื่องปางห้ามสมุทร ตามลักษณะพระพุทธรูปฉลองพระองค์ฝ่ายใน ข้างละ 1 องค์ กั้นฉัตร 5 ชั้นที่เหนือพระเศียร

ภาพที่ 3.66 “พระพุทธเทววิลาส” ประดิษฐานเหนือเวชยันต์บุษบก ด้านข้างทั้ง 2 ประดิษฐานพระพุทธรูปฉลองพระองค์ฝ่ายใน

ฝ้าเพดาน ปิดทองลายฉลุเป็นลายดาวรูปร่างกลมจัดเป็นลายก้านแย่งไขว้กัน ไปมา พื้นฝ้าและใต้คานระหว่างแนวเสาภายในเป็นสีแดง ซื่อปิดทองลายทองไม้เป็นลายประจำยามก้านแย่ง ได้ทับหลังระหว่างแนวเสาในประธานเป็นลายแก้วจิงควง ผังคอสองเหนือคาน ไม้ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว เขียนลายสีฝุ่นเป็นรูปพวงอุบะ

ภาพที่ 3.67 ฝ้าเพดานภายใน เป็นลายดาวฉลุปิดทอง

ภาพที่ 3.68 ผังเขียนสีเป็นลายพุ่มข้าว-บิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน

ภาพที่ 3.69 เสาในประธาน เขียนลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน

¹⁵ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการฉลองพระรัตนโกสินทร์, หน้า 290.

ผนังภายใน ทั้ง 4 ด้านฉาบเรียบ เขียนสีฝุ่นเป็นลายทุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่งแม่ลายดอกทุดตานสีแดง พื้นสีดำ ผนังใต้แนวหน้าต่างลงมา ด้วยหินอ่อน ชนิดเดียวกับหินอ่อนที่ปูพื้นซึ่งน่าจะเป็นการซ่อมแซม ใน ครั้งเดียวกัน เสาในประธาน เขียนลายดอกทุดตานทุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ตลอดทั้งเสาคล้ายผนัง แต่สลักสีพื้นกับสีดอก คือ พื้นสีแดง ดอกสีดำ

ประตูหน้าต่างภายใน หลังบานเขียนจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นรูปโคม แขนงแบบจีน ประดับด้วยพวงอุบะดอกทุดตาน บานแต่ละทั้ง 2 ข้างของ แต่ละช่อง เป็นรูปเสากิ่ง ปลายแต่ละกิ่งเป็นแจกันทรงสูงสีขาวภายในใต้ ช่องดอกทุดตาน เหนือช่องประตู – หน้าต่าง ยังประดับกระจกเงาบรรจุ กรอบไม้แกะสลักปิดทอง ชุดละ 3 บาน

ภาพที่ 3.70 หลังบานหน้าต่าง เขียนจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นรูปโคมแขนงแบบจีน บานแต่ละเป็นรูปเสากิ่ง ปลายเป็นแจกันดอกทุดตาน

สิ่งก่อสร้างโดยรอบที่สำคัญ

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่โดยรอบพระ อุโบสถ 4 มุม และกลางด้านทั้ง 4 ด้าน รวมเป็น 8 ซุ้ม เป็นซุ้มทรงเทศ มีผังรูป สี่เหลี่ยมก่ออิฐถือปูนทาสีขาว หลังคา ซุ้มลาดโค้งปั้นปูนเป็นลอนลูกฟูกคล้าย การปูกระเบื้องหลังคาแบบจีน ส่วน ยอดเป็นรูปคล้ายเสมาแท่ง ชั้นเรือน เจาะเป็นช่องซุ้มทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน กรอบซุ้มปั้นลายดอกทุดตานประดับ ด้านบน ภายในตั้งโอบเสมาจำหลักแผ่น หินชนวนซุ้มละ 1 โอบ ซุทธฐานบัวตั้งแต่ ใต้ชั้นหลังคาลงมาถึงฐานเป็นแบบเทศ

ภาพที่ 3.71 ซุ้มเสมา

ภาพที่ 3.72 พระปรางค์บนฐานประทักษิณ

พระปรางค์ ตั้งอยู่ที่มุมกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถมุมละ 1 องค์ รวม 4 องค์ พระปรางค์ทรงสูงเพริศ อย่งศิลปะรัตน โกสินทร์ตอนต้น ก่ออิฐถือปูนไม่ทาสีประดับลายปูนปั้นและกระเบื้องดินเผาเคลือบสี โดยตัวลาย ต่างๆจะเป็นปูนปั้นส่วน ใต้ถายจะประดับด้วยกระเบื้อง ที่ชั้นเรือนธาตุทั้ง 4 ด้านมีซุ้มคูหา ภายในประดิษฐาน เทวรูปท้าวจตุโลกบาลซุ้มละ 1 องค์ซึ่งได้แก่ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ และท้าวกุเวร ประจำรักษาในทิศ ทั้ง 4 พระปรางค์ตั้งบนฐานประทักษิณสูงที่ช่วยยกให้พระปรางค์ซึ่งมีขนาดย่อมดูสูงเด่นขึ้น

รูปสลักหินแบบจีน ลานรอบพระอุโบสถ ประดับด้วยแท่นฐานชามข้างซุ้มเสมาด้านหน้าพระอุโบสถ รวมทั้งรูปสลักหินแบบจีน ซึ่งมีทั้ง "เสาใต้" หรือเสาตะเกียบหิน และรูปคนในอิริยาบถต่างๆ ตุ๊กตาคือรูปผู้หญิง นั้น บางตัวเป็นรูปผู้หญิงแต่งตัวแบบไทย แต่ฝีมือปรากฏเส้นสายและลักษณะรูปร่างการแต่งกายที่ไม่คล้ายไทยนัก ซึ่งน่าจะเป็นการแกะสลักตามจินตนาการของช่างจีน ส่วนตุ๊กตารูปคนที่เป็นชาวนั้น ไม่มีรูปนกรบอย่างในวัดอื่นๆ คงมีแต่รูปขุนนางและบัณฑิต ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นพระอารามหลวงที่สร้างเป็นพระเกียรติยศแก่พระเจ้าลูกเธอ กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ ซึ่งเป็นสตรี การตกแต่งคงเน้นความกลมกลืนกับระบบสัญลักษณ์อื่นๆที่ล้วนสื่อความ หมายถึงเพศหญิง จึงหลีกเลี่ยงการตกแต่งที่แสดงความแข็งแกร่งอย่างผู้ชายอย่างเช่นรูปจำหลักนกรบ เป็นต้น

ภาพที่ 3.73 เสาหินหลักหิน

ภาพที่ 3.74 ตุ๊กตาเจ้าหลักหินรูปผู้หญิงไทย
ซึ่งแกะขึ้นตามจินตนาการของช่างจีนภาพที่ 3.75 ตุ๊กตาเจ้าหลักหินรูปบัณฑิต
หรือขุนนางฝ่ายปุ่น

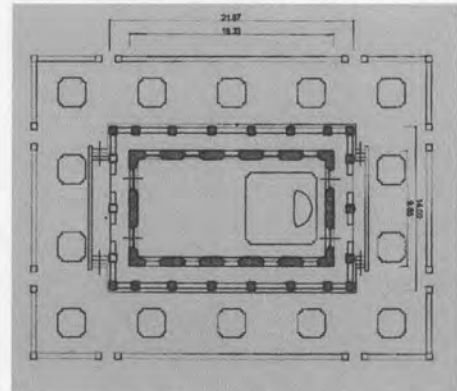
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้น เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดประมาณ 13 x 22 เมตร ความสูงของอาคารประมาณ 16 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา มีระเบียงล้อมรอบตัวห้องทั้ง 4 ด้าน บันไดทางขึ้น - ลง จากด้านสกัด ทำเป็นชานพักยื่นออกจากระเบียงแล้วแยกบันไดลงซ้าย - ขวา ตัวห้องภายใน เป็นห้องโล่ง ไม่มีเสาร่วมใน พระประธานประดิษฐานบนฐานชุกชีติดผนังด้านทิศตะวันตก หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก ด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง

ภาพที่ 3.76 พระวิหาร วัดเทพศิรินทราวาส

แผนผังที่ 3.14 ผังพื้นพระวิหาร

หลังคา 3 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี หน้าจั่วก่ออิฐเต็มไม่มีไฉราหน้าจั่วแบบกระเท่เซร สักส่วนของทรงจั่วหลังคาใกล้เคียงกับพระอุโบสถแต่ขนาดย่อมกว่าเล็กน้อย หน้าบัน ก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นหลักเช่นเดียวกับพระอุโบสถ หน้าบันแบ่งเป็น 2 ส่วน หน้าบันชั้นบน ตรงกลางประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปหงส์จีนหนึ่งตัว หันหัวไปทางพระอุโบสถ ด้านล่างประดับรูปโฉดหินและดอกไม้ใบหญ้า พื้นภาพประดับรูปก้อนเมฆและค้างคาว หน้าบันชั้นล่างประดับรูปโฉดหินและดอกไม้ใบหญ้า พื้นภาพประดับรูปนกและก้อนเมฆ ได้กรอบด้านบนของหน้าบันทั้งสองส่วนประดับลายเฟื่องอุบะ กันสาครรอบไม่มีคันทวย ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านสกัดของห้องภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างซื่อที่ทาสีระหว่างผนังรับน้ำหนัก ฝาเพดานภายนอกประดับลายลวดรูปดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.77 หน้าบันพระวิหาร เป็นรูปหงส์จีน

ภาพที่ 3.78 รายละเอียดการประดับกระเบื้องดินเผาเป็นรูปหงส์

ประตู - หน้าต่าง ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองสีลายพฤกษชาติแบบเทศ แม่ลายดอกพุดตาน บานประตู - หน้าต่างภายนอกเดิมเขียนลายลงรักปิดทอง แต่ได้มีการลบและเขียนซ่อมใหม่ทั้งหมด บานประตูเป็นรูปทวารบาลยืนบนฐาน พื้นภาพด้านหลังเป็นกระหนกเปลว บานหน้าต่างเป็นลายก้านแย่งใบเทศ ด้านล่างของบานมีเส้นคั่นเป็นกรอบภาพ เขียนเป็นภาพเล่าเหตุการณ์ในพุทธประวัติแตกต่างกันไป แต่ละ ได้ทับหลังประตู - หน้าต่างประดับลายดาวปิดทองลายฉลุบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.79 - 3.80 ซุ้มประตู-หน้าต่างลายพฤกษชาติแบบเทศ

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับ

อาคารทั้งหมดเป็นชุกฐานสิงห์แบบ ไม่มีบัว ลูกแก้วอกไก่ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระวิหารเป็นชุกฐานสิงห์ แบบมีบัวลูกแก้วอกไก่ พนักกระเบื้องก่อเป็นคันทวนาเกือบเท่าความกว้างเสาฉาบปูนเรียบทาสีขาวขอบบนเป็นบัวหลังเจียด กลางคันทวนกเจาะเป็นช่องติดกระเบื้องปูดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน บัน ไคชั้นล่างขึ้นสู่ชั้นกระเบื้อง เป็นชานพักบัน ไคที่ขึ้นออกจากด้านสกัดทั้งหน้าและหลังของพระวิหาร และมีบัน ไคแยกออกไป

ภาพที่ 3.81 บัน ไคชั้นล่าง ต่อจากชานพักด้านหน้าและหลังพระวิหาร

ภาพที่ 3.82 ฐานชั้นบน เป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว

2 ข้าง พนักชานพักก่อที่ทับและเจาะช่องใส่กระเบื้องปูเหมือนพนักกระเบื้อง แต่ก่อเรียบไม่มีฐานลงมาจนถึงพื้นลานรอบพระวิหาร ปลายสุดก่อเป็นพนักพลสังที่ปิดด้านข้าง ปลายพนักพลสังที่ตั้งเสาหินทรายจีนทรงสี่เหลี่ยมสลักยอดเสาเป็นรูปสิงโตจีนขนาดเล็ก พื้นชานพักและลูกนอนบัน ไคปูหินทรายแบบจีน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย หน้าตักกว้างประมาณ 2.50 เมตรเหนือองค์พระกั้นฉัตร 5 ชั้น ขนาบข้างด้วยพระพุทธรูปอิริยาบถยืนปางห้ามสมุทรข้างละ 2 องค์ เฉพาะองค์ที่อยู่ด้านหลังสุดทั้ง 2 ข้าง

กันฉัตรคันดาล 5 ชั้นเหนือองค์พระ เบื้องหน้าซ้ายและขวา มีรูปพระภิกษุ หันหน้าเข้าพระประธานซึ่งหมายถึง
อัครสาวกเบื้องซ้ายและขวา อันได้แก่พระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร เบื้องหน้าพระประธานต่ำลงมา มี
พระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดย่อมลดหลั่นลงมาอีก 2 องค์ ด้านหน้าสุดมีรูปหล่อศิษย์หมู่ภิกษุณีรวมทั้งสิ้น 52
องค์ (ขึ้น 3 องค์ นั่ง 49 องค์) ซึ่งหมายถึงพระอริยาสาวิกา ซึ่งได้รับเอตทัคคะในฝ่ายภิกษุณีบริษัท¹⁶ ตามที่ปรากฏ
ในพุทธประวัติ

ภาพที่ 3.83 พระประธาน,หมู่พระพุทธรูป และรูปภิกษุณี
บนฐานชุกชีภายในพระวิหาร

ภาพที่ 3.84 รูปภิกษุณีหล่อศิษย์ภิกษุณี
ด้านหน้าพระประธาน

ฝาเพดาน เป็นลายดาวลรูปปิดทอง จัดเป็นลายก้านแย่งไขว้กันไปมา ชื่อปิดทองลายทองไม้เป็นลาย
ประจำยามก้านแย่งปลายชื่อทั้งสองข้างเป็นชุดลายหน้ากระดานและกรวยเชิง

ผนัง ทั้ง 4 ด้าน เป็นผนังฉาบเรียบทาสีแดงเป็นพื้น เขียนรูปสีฝุ่น เป็นรูปหงส์แบบจีนคาบช่อดอกพุดตาน
สลับกับลายช่อดอกพุดตาน จัดจังหวะลายอย่างลายดอกไม้ร่วง ลงมาหยุดอยู่ที่แนวระดับใต้ช่องหน้าต่าง ซึ่งจบ
ด้วยลายหน้ากระดานรูปดอกพุดตาน ผนังใต้แนวหน้ากระดานลงมาปูด้วยหินอ่อน ซึ่งน่าจะเป็นการซ่อมแซม
พร้อมกันกับการซ่อมพื้นนั่นเอง แต่เป็นคนละแบบกับพระอุโบสถ

บานประตูหน้าต่าง ด้านในเขียนจิตรกรรมสีฝุ่น เป็นรูปกระถางดอกบัวและแจกันดอกพุดตานแบบจีน ตั้ง
บนถ้ำหรือ โต๊ะเป็นชั้นๆ พื้นภาพเป็นสีแดง บานแต่ละข้าง 2 ข้างของแต่ละช่องเขียนเป็นรูปดอกบัวและใบบัวบนพื้น
สีขาวนวล

ภาพที่ 3.85 ฝาเพดานภายใน
เป็นลายดาวลรูปปิดทอง

ภาพที่ 3.86 รูปหงส์คาบช่อดอกพุดตาน
บนผนังภายในพระวิหาร

ภาพที่ 3.87 หลังบานประตู-หน้าต่าง
เป็นรูปกระถางดอกบัวและแจกันดอก
พุดตานตั้งบนถ้ำหรือ โต๊ะ

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

สิ่งก่อสร้างโดยรอบที่สำคัญ

กำแพงแก้วชั้นใน เป็นกำแพงที่มีลักษณะคล้ายผนังกระเบื้องของพระวิหาร คือ เป็นกำแพงก่อตัน สูงโดยประมาณไม่เกินเอวคน ขอบด้านบนเป็นบัวหลังเจียด ตรงกลางเจาะช่องประดับกระเบื้องปรางเป็นช่วงๆ กระเบื้องปรางีเขียวเหมือนกับผนังกระเบื้องพระวิหารแต่ลวดลายต่างกัน แนวกำแพงแก้วเว้นเป็นทางเข้าสู่พระวิหารด้านละ 2 ช่อง และหยุดแนวกำแพงด้วยเสาสี่เหลี่ยม ยอดเสาก่อเป็นรูปคล้ายหัวเม็ดไทย แต่รูปแบบบัวคล้ายแบบเทศมากกว่า

ภาพที่ 3.88 กำแพงแก้วชั้นในและพระเจดีย์รายรอบพระวิหาร

พระเจดีย์ราย จำนวนทั้งสิ้น 14 องค์ ตั้งอยู่ในบริเวณของกำแพงแก้วชั้นในรอบพระวิหาร ลักษณะเป็นเจดีย์ทรงสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ยอดบัวกลุ่ม ศิลปะต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ชั้นระฆังและบัวปากระฆังตั้งบนฐานสิงห์ 2 ชั้น และฐานเชิงอีก 2 ชั้น

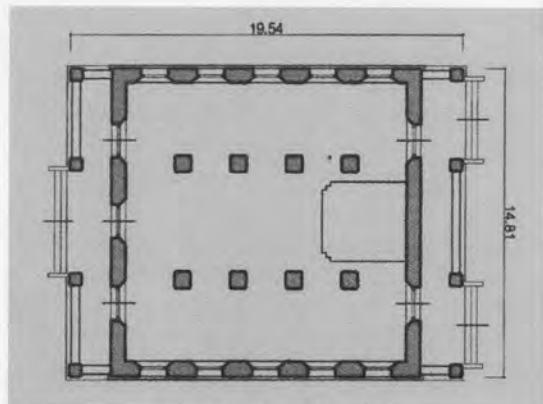
การเปรียญ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผนัง ขนาดกว้างยาวโดยรวมประมาณ 17 x 24 เมตร ด้านสกัดแบ่งเป็น 3 ช่วงเสา ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสา ภายในมีเสารายประธาน ผนังห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง ด้านหน้าและหลังมีเฉลียงกว้าง 1 ช่วงเสา บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านสกัดของเฉลียงหน้า 1 บันได และเฉลียงด้านหลังอีก 2 บันได

ภาพที่ 3.89 การเปรียญ วัดเทพธิดาราม

แผนผังที่ 3.15 ผังพื้นการเปรียญ

หลังคา 3 ชั้น 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี หน้าจั่วก่ออิฐเต็มไม่มีไชราหน้าจั่วแบบกระแทะ สักส่วนของทรงจั่วหลังคาคล้ายคลึงกับพระวิหาร **หน้าบัน** ก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นหลักเช่นเดียวกับพระอุโบสถ หน้าบันแบ่งเป็น 2 ส่วน หน้าบันชั้นบน โดยรวมเหมือนกับหน้าบันพระวิหาร ผิดแต่กลับซ้ายเป็นขวา ตรงกลางประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีรูปหงส์จีนหนึ่งตัว หันหัวไปทางพระอุโบสถ ด้านล่างประดับรูปโฉดหินและดอกไม้ใบหญ้า พื้นภาพประดับรูปก้อนเมฆและค้างคาว หน้าบันชั้นล่างประดับรูป

โศดหินและดอกไม้ใบหญ้า พื้นภาพประดับรูปนกและก้อนเมฆ ได้กรอบด้านบนของหน้าบันทั้งสองส่วนประดับลายเฟื่องอุบะ กันสาครรอบไม่มีคันทวย ตำแหน่งโครงสร้างหน้าบันตรงกับแนวผนังด้านสกัดห้องภายใน จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาประดับด้วยโครงสร้างซื่อที่พากระหว่างเสาร่วมใน ฝาเพดานภายนอกเหนือระเบียงหน้าหลังประดับลายลลูปิคทองรูปดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.90 หลังคาการเปรียญ 2 ชั้น 3 ชั้น

ภาพที่ 3.91 หน้าบันการเปรียญ ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสี สวดลายเหมือนกับหน้าบันพระวิหาร แต่กลับซ้ายเป็นขวา

ประตู - หน้าต่าง ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองแบบเทศ เป็นลายคล้ายประแจจีน ตั้งพานและเชิงเทียนขนาดเล็กแทรกด้วยลายดอกพุดตาน บานประตู - หน้าต่างภายนอกสันนิษฐานว่าเดิมประดับลายรดน้ำ แต่ได้มีการลบและเขียนซ่อมใหม่ทั้งหมด เป็นลายพุดตาน ด้านล่างสุดคั่นเป็นกรอบภาพเขียนเป็นภาพเล่าเหตุการณ์ในพุทธประวัติแตกต่างกันไปแต่ละบาน ทับหลังเหนือประตู - หน้าต่างประดับลายดาวปิดทองลายลลูปบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.92 - 3.93 ประตูหน้าต่าง ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองเป็นลายประแจจีน ตั้งพานและเชิงเทียนแทรกด้วยดอกพุดตาน

ฐานอาคาร ส่วนที่รับตัวห้องภายในเป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วออกโค้ง ซึ่งสูงกว่าส่วนที่รับเฉลียงหน้าหลังที่เป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกโค้ง **บันได** บันไดด้านหน้าและหลังปูลงนอนด้วยหินทรายแบบจีน พนักพลสังข์โค้งก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ปลายพนักประดับเสาหินแกะสลักยอดเป็นรูปสิงโตจีน

ภาพที่ 3.94 ฐานอาคารเป็นฐานสิงห์ ฐานส่วนระเบียงเป็นแบบไม่มีลูกแก้ว ฐานรับตัวห้องเป็นแบบมีลูกแก้ว

ภาพที่ 3.95 บันไดด้านหน้าและหลัง พนักพลสังข์ก่อโค้ง ปลายพนักประดับเสาหินยอดเสาเป็นรูปสิงโตจีน

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อโลหะปิดทองปางมารวิชัยขนาดหน้าตักราว 1 ศอกเศษ ประดิษฐานบนฐานชุกชีชนิดผนังหุ้มกลองด้านหลัง ซึ่งทำเป็นซุ้มเรือนแก้วทรงบันแถลงปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี บนชุกฐานชุกชียังประกอบไปด้วยพระพุทธรูปบริวารหลายองค์ ทั้งในอิริยาบถยืนและนั่ง **ฝาเขตาน** ประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นสีแดง เป็นดาวแบบไทยประเพณี **ผนังภายในและเสาในประธาน** ฉาบปูนเรียบทาสีขาว ไม่ประดับลวดลายใดๆ **ช่องประตูหน้าต่างด้านใน** ทาสีเรียบ ไม่มีการประดับตกแต่งใดๆ

อาคารประกอบอื่นๆภายในเขตพุทธาวาส

วิหารน้อย

ตั้งอยู่ที่มุมกำแพงแก้วชั้นนอกทางทิศใต้ของพระวิหาร ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนแบบประเพณีนิยม ผนัง ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาด 4 ช่วงเสา ด้านยาวทั้งสองเป็นระเบียบมีเสารับหลังคา หลังคา 2 คับ 2 ชั้น หน้าจั่วหลังคาชั้น ไชราหน้าจั่วแต่ไม่มีเครื่องล้าของช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบไทย หน้าบันประดับลายปูนปั้น ซุ้มประตูหน้าต่างประดับลายปูนปั้นปิดทองเป็นลายพฤกษชาติแบบพระราชานิยม บานประตูหน้าต่างประดับลายรดน้ำ ผนังกระเบื้องก่อก่อนประดับกระเบื้องประคินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน ภายในประดิษฐานพระพุทธรูป แต่ปัจจุบันใช้เป็นที่อยู่ของพระสงฆ์

ภาพที่ 3.96 วิหารน้อย ลักษณะเป็นอาคารแบบประเพณีนิยม แต่ไม่มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์

ศาลาราย

ศาลารายในบริเวณเขตพุทธาวาสมีลักษณะเป็นศาลาสองหน้า คือ เป็นศาลาโถงที่ตั้งคร่อมกำแพงแก้ว ทำให้พื้นที่ภายในแบ่งเป็นสองฟาก และสามารถใช้งานได้ทั้งสองฟาก ตั้งอยู่ในแนวกำแพงแก้วรอบพระอุโบสถจำนวน 8 หลัง และด้านหน้าพระวิหารอีก 2 หลัง ลักษณะเด่นทางศิลปะ คือ คล้ายอาคารแบบประเพณีนิยม หน้าจั่วหลังคาชั้น ไชราหน้าจั่ว ปั้นปูนทับสันและปั้นลม ไม่มีช่อฟ้าใบระกา หน้าบันประดับลายปูนปั้นทาสีขาวน้ำปูน

ภาพที่ 3.97 ศาลาราย ลักษณะเป็นอาคารแบบประเพณีนิยม แต่ไม่มีช่อฟ้าใบระกาหางหงส์

3.1.4 วัดราชนัคดารามวรวิหาร

นามวัด	วัดราชนัคดาราม	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ตำบลสวนหลวงพระยาไกร ริมกำแพงพระนคร บริเวณจุดบรรจบระหว่างคลอง หลอดวัดเทพธิดากับคลองรอบกรุง หรือ คลองโอง่าง				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมถนนมหาไชย แขวงสำราญราษฎร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร				
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระมหากษัตริย์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่ม พ.ศ.2389				

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อพระราชทานเป็นเกียรติยศแก่พระเจ้าหลานเธอพระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี* โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาอมราช จัดหาสถานที่สำหรับก่อสร้างและร่างแบบสิ่งก่อสร้างในพระอารามถวายตามที่ทรงกำหนดเอาไว้ในเบื้องต้น ได้แก่ โลหะปราสาท พระอุโบสถ พระวิหาร การเปรียญ และกุฏิสงฆ์¹⁶

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ด้านทิศเหนือ	จรดคลองคดตลอดด้านเหนือ หรือ คลอง วัดเทพธิดา
ด้านทิศตะวันออก	จรดกำแพงพระนครทิศตะวันออกติด คลองรอบกรุง หรือคลองโอง่าง
ด้านทิศใต้	พื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน
ด้านทิศตะวันตก	พื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณดังกล่าว เดิมเป็นสวนผลไม้ริมกำแพงพระนคร ถัดจากวัดเทพธิดารามขึ้นมาทางทิศเหนือติดกับบ้านของพระกฤษณ์รักษ์และพระรามวิไชย จรดริมกำแพงพระนครและป้อมมหากาฬ ซึ่งบริเวณดังกล่าว คือเป็นแหล่งชุมชน และเส้นทางคมนาคมที่สำคัญ ทางทิศตะวันออกของพระนคร

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามพื้นฐานเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหัววัดหันไปทางทิศตะวันออกสู่กำแพงพระนครเขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม ด้านหน้าวันระยะจากกำแพงพระอารามเป็นลาน โถงและกั้นด้วยกำแพงแก้วอีกชั้นหนึ่ง เขตสังฆาวาสโดยอยู่ด้านหลังโลหะปราสาทเป็นรูปเกือบกึ่ง

แผนผังที่ 3.16 ตำแหน่งวัดราชนัคดารามในกรุงรัตนโกสินทร์

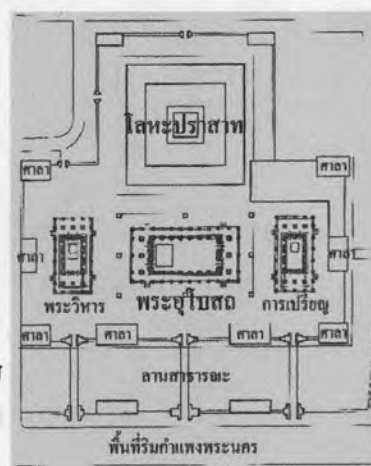
* ภายหลังคือ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดีในรัชกาลที่ 4

¹⁶ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 286.

ลักษณะผังเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถอยู่ตรงกลาง พระวิหารตั้งอยู่ทางทิศใต้และการเปรียญตั้งอยู่ทางทิศเหนือ เรียงกันตามแนวกำแพงพระนคร โดยพระวิหารและการเปรียญ หันด้านสกัดคู่หน้าวัด ส่วนพระอุโบสถวางขวางแกนหันด้านยาวคู่ด้านหน้าวัด โลหะปราสาทตั้งอยู่ด้านหลังพระอุโบสถ อาคารทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วไว้ในบริเวณเดียวกัน

แผนผังที่ 3.17 ผังเขตพุทธาวาส
วัดราชนัคคาราม

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

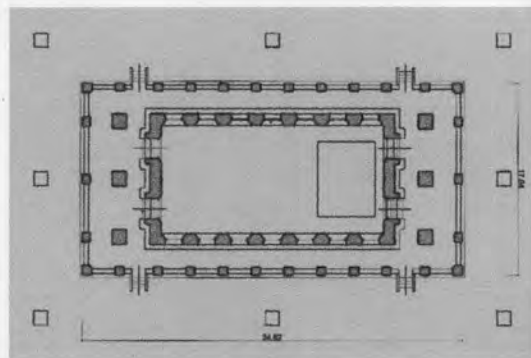
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม **ผังพื้น** ขนาดกว้างราวรอบเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 17 x 35 เมตร ห้องภายในขนาด 7 ช่วงเสา ไม่มีเสาร่วมใน ผนังด้านสกัดจะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีเฉลียงหน้าและหลัง มีระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคารรวม 4 แห่ง บันไดชั้นบนอยู่หน้าประตูทั้ง 4 ช่อง

ภาพที่ 3.98 พระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร

แผนผังที่ 3.18 ผังพื้นพระอุโบสถ วัดราชนัคคารามวรวิหาร

หลังคา 4 ทับ 3 ชั้น แบบจั่วปิด เครื่องล้าของช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ ลงรัก ประดับกระจกสี **หน้าบัน** แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลานก้านแย่งใบเทศ ฝ้าไชราประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นสีแดงเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง กั้นสาครรอบไม่มีคันทวย ฝ้าเพดานภายนอกประดับลายดาว โครงสร้างหน้าบันตรงกับตำแหน่งเสาภายในเฉลียงหน้าและหลัง หลังคาเปลี่ยนชั้นตรงกับตำแหน่งเสาภายในเฉลียงหน้าและหลัง หลังคาเปลี่ยนชั้น ตรงกับตำแหน่งกำแพงด้านสกัด ของห้องภายในชุดหนึ่ง และรับด้วยโครงสร้างซื่อพาดระหว่างผนังห้องด้านยาวอีกชุดหนึ่ง

ภาพที่ 3.99 หน้าบันพระอุโบสถ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายก้านแย่งใบเทศ

ประตูหน้าต่าง ภายนอก

ประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับ
กระจกสี ทรงบันแถลง รายละเอียดใช้แม่
ลายหุดตานใบเทศ ซึ่งแตกต่างไปจากซุ้ม
ทรงบันแถลงแบบดั้งเดิมที่นิยมใช้ลาย
กนกแบบไทยประเพณี กรอบเช็ดหน้า
ประดับลายรดน้ำเป็นลายประจำยาม
ก้ามปู ต่างจากแบบโบราณที่นิยมปิดทอง
เรียบ บานประตูหน้าต่างภายนอกประดับ
ลายรดน้ำ เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง
ใต้ทับหลังประดับลายฉลุปิดทองรูปดาว
ผนังของช่องประตูเขียนจิตรกรรมรูป
เสี้ยวกลาง ของช่องหน้าต่างเขียนภาพเทวดา

ภาพที่ 3.100 ซุ้มประตูปูนปั้นปิดทอง
ประดับกระจกสีทรงบันแถลง
ใช้แม่ลายหุดตานใบเทศ

ภาพที่ 3.101 ผนังช่องประตู
เขียนจิตรกรรมเป็นรูปเสี้ยวกลาง

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกไก่ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัว
ห้องภายในเป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วออกไก่ บันไค้ชั้นล่างขึ้นจากลานรอบ ด้านยาวของอาคารรวม 4 แห่ง
ผนังพลสังห์ก่ออิฐถือปูน ปั้นสันเป็นบัวหลังเจียดปลายผนัง ประดับรูปสิงโตจีนสลักหิน บันไค้ชั้นบนอยู่ที่บันไค้
เข้าสู่ห้องภายในทั้ง 4 ช่อง ผนังกระเบื้องก่อตันไม้ประดับกระเบื้องปราง

ภาพที่ 3.102 ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว
ผนังพลสังห์ก่ออิฐถือปูน ปลายผนังประดับรูปสิงโตจีน

ภาพที่ 3.103 ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ลูกแก้ว
ผนังกระเบื้องก่อตันไม้ประดับกระเบื้องปราง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน พระนามว่า “พระเสถียรคตมุนี” ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้
หล่อด้วยทองแดงจากตำบลจันทิก จังหวัดนครราชสีมา¹⁷ แล้วนำมาประดิษฐานในพระอุโบสถ ภายหลังจึงทำการ
ลงรักปิดทอง เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย หันพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ประดิษฐานบนฐานชุกชีก่ออิฐฉาบ
ปูนประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ฐานของชั้นรัตนบัลลังก์เป็นบัวเกสรซ้อนชั้นซึ่งเป็นแบบที่ไม่
ค่อยได้พบนัก ความสูงของฐานต่ำกว่าแนวทับหลังประตูหน้าต่างเล็กน้อย ตำแหน่งฐานชุกชีอยู่ห่างจากผนัง
ด้านหลังเล็กน้อย

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ฝาเพดานลายใน ประดับลายแก้วชิงดวงลูปิดทองบนพื้นสีแดง **ผนังลายใน** ผนังส่วนเหนือแนวประตูหน้าต่างหลังพระประธานเป็นจิตรกรรมรูปสวรรค์ชั้นดุสิต ด้านหลังเป็นรูปห้องฟ้า แสดงรูปเหล่าเทวดานางฟ้า เหาะเหิน เรียงกันตามลักษณะของกลุ่มดาวในคติโหราศาสตร์ไทย ผนังหุ้มกลองด้านตรงข้ามพระประธานเป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ จิตรกรรมฝาผนังทั้งหมดฝีมือช่างในสมัยหลังรัชกาลที่ 3 ผนังส่วนระหว่างประตูหน้าต่างทาสีขาวเรียบ **บานประตูลายใน** เขียนภาพตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์ **บานหน้าต่างลายใน** เขียนภาพเทพในศาสนาฮินดู ได้ทับหลังเป็นลายดาวลูปิดทอง บานและ เขียนสีเป็นภาพต้นไม้

ภาพที่ 3.104 “พระเสถียรคณูณี”
หล่อทองแดงปางมารวิชัย
ผนังส่วนเหนือประตูหน้าต่างเขียน
จิตรกรรม ฝีมือช่างในสมัยหลัง

ภาพที่ 3.105 รัตนบัลลังก์ใช้ฐานบัวเกสร
ซ้อนชั้น ซึ่งเป็นแบบที่ไม่ค่อยพบในที่อื่นๆ

ภาพที่ 3.106 หลังบานประตูหน้าต่าง เขียน
สีเป็นภาพตัวละครในเรื่องรามเกียรติ์
และรูปเทพเจ้าในศาสนาฮินดู

องค์ประกอบที่สำคัญโดยรอบอาคาร

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมทั้ง 4 มุมและแนวกึ่งกลางอาคารทั้ง 4 ด้าน รวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มปูนปั้น ผังซุ้มรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ยอดซุ้มปั้นปูนเป็นเครื่องยอดทรงสูง มุมชั้นเรือนปั้นเป็นเสานาบ กลางชั้นเจาะช่องทรงพนมทะเลถึงกันทั้ง 4 ด้าน ภายในตั้งใบเสมาคู่ทำด้วยหินแกะสลัก ฐานฐานเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่

ภาพที่ 3.107 ซุ้มเสมาเครื่องยอดทรงสูง

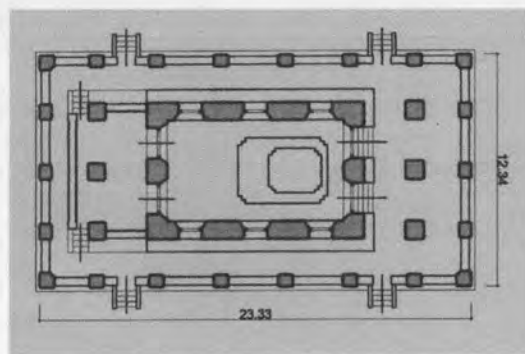
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม **ผนัง** ผนัง ขนาดกว้างยาวประมาณ 12 x 23 เมตร ห้องภายในขนาด 3 หน้าต่าง ผนังห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบชั้นหนึ่ง ด้านหน้าและหลังมีเฉลียงกว้าง 2 ช่วงเสา เฉพาะด้านหน้ายกเฉลียงขึ้นอีกชั้นหนึ่งก่อนเข้าประตูห้องด้านใน โดยลอยห่างจากแนวเสาด้านหน้ากว้างพอคนเดินผ่านได้ บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านยาวของอาคารรวมทั้งหมด 4 แห่ง บันไดชั้นบน ส่วนเฉลียงด้านหน้าอยู่ที่ย่อมุมหน้าเฉลียง ส่วนเฉลียงด้านหลังอยู่ที่ประตูทั้ง 2 ช่อง

ภาพที่ 3.108 พระวิหาร วัดราชนัลดารามวรวิหาร

แผนผังที่ 3.19 ผังพื้นพระวิหาร วัดราชนัลดาราม

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น แบบจั่วปิด จั่วหน้าบัน แบ่งเป็น 2 ตอนตามคับหลังคาจากคับบนสุด ส่วนบนเป็นหน้าบัน ส่วนล่างเป็นหลังคาปีกนก กันสาครอบไม่มีคันทวย เครื่องถ่ายของช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ และสลักไม้ลงรักประดับกระจกลี หน้าบัน และสลักไม้ ปิดทองประดับกระจกลีเป็นลายพุดตานใบเทศก้านแย่ง ฝ้าไชรา ทาสีแดงเรียบ ฝ้าเพดานภายนอกประดับลายดาวเพดาน ลลูปิดทอง โครงสร้างส่วนหน้าบันตรงกับตำแหน่งเสา ลอยในเฉลียงหน้าและหลังคาเปลี่ยนชั้นตรงกับตำแหน่งผนังด้านสกัดของห้องภายในพระวิหาร

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกลีเป็นลายพุดกษชาติ อย่างเทศ แม่ลายดอกพุดตาน **บานประตูภายนอก** ประดับลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ใต้ทับหลังประดับลายลลูปิดทองรูปดาว

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องภายในยกสูง เป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วอกไก่ เฉพาะส่วนที่รับเฉลียงด้านหน้าไม่มีบัวลูกแก้ว

อกไก่ บันไดชั้นล่าง ชั้นบันไดปูกลอนอนหินแกรนิต พนักพลสังข์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว บันไดชั้นบน ด้านเฉลียงหน้ามีพนักพลสังข์ ด้านหลังมีเฉพาะกลอนอนหินแกรนิตอยู่ระหว่างช่องประตูห้อง พนักกระเบื้องก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ดิกระเบื้องปูลาดินเผาเคลือบสีแบบจีน

ภาพที่ 3.109 หน้าบันพระวิหาร และสลักไม้ปิดทองประดับกระจกลีเป็นลายพุดตานใบเทศก้านแย่ง

ภาพที่ 3.110-3.111 ซุ้มประตูและหน้าต่างปูนปั้นปิดทองประดับกระจกลีลายพุดกษชาติแบบเทศ แม่ลายดอกพุดตาน

ภาพที่ 3.112 ฐานชั้นล่างเป็นฐานสิงห์
ไม่มีลูกแก้ว

ภาพที่ 3.113 เกลียงยกชั้นด้านหน้าซึ่ง
ถอยห่างออกจากแนวเสา ด้านสกัด มี
บันไดแยกลงด้านข้างทั้ง 2 ฟาก

ภาพที่ 3.114 ฐานชั้นบนสูง เป็นฐานสิงห์
โดยจุดต่อระหว่างฐานเกลียงหน้าและฐาน
ห้องแตกต่างกันด้วยการมีหรือไม่มีบัวลูกแก้ว

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางห้ามสมุทร ประดิษฐานบนชุกชี แต่เดิมไม่ได้ปิดทอง ต่อมาสมเด็จพระเจ้า
ฟ้าฯ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ทรงพระราชศรัทธาลงรักปิดทองทั้งองค์พระและชุกชี พร้อมทั้งถวายพระนามว่า
“พระพุทธรุจิธรรมนราศพ”¹⁸ นอกจากนี้บนฐานชั้นล่าง ปัจจุบันตั้งพระพุทธรูปปางต่าง ๆ ไว้หลายองค์

ฝาผนัง ประดับลายดาวจลูปิดทองบนพื้นสีแดง **ผนัง** เขียนสีเป็นลายดอกพุดตานในทรงลายอย่าง
พุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง เรียบ ผนังหุ้มกลองด้านหลังพระประธาน ได้รับการเพิ่มเติมลายปูนปั้นรูปเวชยันต์พิมานใน
การซ่อมสมัยหลัง **บานประตูหน้าต่างภายใน** และบานแผละทาสีแดง

ภาพที่ 3.115 “พระพุทธรุจิธรรมนราศพ”
พระประธานภายในพระวิหาร
และหมู่พระพุทธรูปบนชุกชี

ภาพที่ 3.116 ฝาผนังประดับลาย
ดาวจลูปิดทองบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.117 ผนังภายในพระวิหาร เขียนสี
เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอก
พุดตาน

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 287-288.

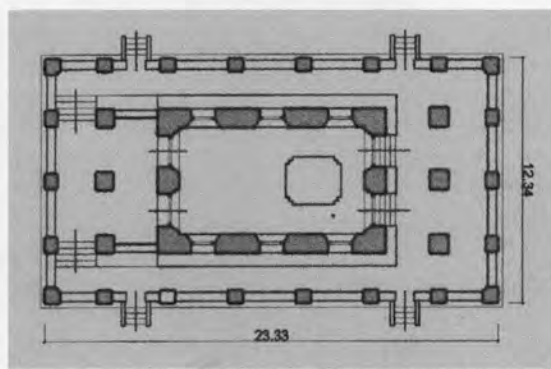
การเปรียญ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม ลักษณะคล้ายพระวิหารทั้งรูปแบบภายนอกและขนาด **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวประมาณ 12 x 23 เมตร ห้องภายในขนาด 3 หน้าต่าง ผังห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงล้อมรอบชั้นหนึ่ง ด้านหน้าและหลังมีเฉลียงกว้าง 2 ช่วงเสา เฉลียงด้านหน้ายกชั้นสูงเสมอระดับห้อง ภายในเต็มไปด้วยจนถึงพนักระเบียงด้านหน้า ซึ่งเมื่อมองจากด้านนอกจะเป็นเป็นพนักระเบียงซ้อนกัน 2 ชั้น มีบันไดลงสู่ระดับระเบียงทั้ง 2 ข้าง

ภาพที่ 3.118 การเปรียญ วัดราชนัคคารามวรวิหาร

แผนผังที่ 3.20 ผังพื้นการเปรียญ วัดราชนัคคาราม

หลังคา ลักษณะโดยรวมเหมือนพระวิหาร 3 ชั้น 2 ชั้น แบบจั่วปิด จั่วหน้าบันแบ่งเป็น 2 ตอนตามดับหลังคา จากดับบนสุด ส่วนบนเป็นหน้าบัน ส่วนล่างเป็นหลังคาปีกนก กันสาครอบไม่มีคันทวย เครื่องล้าของช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ แกะสลักไม้ลงรักประดับกระจกลี หน้าบัน แกะสลักไม้ ปิดทองประดับกระจกลีเป็นลายก้านแย่งดอก และใบเป็นแม่ลายใบเทศ ฟ้าไชราทาสีแดงเรียบ ฟ้าเพดาน ภายนอกประดับลายดาวเพดานฉลุปิดทอง โครงสร้างส่วน หน้าบันตรงกับตำแหน่งเสาภายในเฉลียงหน้าและหลังคา เปลี่ยนชั้นตรงกับตำแหน่งผนังด้านสกัดของห้องภายใน

ภาพที่ 3.119 หน้าบันการเปรียญ แกะสลักไม้ปิดทองประดับกระจกลี เป็นลายพุดตานใบเทศก้านแย่ง เหมือนกับหน้าบันพระวิหาร

ประตูหน้าต่าง ภายนอก

ประดับซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับ กระจกลีเป็นลายพุดกษชาติอย่างเทศ แม่ลายดอกพุดตาน **บานประตู** ภายนอก ประดับลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง ใต้ทับหลังประดับลายฉลุปิดทองรูปดาว ลักษณะการตกแต่งโดยรวม เหมือนกับประตูหน้าต่างของพระวิหาร

ภาพที่ 3.120- 3.121 ซุ้มและบานประตู-หน้าต่างภายนอก ตกแต่งเหมือนที่พระวิหาร

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกไก่อ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องภายในยกค่อนข้างสูง เป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วออกไก่อ เฉพาะฐานส่วนที่รับเฉลียงด้านหน้าซึ่งระดับต่ำกว่าห้องภายในเป็นฐานสิงห์ที่ไม่มีบัวลูกแก้วออกไก่อ บันไดชั้นล่างปูลูกนอนหินทรายแบบจีน พนักพลสังข์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวป็นสันเป็นบัวหลังเจี๊ยด บันไดชั้นบน ส่วนเฉลียงด้านแยกลงสู่ระเบียงทั้ง2ฟาก บันไดหน้ากว้างเต็มช่วงเสาจนถึงเสาระเบียงด้านสกัด ด้านหลังบันไดแทรกอยู่ระหว่างฐานซึ่งเว้นช่วงตามช่องประตู พนักระเบียงก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว ติดกระเบื้องปรูคินเผาเคลือบสีแบบจีน พนักระเบียงด้านสกัดตรงตำแหน่งเฉลียงหน้าซ้อน 2 ชั้นตามระดับเฉลียงที่ยกสูงขึ้น

ภาพที่ 3.122 ฐานชั้นล่าง เป็นฐานสิงห์ไม่มีลูกแก้ว

ภาพที่ 3.123 บันไดชั้นบนด้านหน้ากว้างเต็มช่วงเสาจนถึงเสาระเบียงด้านสกัด

ภาพที่ 3.124 พนักกระเบื้องด้านสกัดตรงตำแหน่งเฉลียงหน้าซ้อน 2 ชั้นตามระดับเฉลียงที่ยกสูงขึ้น

การตกแต่งภายใน

พระประธาน ของคังเคิมไม้ทราบลักษณะทั้งองค์พระและฐาน ซึ่งได้ถูกรื้อลงเพื่อปูนพื้นและสร้างชุกชีพร้อมพระประธานปางรำพึงขึ้นใหม่ในสมัยหลัง¹⁹ **ฝ้าเพดาน** ประดับลายดาวแบบไทยประเพณี ฉลุปิดทองผนัง เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน **บานประตูหน้าต่างภายใน** ทาสีแดงเรียบ ไม่มีลวดลาย

ภาพที่ 3.125 พระประธานปางรำพึงและชุกชี เป็นของสร้างขึ้นใหม่ในชั้นหลัง

ภาพที่ 3.126 ประดับลายดาวแบบไทยประเพณีฉลุปิดทองบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.127 ผนังภายในการเปรียญ เขียนสีเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งแม่ลายดอกพุดตาน

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า288.

โลหะปราสาท

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นสำหรับเป็นประธานแห่งเขตพุทธาวาส แทนการสร้างพระเจดีย์ ดังเช่นที่เคยมีมาในพระอารามอื่นๆ โดยทรงมีพระราชประสงค์จะสร้างไว้ให้นุชนรุ่นหลังได้รู้จัก และเพื่อเป็นเกียรติแก่พระนครสืบไป คำว่า “โลหะปราสาท” เป็นชื่อเรียก

สถาปัตยกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนาชนิดหนึ่ง ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่หรือที่ปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ ความหมายของชื่อ

ตามศัพท์นั้น หมายถึง อาคารซ้อนชั้นสูงหลายชั้นที่มียอดสร้างด้วยโลหะ โดยโลหะปราสาทถือว่าเป็นสถาปัตยกรรมที่พบได้ยาก เพราะนับแต่โบราณมาได้มีการสร้างโลหะปราสาทแล้วเพียง 2 ครั้งในโลก

โลหะปราสาทหลังแรกสร้างในครั้งพุทธกาล โดยนางวิสาขา บุตรีของธัญชัยเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถี มีลักษณะเป็นปราสาทสูง 2 ชั้น 1,000 ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำ โลหะปราสาทหลังที่ 2 พระเจ้าพุทธกามนิกษัตริย์แห่งกรุงอนุราชปุระ เกาะลังกา ทรงสร้างขึ้นในราว พ.ศ. 382 มีด้านกว้างและความสูง ด้านละ 100 ศอก สูง 2 ชั้น 1,000 ห้อง หลังคามุงด้วยแผ่นทองแดง ผนังเป็นไม้ประดับด้วยหินมีค่าและงาช้าง ต่อมาโลหะปราสาทหลังนี้ได้ถูกเพลิงไหม้หมดทั้งหลัง พระเจ้าสัทธาติสสะจึงโปรดให้สร้างใหม่ สูง 7 ชั้น²⁰

ดังนั้น โลหะปราสาทในประเทศไทยจึงนับเป็นโลหะปราสาทแห่งที่ 3 ของโลก ทั้งยังคงสภาพสมบูรณ์ที่สุด และเหลืออยู่เพียงแห่งเดียวในโลก เนื่องจากโลหะปราสาทแห่งแรกในอินเดียและแห่งที่ 2 ในเกาะลังกาได้ถูกทำลายไปหมดสิ้นแล้ว

รูปแบบทางสถาปัตยกรรมโดยรวม เป็นสถาปัตยกรรมไทย ฐานกว้างด้านละ 23 วา ความสูงของอาคารแบ่งออกเป็นสี่ชั้น ภายในกลางปราสาทเป็นช่องกลวงตลอดจากฐานถึงยอด มีบันไดวนอยู่ตรงใจกลางของอาคาร โดยตั้งขงขนาดใหญ่เป็นแม่บันได เจาะตอกไม้เป็นชั้นบันไดวนสำหรับขึ้นสู่แต่ละชั้นจำนวน 67 ชั้น ซึ่งปัจจุบันเพื่อความมั่นคงแข็งแรงจึงได้เปลี่ยนเป็นเสาคอนกรีตเสริมเหล็กแล้ว อาคารชั้นล่างสุดเป็นส่วนฐาน ทำเป็นคูหาและระเบียงรอบ ชั้นที่ 2 และ 3 ทำเป็นคูหาจตุรมุขเชื่อมกันด้วยระเบียง โคจรอบมีหลังคาคลุมตลอดแนว เหนือแต่ละคูหา มีหลังคาเครื่องยอด ชั้นที่ 2 จำนวน 24 ยอด ชั้นที่ 3 มี 12 ยอด ส่วนชั้นบนสุดเป็นอาคารจตุรมุขยอดมุขบกรวมจำนวนยอดทั้งหมดเป็น 37 ยอด ซึ่งได้มีผู้ทำการศึกษาถึงคติความหมายทางพุทธศาสนาที่แฝงอยู่ว่า ตัวเลข 37 ดังกล่าว น่าจะหมายถึงหลักธรรมในพระพุทธศาสนา 37 ประการที่เป็นปัจจัยให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้นเข้าสู่ดินแดนพระนิพพานที่เรียกว่า “โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ”²¹

ภาพที่ 3.128 โลหะปราสาท วัดราชนัคคาราม

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 288 -289.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

อาคารประกอบอื่นๆภายในเขตพุทธาวาส

ศาลารายริมกำแพงพระอาราม

ตั้งชิดฝั่งในกำแพงพระอาราม ลักษณะอาคารแบบไทยประเพณี เป็นศาลาโถงไม่มีผนัง หลังคา 2 ชั้นไม้ซ้อนชั้น เครื่องล้าของช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ไม้แกะสลักทาสีแดงเข้ม หน้าบันแกะสลักไม้ปิดทอง เป็นลายนพฤษชาติ แม่นลายดอกพุดตาน ฐานยกสูงจนหลังคาเกินเสาสูงพื้นระดับกำแพงพระอาราม

ศาลารายริมกำแพงแก้วชั้นใน

ตั้งชิดฝั่งในกำแพงกำแพงแก้ว ลักษณะอาคารแบบไทยประเพณี ด้านหน้าซึ่งหันเข้าหากลุ่มอาคารสำคัญในเขตพุทธาวาสเปิดโล่ง ด้านหลังก่อผนังปิดหลังคา 2 ชั้นไม้ซ้อนชั้น เครื่องล้าของช่อฟ้าใบระกาหางหงส์ไม้แกะสลักทาสีแดงเข้ม หน้าบันแกะสลักไม้ปิดทอง เป็นลายนพฤษชาติ แม่นลายดอกพุดตาน ฐานอาคารเป็นฐานเชิงชั้นเดียว ทำให้อาคารไม่ยกสูงเหมือนศาลารายริมกำแพงพระอาราม

ภาพที่ 3.129 ศาลารายริมกำแพงแก้วชั้นใน

3.1.5 วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

นามวัด	วัดเฉลิมพระเกียรติ	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	บริเวณป้อมเก้าริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้ตลาดขวัญ เมืองนนทบุรี				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางศรีเมือง อำเภอเมือง จังหวัดนนทบุรี				
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระมหากษัตริย์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่ม พ.ศ.2390	เสร็จในรัชกาลที่ 4 ประมาณ พ.ศ. 2397			

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระอัยกา พระอัยกี และสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพระคลัง(ดิศ บุนนาค)ที่สมุหพระกลาโหม เป็นแม่กองสร้างวัด และโปรดให้สร้างป้อมปราการก่ออิฐถือปูนเป็นรูปสี่เหลี่ยมรอบวัด มีใบสีมาทำนองเดียวกับกำแพงพระบรมมหาราชวัง²²

รายละเอียดอื่นๆ

สันนิษฐานว่าเมื่อสิ้นรัชกาลที่ 3 นั้นได้มีการสร้างอาคารต่างๆตามตำแหน่งในผังที่วางแผนไว้แต่แรกแล้ว ส่วนงานโครงสร้างและงานสถาปัตยกรรมนั้น น่าจะยังไม่สมบูรณ์ดี ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินการก่อสร้างต่อ โดยโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์เป็นแม่กองในการสร้างและปฏิสังขรณ์เสนาสนะต่างๆต่อ และน่าจะได้มีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดทางสถาปัตยกรรมให้เป็นไปตามพระราชนิยมของพระองค์ในบางส่วน ทำให้อาคารแต่ละหลังนั้นมีลักษณะศิลปะแบบรัชกาลที่ 4 ผสมอยู่กับแบบพระราชนิยมรัชกาลที่ 3

ขอบเขตพระอารามในอดีต

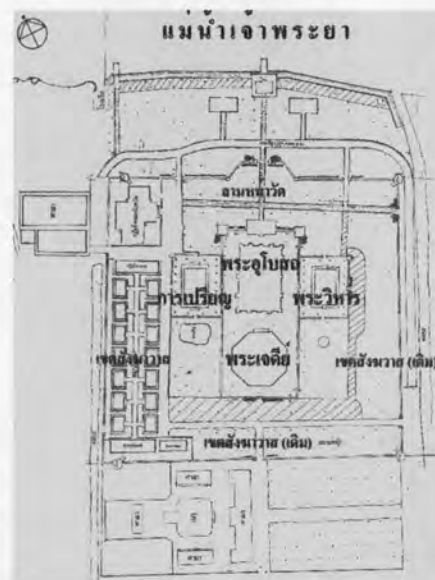
- ด้านทิศเหนือ จรดคลองสาขาจากแม่น้ำเจ้าพระยา
- ด้านทิศตะวันออก จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
- ด้านทิศใต้ จรดคลองสาขาจากแม่น้ำเจ้าพระยา
- ด้านทิศตะวันตก สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน

ลักษณะที่ตั้ง

บริเวณที่ตั้งนั้นเป็นป้อมเกาซึ่งสันนิษฐานว่ามีมาตั้งแต่กรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนละแวกใต้ตลาดขวัญนั้นเป็นนิเวศสถานเดิมแห่งราชินิกุลฝ่ายสมเด็จพระศรีสุลาลัย พระบรมราชชนนี ซึ่งพระ

แผนผังที่ 3.21 แผนที่สันนิษฐาน แสดงขอบเขตในอดีตของวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

แผนผังที่ 3.22 แสดงรายละเอียดผังพระอารามวัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

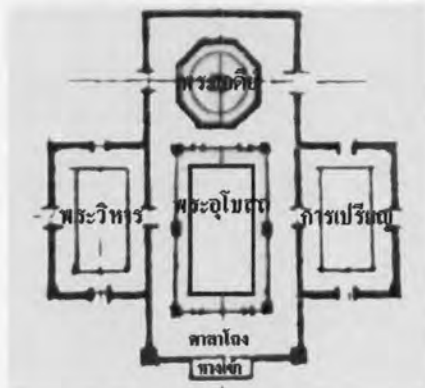
²² กรมศิลปากร, วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 15.

อีกนัยหนึ่งก็คือเจ้าเมืองนนทบุรีศรีมหาอุทขาน และคำบลดั่งกล่าวยังเป็นทีประสูติของสมเด็จพระศรีสุทลาโดยอีกด้วย
ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา เขตพุทธาวาสตั้งอยู่กลางพื้นที่พระอาราม ด้านหน้าจากกำแพงแก้วเขตพุทธาวาสจรดฝั่งแม่น้ำเป็นลานโล่ง เขตสังฆาวาสโอบเขตพุทธาวาสเป็นรูปเกือกม้าอยู่ทางด้านหลัง

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

แบ่งเป็น 3 ส่วนด้วยกำแพงแก้วล้อมแบ่งบริเวณ ส่วนกลางมีบริเวณใหญ่ที่สุด ประกอบไปด้วยพระอุโบสถ และพระเจดีย์ด้านหลัง เรียงอยู่ในแกนตั้งไปสู่มแม่น้ำเจ้าพระยาด้านหน้าวัด กำแพงแก้วด้านหน้ามีศาลาโถงทางเข้า อีก 2 ส่วนคือ พระวิหาร ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้และการเปรียญซึ่งตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ โดยเรียงในแกนตามแนวแม่น้ำ และหันด้านสกัดไปยังแม่น้ำด้านหน้าวัด

แผนผังที่ 3.23 แสดงรายละเอียดผังบริเวณ เขตพุทธาวาส วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

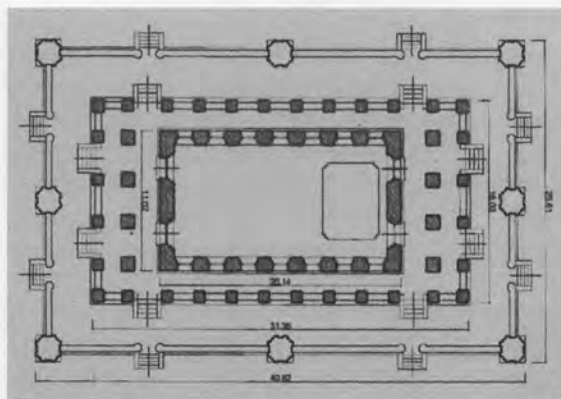
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยมผสมพระราชานิยม ซึ่งมีลักษณะศิลปะแบบรัชกาลที่ 4 ผสมอยู่ ผังพื้น ขนาดกว้างยาวรอบเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 16 x 31 เมตร ขนาดรวมฐานประทักษิณประมาณ 26 x 41 เมตร ห้องภายในขนาด 7 ช่วงเสาไม่มีเสาร่วมใน มีระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง เฉลียงหน้าหลังกว้าง 2 ช่วงเสามีเสาลอยขึ้นไปรับหลังคา ผนังห้องด้านสกัดเจาะเป็นช่องประตูด้านละ 2 ช่อง ฐานฐานประทักษิณมีบันได ฐานอาคารมีบันไดด้านละ 2 แห่ง ประตูทั้ง 4 ช่องมีบันได 1 ชั้นอยู่หน้าช่องประตู ฐานซุกชีภายในตั้งอยู่ห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย

ภาพที่ 3.130 พระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

แผนผังที่ 3.24 ผังพื้นพระอุโบสถ วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

หลังคา 3 ชั้น หน้าจั่วทรงโค้งคอกบัว ก่อตันไม้ยื่นฝ้าไชราแบบกระแทะเซร มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาไม่เคลือบสี ถึ้อปูนทับแนวทำเป็นลอนลูกฟูกแบบจีน หน้าบัน แบ่งเป็น 2 ตอนตามดับหลังคา 2 ตับ บนสุด ตกแต่งด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นลวดลายต่างๆ โดยใช้สีเพียง 4 สี คือ ตัวลายสี แดง น้ำเงิน เขียว บนพื้นสีเหลือง หน้าบันประดับลายดอกพุดตานลักษณะเน้นตัวดอกไม้โตและสีสด เครื่องถ่ายของรูปตัวนาค

ช่อฟ้าและหางหงส์รูปนกเจ้า ตลอดจนหน้ากระดานฐานพระ ก็เป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน สิ่งที่เป็นจุดเด่นก็คือ หลังคา 1 ชั้นมีเครื่องล้าของ 2 ชุดซ้อนกันอยู่ ตำแหน่งหน้าบันตรงกับแนวเสาถอยในเฉลียงหน้าหลัง จุดเปลี่ยนชั้นหลังคาตรงกับผนังด้านสกัดของตัวห้อง ฝาเพดานภายนอกประดับดาวเพดานเป็นลายแก้วซึ่งดวงดูปิดทอง ลักษณะทรวดทรงหลังคาและเครื่องล้าของแบบดังกล่าวนี้ น่าจะเป็นการก่อสร้างต่อในรัชกาลที่ 4 ซึ่งถูกแก้ไขรูปแบบจากการออกแบบในรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 3.131 ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคาพระอุโบสถ
หลังคา 1 ชั้นจะมีเครื่องล้าของ 2 ชุดซ้อนกันอยู่

ภาพที่ 3.132 หน้าบันพระอุโบสถ โค้งแบบทรงคอกบัว
แบ่งเป็นสองตอนตามดับหลังคาจากด้านบนสุด

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษชาติแม่ลายดอกพุดตานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 กลางซุ้มทำเป็นรูปพานรับช่อดอกพุดตาน บานประตูหน้าต่างประดับลายรดน้ำ ด้านบนสุดเป็นรูปพระวิมานเหนือรูปพระค้ำยในวงกลมซึ่งคือ พระจันทร์ พื้นภาพเป็นลายเมฆ สื่อความหมายถึงพระนามของพระอัยกา คือ ท่านจัน ด้านล่างเป็นรูปโกศบรรจุธูป โดยบนบานประตูนั้น โกศตั้งบนโต๊ะหมู่ประกอบเครื่องตั้ง ส่วนบนบานหน้าต่างโกศตั้งบนพาน โดยรวมแล้วสื่อความหมายถึงการเป็นที่รำลึกถึงราชินิกุลฝ่ายพระราชมารดานั่นเอง

ภาพที่ 3.133 - 3.134 ซุ้มและบานประตูพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.135 - 3.136 ซุ้มและบานหน้าต่างพระอุโบสถ

ฐานอาคาร บัวฐานของฐานประทักษิณเป็นฐานปัทม์ยกสูง ชั้นฐานรับอาคารเป็นฐานสิงห์แบบมีบัวลูกแก้วอกไก่ยกสูงใกล้เคียงกับฐานประทักษิณ ฐานรับตัวห้องภายในเป็นฐานบัวคว่ำ สูงเท่ากับระดับพื้นห้องภายในซึ่งยกสูงจากพื้นระเบียงราว 40 ซม. บันไดชั้นฐานประทักษิณและฐานรับอาคาร ปลูกนอนด้วยหินทรายจีน

พนักพลึงที่ก่ออิฐถือปูนทาสีขาวขอบบนทำเป็นลวดบัวอย่างเทศ ปลายพนักคดเรียบ บัน ไคขึ้นสู่ห้องภายใน
แทรกอยู่ระหว่างช่องประตู ปูลูกนอนหินทรายจีน ไม่มีพนักพลึงที่ กำแพงแก้วรอบฐานประทักษิณและพนัก
ระเบียงรอบอาคารก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ด้านนอกติดกระเบื้องปรางค์ดินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน

ภาพที่ 3.137 บัน ไคและฐานบัวคว่ำ
หน้าประตูห้องพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.138 ลักษณะบัวฐาน
และบัน ไคชั้นฐานประทักษิณ

ภาพที่ 3.139 ลักษณะบัวฐาน
ชั้นล่าง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 6
ศอก สูง 8 ศอก 1 คืบ 4 นิ้ว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด
เกล้าฯ ให้หล่อด้วยทองแดงจากตำบลจันทัก จังหวัดนครราชสีมา แล้วลงรัก
ปิดทองในภายหลัง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่หล่อขึ้นในคราวเดียวกับพระ
ประธานของพระอุโบสถวัดราชนัดดาราม ในรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระ
พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถวายเป็นพระนามว่า “พระพุทธรมหาโลกาภิวัตน์
ปฏิมา”²³ ประดิษฐานบนฐานชุกชีก่ออิฐฉาบปูนประดับลายปูนปั้นปิดทอง
ประดับกระจกสี ความสูงของฐานชุกชีอยู่เหนือขอบบนของประตูหน้าต่าง
ราว 50 ซม. พระประธานหันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก เหนือพระเศียร
แขวนฉัตร 7 ชั้น

ภาพที่ 3.140 พระประธานภายใน
พระอุโบสถ

ผ้าเตาดนภายใน ประดับดาวเตาดนลายฉลุปิดทองเป็นลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง
ผนังภายใน ประดับลายเขียนสีฝุ่นเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ดอกพุดตานทุกด้าน

ภาพที่ 3.141 ผ้าเตาดนพระอุโบสถประดับลายแก้วชิงดวงแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.142 ผนังประดับลายพุ่มข้าวบิณฑ์
แม่ลายดอกพุดตาน

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16.

ประตูหน้าต่างภายใน หลังบ้าน
เขียนจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นภาพทอบัวบนพื้นสีแดง ให้สีเลียนแบบธรรมชาติ ด้านล่างเป็นผืนน้ำ มีสัตว์น้ำเช่นปลาและเต่าคู่คว่ายอยู่ บ้านและเขียนภาพแจกันดอกไม้รับด้วยลวดลายทอผ้าแบบจีนบนพื้นสีขาว ใต้ทับหลังประดับลายดาวล้อมเดือนฉลุเปิดทอง

ภาพที่ 3.143 - 3.144 ลักษณะการตกแต่งหลังบ้าน บ้านแผลและและใต้ทับหลัง

อาคารประกอบที่สำคัญโดยรอบ

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมทั้ง 4 มุมและแนวกึ่งกลางแนวกำแพงแก้วรอบฐานประทักษิณทั้ง 4 ด้าน รวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ผังซุ้มรูปแปดเหลี่ยม ด้านบนยกเป็นบัวหงาย 2 ชั้นรับยอดซุ้มทรงหลังคาลาดโค้งเรียบ กลางชั้นเรือนคดผนังเข้าไปเป็นช่องคูหาทรงพนมและเจาะเป็นช่องทรงโค้งทะลุถึงกันทั้ง 4 ด้าน ภายในตั้งใบเสมาเดี่ยวทำด้วยแผ่นหินแกะสลัก ฐานฐานเป็นฐานบัวหงายท้องไม้สูงตั้งบนฐานเชิง

ภาพที่ 3.145 ซุ้มเสมาบนแนวกำแพงแก้วรอบฐานประทักษิณของพระอุโบสถ

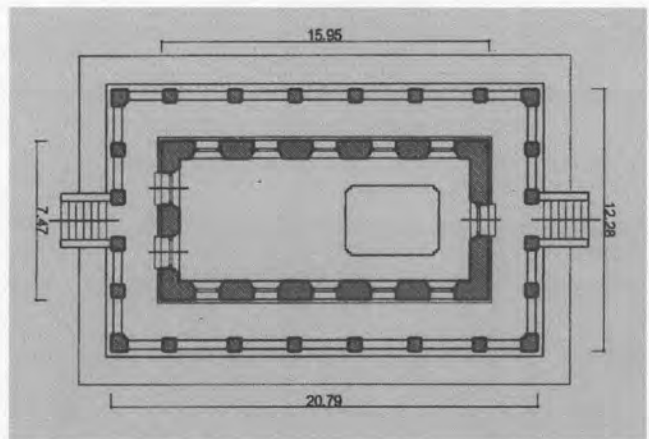
พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เรียกกัน โดยทั่วไปว่า “วิหารพระศิลาขาว” เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม **ผังพื้น** ขนาดกว้างยาวรอบเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 12 x 16 เมตร ห้องภายในขนาด 5 ช่วงเสาไม่มีเสาร่วมใน มีระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ผนังห้องด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านหน้า 2 ช่อง ด้านหลัง 1 ช่อง ระเบียงด้านสกัดกว้าง 5 ช่วงเสา ฐานอาคารมีบันไดตรงกับช่วงเสาครึ่งกลางด้านละ 1 แห่ง บันไดเข้าสู่ห้องภายในอยู่หน้าช่องประตูไม่มีพนัก ฐานชุกชีภายในตั้งอยู่ห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย

ภาพที่ 3.146 พระวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

แผนผังที่ 3.25 ผังพื้นพระวิหาร วัดเฉลิมพระเกียรติวรวิหาร

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น หน้าจั่วทรงโค้งคอกบัวเหมือนกับพระอุโบสถ ก่อตันไม้ยื่นฝ้าไฉราแบบกระเท่เซรมุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาไม่เคลือบสี ถี้อปูนทับแนวทำเป็นลอนลูกฟูกแบบจีน หน้าบัน แบ่งเป็น 2 ตอนตามดับหลังคา 2 ตับบนสุด การตกแต่งโดยรวมเหมือนกับพระอุโบสถ คือประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นลวดลายต่างๆ หน้าบันประดับลายดอกพุดตานลักษณะเน้นตัวดอกไม้ให้โตและสีสด เครื่องล้าของรูปตัวนาค ซ่อฟ้าและหางหงส์รูปนกเจ้า ตลอดจนหน้ากระดานฐานพระ ก็เป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน หลังคา 1 ชั้นมีเครื่องล้าของ 2 ซुकซ้อนกันอยู่ ตำแหน่งหน้าบันตรงกับผนังด้านสกัดของตัวห้อง จุดเปลี่ยนชั้นหลังคารองรับด้วยโครงสร้างช่อฟ้าคาวาระหว่างผนัง ชายคากันสาดยื่นพื้นแนวเสาระเบียงเล็กน้อย ไม่มีคันทวยรับ ฝ้าเพดานภายนอกประดับลายดาวเพดานฉลุปิดทองแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.147 ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคาและเครื่องล้าของพระวิหาร

ภาพที่ 3.148 หน้าพระวิหาร โค้งแบบทรงคอกบัว การตกแต่งโดยรวมคล้ายกับหน้าบันพระอุโบสถ

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายพฤกษชาติแม่ลายดอกพุดตานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ยอดซุ้มด้านบนทำเป็นรูปพานหรือโถประกอบช่อดอกพุดตาน บานประตูหน้าต่างประดับลายรดน้ำ เป็นรูปต้นไม้ ใต้ทับหลังทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 3.149 – 3.150 ซุ้มและบานประตูหน้าต่างพระวิหาร

ฐานอาคาร แบ่งเป็น 2 ชั้น ชั้นล่างเป็นฐานปัทม์ยื่นออกจากแนวฐานชั้นบนออกมาราว 1 เมตร ชั้นบนเป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ ฐานรับตัวห้องภายในเป็นฐานบัวคว่ำเตี้ย ความสูงพอดีกับระดับพื้นห้องด้านในบันไดที่ฐานรับอาคารปูลูกนอนแผ่นหินทรายจากเมืองจีน พนักพลสังข์ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาวปลายพนักคดเรียบ บันไดหน้าช่องประตูปูลูกนอนทรายจีน ไม่มีพนักพลสังข์ พนักกระเบื้องก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว กลางพนักกดเข้าไปเป็นลูกฟูก ไม้คีดกระเบื้องปู

ภาพที่ 3.151 ฐานรับอาคารแบ่งเป็น 2 ชั้น

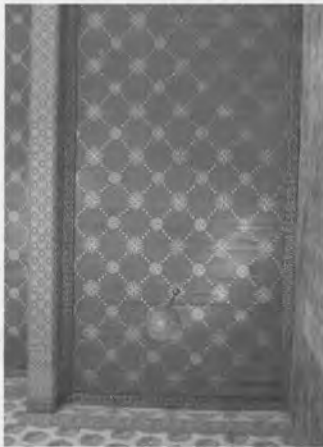
การตกแต่งภายใน

พระประธาน พระนามว่า “พระศิลาขาว” สันนิษฐานว่าอัญเชิญมาจากพระบรมมหาราชวังในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 30 นิ้ว สูง 33 นิ้ว²⁴ ประดิษฐานอยู่บนบุษบกไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี ด้านหน้ามีรูปพระอัครสาวกซ้ายขวาซึ่งเดิมหลงเหลืออยู่เพียงองค์เดียว จนกระทั่งได้รับการปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมเมื่อพ.ศ.2535

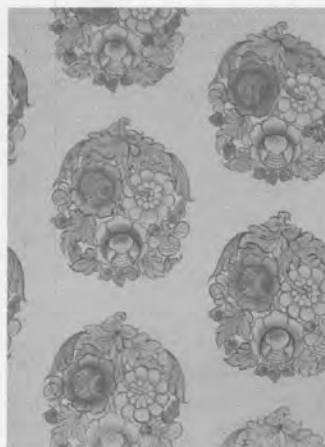

ภาพที่ 3.152 – 3.153 พระศิลาขาว ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี

ฝ้าเพดาน ประดับลายฉลุปิดทองรูปดาวแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง **ผนัง** ประดับลายเขียนสีบนพื้นสีขาว เป็นลายดอกไม้ร่วง ลักษณะเป็นช่อดอกพุดตานขนาดใหญ่ **ช่องประตูหน้าต่างภายใน** หลังบานประดับจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นภาพดอกบัวบนพื้นสีแดง ลักษณะการเขียนเหมือนกับหลังบานประตูหน้าต่างภายในพระอุโบสถ บานแผละทาสีขาวเรียบ ไม่ประดับลวดลาย

ภาพที่ 3.154 ฝ้าเพดานประดับลายดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.155 ผนังประดับลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกพุดตาน

ภาพที่ 3.156 หลังบานประดับภาพดอกบัว ลักษณะเดียวกับพระอุโบสถ

การเปรียบเทียบ

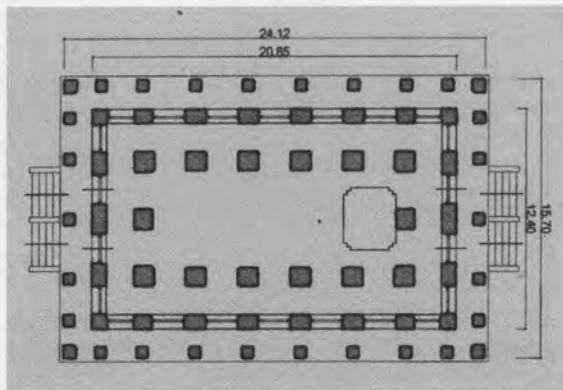
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิคม ผนัง ขนาดกว้างยาวรวมเสาระเบียงโดยรอบประมาณ 16 x 24 เมตร ห้องภายในขนาด 7 ช่วงเสา มีระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ผนังหุ้มกลองเจาะช่องประตู ด้านหน้า 2 ช่อง ด้านหลัง 1 ช่อง ระเบียงด้านสกัดกว้าง 5 ช่วงเสา ชั้นฐานอาคารมีบันไดตรงกับช่วงเสาที่ตั้งกลางด้านละ 1 แห่ง บันไดเข้าสู่ห้องภายในอยู่หน้าช่องประตูไม่มีพนัก ภายในห้องมีเสาร่วมในเรียงเป็นสี่เหลี่ยมตามรูปห้องโดยในแนวตามขวางถัดจากผนังหุ้มกลองมีเสาที่ตั้งกลางทั้งสองฟาก ฐานชุกชีตั้งอยู่ชิดกับเสาในประธานต้นกึ่งกลางด้านหลัง

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ภาพที่ 3.157 การเปรียญหลวง วัดเฉลิมพระเกียรติ

แผนผังที่ 3.26 ผังพื้นการเปรียญหลวง วัดเฉลิมพระเกียรติ

หลังคา 4 ตับ 2 ชั้น จั่วทรงโค้งคอกบัว ก่อตันไม้ชิ้นผ้าไชราแบบกระแทะเชร มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วย ดินเผาไม่เคลือบสี ถี้อปูนทับแนวทำเป็นลอนลูกฟูกแบบจีน หน้าบัน แบ่งเป็น 2 ตอนตามดับหลังคา 2 ตับบนสุด ขนาด, สัดส่วนและการตกแต่งโดยรวมเหมือนกับหน้าบันพระวิหาร คือประดับด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นลวดลายต่างๆ หน้าบันประดับลายดอกพุดตานลักษณะเน้นตัวดอกไม้ให้โตและสีสด เครื่องถ้วยรูปตัวนาค ช่อฟ้าและหางหงส์รูปนกเจ้า ตลอดจนหน้ากระดานฐานพระ ก็เป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีน หลังคา 1 ชั้น มีเครื่องถ้วย 2 ชุดซ้อนกันอยู่ ตำแหน่งหน้าบันตรงกับแนวเสาในประธานด้านขวางภายในห้อง จุดเปลี่ยนชั้น หลังคารองรับด้วยโครงสร้างข้อพายาวระหว่างเสาในประธานชุดถัดเข้ามา ชายคากันสาดยื่นพื้นแนวสาดระเบียง เล็กน้อย ไม่มีคันทวยรับ ฝ้าเพดานภายนอกประดับลายดาวเพดานฉลุปิดทองแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.158 หน้าบันการเปรียญหลวง

ภาพที่ 3.159 ลายฝ้าเพดานการเปรียญหลวง ช่อฟ้าค่อนข้างแน่นอน

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มปูนปั้นปิดทองทรงจอมแห เป็นลายพฤษชาติแม่ลายดอกพุดตานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ยอดซุ้มด้านบนทำเป็นรูปพานหรือโถประกอบช่อดอกพุดตาน บานประตู หน้าต่างเขียนสีเป็นรูปต้นไม้ ใต้ทับหลังทาสีแดงเรียบไม้ประดับลวดลาย

ภาพที่ 3.160 ซุ้มหน้าประตูหน้าต่างลายพฤษชาติยอดจอมแห หน้าบานเขียนสีเป็นรูปต้นไม้

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระ
ไชยวัฒน์ทรงตาลปัตรหล่อโลหะลงรัก
ปิดทอง ขนาดหน้าตักราว 4 ศอก หัน
พระกัศตรีไปทางทิศตะวันออก
ประดิษฐานบนชุกชีก่ออิฐถือปูน
ประดับลายปูนปั้นลงรักปิดทอง
ประดับกระจกสี ชุกชีสูงเท่าระดับขอบ
บนประตูหน้าต่าง ด้านหน้ามีรูปพระ
อัครสาวกเบื้องซ้ายและขวาในท่านั่ง

ภาพที่ 3.161 – 3.162 พระประธานไชยวัฒน์ภายในการ

ฝาเพดาน ประดับลายฉลุปิดทองเป็ยลายแก้วซึ่งควงแบบไทยประเพณีบนพื้นสีแดง **ผนังและเสาใน**
ประธาน ประดับลายเขียนสีบนพื้นสีขาว เป็นลายดอกไม้ร่วง ลักษณะเป็นช่อดอกพุดตานขนาดใหญ่เหมือนกับใน
พระวิหาร **ช่องประตูหน้าต่างภายใน** หลังบานประดับจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นภาพกอดอกบัวบนพื้นสีแดง ลักษณะ
การเขียนเหมือนกับหลังบานประตูหน้าต่างภายในพระอุโบสถพระวิหาร บานแฉะเป็นลายดอกไม้ร่วงต่อ
เนื่องมาจากผนัง

ภาพที่ 3.163 ฝาเพดานประดับลายแก้ว
ซึ่งควงแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.164 ผนังและเสาในประธาน
ประดับลายดอกไม้ร่วงเป็นช่อดอกพุดตาน
แบบเดียวกับภายในพระวิหาร

ภาพที่ 3.165 หลังบานประดับภาพกอดอก
ดอกบัว ลักษณะเดียวกับภายในพระ
อุโบสถ

3.2 พระอารามหลวงที่สร้างและปฏิสังขรณ์โดยพระบรมวงศานุวงศ์

3.2.1 วัดบวรนิเวศวิหารราชวรวิหาร

นามวัด วัดบวรนิเวศวิหาร พระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต ตำบลวัดใหม่ ริมคลองรอบกรุงทางทิศเหนือฝั่งด้านใน

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน ถนนบวรนิเวศ แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ

ฐานันดรของผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง พระบรมวงศานุวงศ์

สร้าง / ปฏิสังขรณ์ สร้าง

ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์ ประมาณพ.ศ.2367 ถึง 2375

มูลเหตุในการสร้าง และปฏิสังขรณ์

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพ ทรงสร้างขึ้นในระหว่างพุทธศักราช 2367-2375 ติดกับวัดรังษีสุทธาวาส ซึ่งสร้างโดย กรมขุนอิศราณฤกษ์ แต่เดิมเมื่อแรกสร้างเรียกนามวัดโดยสามัญว่า “วัดใหม่” โดยสันนิษฐานว่า ทรงสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ระลึกแห่งชัยชนะในคราวยกทัพปราบกบฏกรุงเวียงจันทน์²⁵ ซึ่งเป็นในคราวใกล้เคียงกัน การสร้างวัดบวรสถานสุทธาวาส ภายในพระราชวังบวรสถานมงคล นอกจากเรียกว่า “วัดใหม่” แล้ว บ้างก็เรียกกันว่า “วัดวงหน้า” ดังปรากฏในเอกสารต่าง ๆ เช่น ปฐมโหรประจำปีชวด จ.ศ. 1190²⁶

รายละเอียดอื่นๆ

ใน พ.ศ. 2379 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์วีรญาณภิกขุ (เจ้าฟ้ามงกุฎ – รัชกาลที่ 4) ขึ้นเสมอเจ้าคณะรองและเชิญเสด็จมาครองวัดใหม่แห่งนี้²⁷ แล้วจึงได้พระราชทานนามวัดเสียใหม่ว่า “วัดบวรนิเวศวิหาร”

เขตพัทธสีมารอบพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารนี้ แต่เดิมเมื่อแรกสร้างโดยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสพนั้น ได้ผูกพัทธสีมาไว้เฉพาะมุขหน้าเท่านั้น ซึ่งอาจกำหนดเขตไว้ตั้งแต่ก่อนการสร้างมุขขวางด้านหลัง เมื่อวีรญาณภิกขุเสด็จมาครองวัดนี้ ในชั้นแรกได้โปรดฯ ให้ผูกพัทธสีมารอบทั้งสามมุข ต่อมาจึงทรงขยาย

เขตพัทธสีมาให้กว้างขึ้น กำหนดคณิมิตต์มีฐานเขตพัทธสีมาเป็นรูป 6 เหลี่ยม หรือรูปตะโพนคว่ำ ด้วยต้นไม้ บ่อน้ำ และก้อนหินรวม 6 แห่ง

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ด้านทิศเหนือ จรดคลองรอบกรุง

ด้านทิศตะวันออก จรดคูน้ำข้างวัด

ด้านทิศใต้ จรดคลองเกษียวัด

ด้านทิศตะวันตก จรดคลองคั่นกับวัดรังษี-
-สุทธาวาส

แผนผังที่ 3.27 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดบวรนิเวศวิหาร

²⁵ วีรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร(โรงพิมพ์การศาสนา: กรุงเทพฯ, 2546), หน้า 2.

²⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

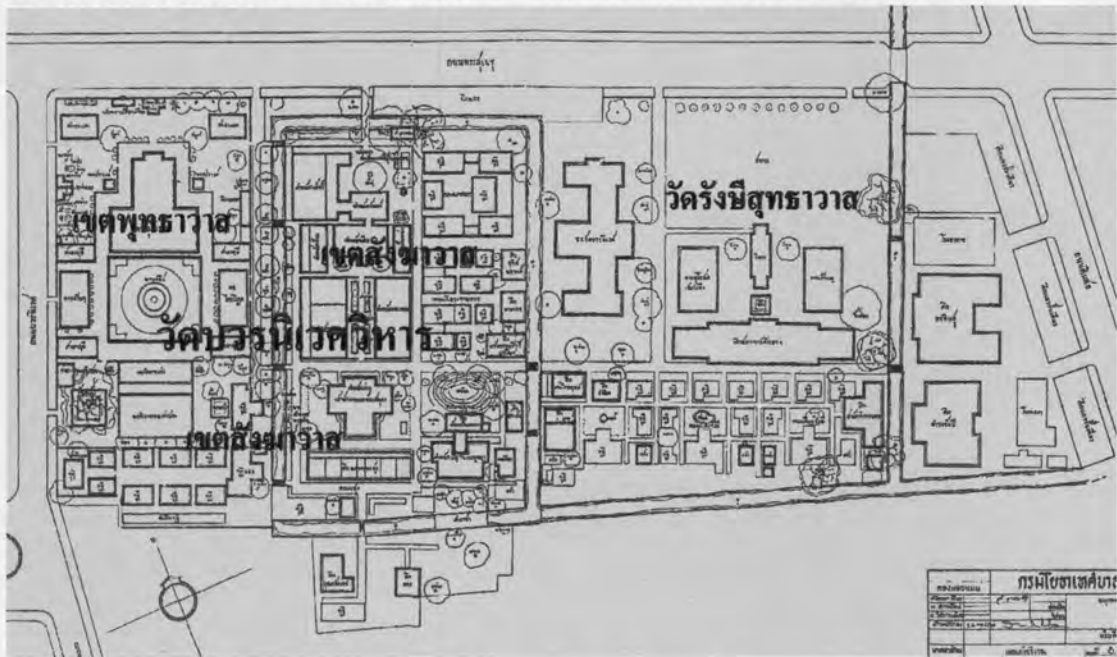
²⁷ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษกรมรัตนโกสินทร์, หน้า 276.

ลักษณะที่ตั้ง

ตำบลอันเป็นที่ตั้งวัดบวรนิเวศวิหารนั้น อยู่ในท้องที่อันเป็นเขตดูแลของฝ่ายวังหน้า คือ อยู่ถัดออกมาจาก บริเวณวังของเจ้านายฝ่ายหน้าละแวกป้อมพระสุเมรุทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งบริเวณตำบลดังกล่าวคงจะมีบ้านเรือนอยู่ไม่น้อยเพราะตั้งอยู่ใกล้เขตวัง ทั้งยังมีคูคลองสำหรับสัญจรเชื่อมต่อจากคลองรอบกรุงอยู่ไม่น้อย

ลักษณะผังพระอาราม

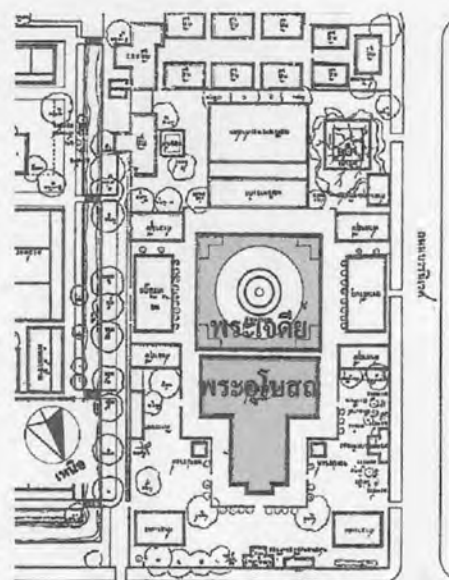
อาณาเขตพระอารามมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ด้านหน้าวัดอยู่ทางด้านทิศเหนือ หันไปสู่คลองรอบกรุง เขตพุทธาวาสอยู่ชิดขอบด้านทิศตะวันตก เขตสังฆาวาสอยู่ด้านตะวันออกจรดคูน้ำกับวัดรั้งมีสุทธาวาส ต่อมาจึงได้ขยายอาณาเขต พระอารามออกไปทางด้านทิศใต้ จนถึงคลองหลังวัด สำหรับเขตสังฆาวาสเพิ่มเติม

แผนผังที่ 3.28 ผังพระอาราม วัดบวรนิเวศวิหาร ในปัจจุบัน
(ที่มา : กรมโยธาเทศบาล)

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เดิมทีเดิ๋ว เมื่อแรกสร้าง โดยกรมพระราชวังบวรมหาศักดิพลเสนนั้น สิ่งก่อสร้างที่ได้เริ่มไว้ในเขตพุทธาวาสน่าจะมีเพียง พระอุโบสถ และพระเจดีย์ เป็นสำคัญ อาจมีอาคารเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นศาลาต่างๆอยู่รายรอบบ้าง พระอุโบสถและพระเจดีย์วางเรียงเป็นแกนตามตั้ง โดยพระอุโบสถตั้งอยู่ด้านหน้า หัน मुखหน้าไปทางด้านหน้าวัด

แผนผังที่ 3.29 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดบวรนิเวศวิหาร

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

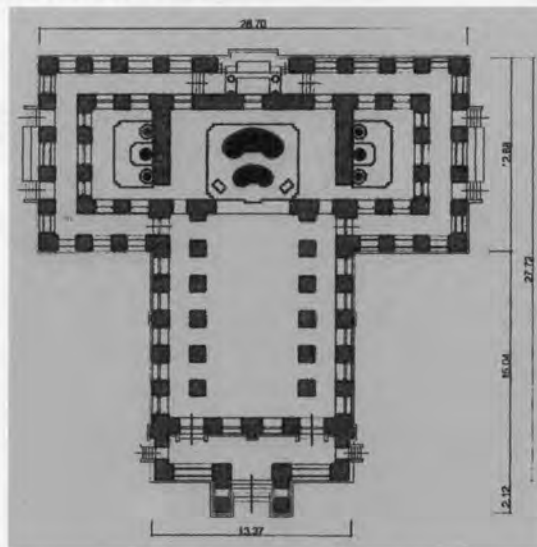
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้นเป็นรูปตรีมุข มุขด้านหน้าขนาดกว้างยาวประมาณ 13x17 เมตร ความยาว 6 ช่วงเสา ด้านหน้าแบ่งเป็นเฉลียงมีเสาลอยรับหลังคา ด้านสกัดกว้าง 3 ช่วงเสา หน้าด้านข้างซิดชอบนอกอาคาร มุขขวางด้านหลังขนาดกว้างยาวประมาณ 13x29 เมตร แบ่งเป็นมุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก มีระเบียงและเสาระเบียงรับหลังคาโดยรอบต่อเนื่องจากผนังของมุขหน้า พื้นที่หลักของห้องภายในจากมุขหน้าเชื่อมต่อไปถึงพื้นที่ตอนกลางของมุขขวางด้านหลัง พื้นที่ห้องด้านในของมุขทิศตะวันออกและทิศตะวันตกเป็นห้องขนาดเล็กแยกออกไป ที่ด้านสกัดของทั้ง 3 มุข มีบันไดขึ้นสู่ชั้นระเบียงและเจาะช่องประตูที่ผนังด้านสกัดของห้อง นอกจากนี้ยังมีประตูเชื่อมจากห้องหลักไปสู่ห้องภายในมุขขวางทั้ง 2 ทิศ ที่ผนังด้านข้างของฐานชุกชีด้านละ 1 ช่อง ฐานชุกชีตั้งอยู่ภายในพื้นที่ตัดกันระหว่างมุขด้านหน้า กับมุขขวางด้านหลังซึ่งเป็นส่วนท้ายสุดของห้องหลัก โดยตั้งห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย

ภาพที่ 3.166 พระอุโบสถ วัดบวรนิเวศวิหาร

แผนผังที่ 3.30 ผังพื้นพระอุโบสถ

เมื่อแรกสร้างพระอุโบสถในครั้งรัชกาลที่ 3 นั้นสันนิษฐานว่ากรมพระราชวังบวรมหาดิศัยพลเสพ คงโปรดเกล้าให้สร้างแต่เพียงมุขด้านหน้าคือ เป็นอาคารผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าเท่านั้น ต่อมาเมื่อมีการอัญเชิญพระพุทธรูปหินสีห์มาประดิษฐานภายในพระอุโบสถ ปรากฏว่าไม่สามารถนำเข้าไปภายใน ได้จึงประดิษฐานไว้ด้านหลังพระอุโบสถเดิม และสร้างอาคารขวางอยู่ด้านหลังครอบองค์พระ แล้วจึงเปิดผนังเชื่อมพื้นที่ภายในให้ต่อเนื่องกัน ต่อมาภายหลังเมื่อวชิรญาณภิกขุ (ภิกษุเจ้าฟ้ามงกุฎ - รัชกาลที่ 4) เสด็จมาครองวัดเป็นอย่างเร็วสุดหรือในสมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้มีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมรายละเอียดการประดับตกแต่งในส่วนต่าง ๆ ของอาคาร รวมทั้งการสร้างมุขเด็จ ด้านหน้าอาคารเพิ่มเติมดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน²⁸

ภาพที่ 3.167 มุขด้านหน้าของพระอุโบสถ ก่อนต่อเติมมุขเด็จน่าจะมีลักษณะคล้ายมุขทิศตะวันตก - ออก ดังภาพ

²⁸ นริศรานูตวิวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยา. งานศิลปคดี, เล่ม 25 (พระนคร: องค์การคำคุณฤๅ, 2504-2505), หน้า 65.

หลังคา 2 ชั้น ไม่ซ้อนชั้น มุงด้วยกระเบื้องกาบกล้วยดินเผาเคลือบสี ถือปูนทับแนวทำเป็นลอนลูกฟูกแบบจีน มุขด้านหน้ามีหลังคามุขเด็จยื่นออกมา หน้าบัน ก่อตัน ไม่ยื่นฝ่าไชราแบบกระแทงเซ กรอบหน้าบันด้านบนเป็นหน้ากระดานเหนือสันประดับกระเบื้องดินเผาลายพฤกษชาติแทนตำแหน่งเครื่องลำของ กลางหน้าบันใหญ่ ด้านหน้าของมุขทั้ง 3 ทิศประดับลายปูนปั้นปิดทองเป็นรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎอันเป็นพระราชสัญลักษณ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า การตกแต่งในส่วนหลังคาพระอุโบสถนี้น่าจะได้รับการแก้ไขเพิ่มเติม หลังจากวชิรญาณภิกขุเสด็จมาครองวัดนี้เป็นอย่างน้อย หลังคาตับจั่วบนสุดยกขึ้นสูงด้วยหน้ากระดานคอสอง ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแบบจีนเป็นลายพฤกษชาติ

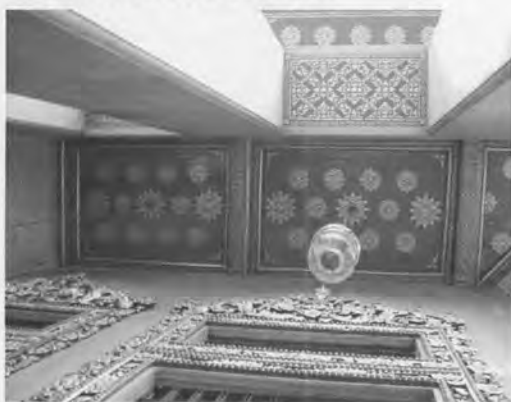
ภาพที่ 3.168 ลักษณะการยกคอสองของหลังคาพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.169 หน้าบันใหญ่ ประดับรูปพระมหากษัตริย์มงกุฎและลายพฤกษชาติ

ฝ้าเพดานภายนอก เหนือเฉลียงระเบียงโอบรอบและได้ชั้นกันสาดประดับลายดาวจตุรทิศของแบบไทยประเพณี

จุดที่น่าสนใจ คือ หลังคาที่อยู่เหนือส่วนที่มุขหน้ากับมุขขวางด้านหลังบรรจบกัน ไม่ได้เชื่อมต่อกันด้วยตะเมฆราง อย่างอาคารแบบตรีมุขทั่วไป แต่กลับมีส่วนของจั่วและหน้าบันด้านหลังของมุขหน้าบรรจบกับเชิงกลอนหลังคาตับบนของมุขขวางด้านหลัง ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดจากการสร้างอาคารขวางด้านหลังพระอุโบสถหลังดั้งเดิม ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ภาพที่ 3.170 การตกแต่งฝ้าเพดานภายนอก ลักษณะในปัจจุบันน่าจะเป็นสภาพภายหลังการต่อเติมในรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 3.171 แสดงจุดบรรจบของหลังคามุขหน้ากับมุขขวางด้านหลัง โดยไม่ได้เชื่อมผืนหลังคาเข้าด้วยกันด้วยตะเมฆราง

ประตู - หน้าต่าง ภายนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นปิดทองเป็นลายพฤกษชาติ แม่ลายดิกพุดดานแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ประตูหน้าต่างของมุขหน้าและมุขขวางด้านหลัง จะมีลักษณะช่องเปิดต่างกัน โดยประตูหน้าต่างของมุขขวางด้านหลังจะมีลักษณะช่องเปิดต่างกัน โดยประตูหน้าต่างของมุขขวางด้านหลัง จะมีช่องแสงเหนือช่องประตูหน้าต่าง เพิ่มเติมจากลักษณะช่องเปิดปกติ **บานประตูหน้าต่าง** ด้านนอกของมุขด้านหน้า เป็น

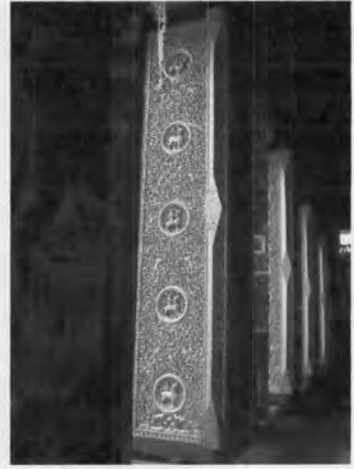
บานไม้แกะสลักปิดทอง บานประตูประดับเป็นรูปสมบัติจักรพรรดิ เช่น จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว เป็นต้น บนพื้นภาพลายกระหนกเปล่ง บานหน้าต่างด้านสกัดประดับรูปเครื่องอาวุธและเครื่องราชูปโภค บานหน้าต่างด้านยาวประดับรูปนางแก้วบนหลังสัตว์หิมพานต์ เช่น สิงห์ คชสีห์

ภาพที่ 3.172 ลักษณะซุ้มประตู-หน้าต่างของมุขหน้า

ภาพที่ 3.173-3.174 บานประตู-หน้าต่าง ตกแต่งด้วยลายสมบัติจักรพรรดิ

มุขขวางด้านหลัง บานประตูประดับลาย ราชยานคานหาม บานหน้าต่างประดับลายเครื่องอาวุธ ลักษณะระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏบนบานประตูหน้าต่างเหล่านี้ แสดงออกถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับองค์พระมหากษัตริย์ ทำให้สันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นฝีมือที่ได้รับการเพิ่มเติมภายหลังโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ในรัชกาลที่ 4

ภาพที่ 3.175-3.176 ซุ้มและบานประตู-หน้าต่างของมุขขวางด้านหลัง ตกแต่งด้วยลายเครื่องอาวุธ และเครื่องราชูปโภค

ภาพที่ 3.177 ซุ้มประตูเชื่อมระหว่างห้องหลักกับระเบียงรอบมุขขวาง แสดงให้เห็นลักษณะการต่อเติมอาคาร

ฐานอาคาร ฐานชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์แบบมีบัวลูกแก้วอกไก่ ตกแต่งด้วยหินอ่อน ซึ่งเป็นการปฏิสังขรณ์ในชั้นหลัง²⁹ เฉพาะฐานส่วนที่รับมุขเด็จเป็นฐานปัทม์แบบไม่มีบัวลูกแก้วอกไก่ ส่วนตัวห้องบนชั้นเฉลียงและระเบียงรอบไม่มีบัวฐานรับ **บันได** ชั้นล่างของมุขด้านหน้ามีอยู่ 3 แห่งคือ ด้านสกัดได้มุขเด็จ ซึ่งตรงกับแนวหน้าต่างทั้ง 2 บาน และด้านข้างทั้งสองฟากของเฉลียงหน้าพนักบันไดเป็นพนักพลสิงห์โค้งแปลกกว่าลักษณะทั่วไป ทั้งยังประดับहरापुनปิ่นปิดทองเหนือสันทน์ทุกตำแหน่ง บันไดชั้นล่างของมุขขวาง

²⁹ วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร, หน้า 8.

ทั้งทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกอยู่ที่ด้านสกัดของมุข โดยอยู่ระหว่างช่วงเสาที่ตรงกับช่องประตู มุขละ 2 บันได พนักบันไดก่อสันเป็นแนวเส้นตรง เอียงตามองศาขึ้นบันได ประดับสันพนักด้วยหินทรายแบบจีน ปลายพนักตั้งเสาหินทรายแลกลจีน รูปสี่เหลี่ยม ยอดเสาประดับรูปสิงโตจีน โดยระหว่างบันไดทั้งสองนั้น ทำเป็นแท่นบูชาลดหลั่นกัน 2 ชั้น ประดับด้วยหินอ่อน เสาะลวดบัว และเส้นคล้ายโต๊ะชาหมู

ภาพที่ 3.178 บันไดข้างเจดีย์มุขหน้า ประดับสันพนักด้วยहरาปูนปั้นปิดทอง

ภาพที่ 3.179 ลักษณะบันไดคั่นด้วยแท่นบูชาของมุขทิศตะวันตกและตะวันออก

การตกแต่งภายใน

พระประธาน ห้องใหญ่ภายในพระอุโบสถประดิษฐานพระประธาน 2 องค์ องค์หนึ่งได้แก่ **พระสุวรรณเขต** เป็นพระหล่อโลหะลงรักปิดทองปางมารวิชัยขนาดหน้าตัก 9 ศอก 21 นิ้ว อัญเชิญมาจากวัดสระศพานเมืองเพชรบุรี องค์ที่สองคือ **พระพุทธรชินสีห์** เป็นพระหล่อโลหะลงรักปิดทองปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 5 ศอก คืบ 7 นิ้ว อัญเชิญมาจากวัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองพิษณุโลกเมื่อ พ.ศ. 2374 เดิมประดิษฐานอยู่ที่มุขหลัง ต่อมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้ย้ายมาประดิษฐานในตำแหน่งปัจจุบันเมื่อ พ.ศ. 2380³⁰ โดยพระประธานองค์ดั้งเดิมคือพระสุวรรณเขต จนในภายหลังจึงได้มีการอัญเชิญพระพุทธรชินสีห์มาประดิษฐานอยู่เบื้องหน้าพระศาสดาให้เป็นพระประธานอีกองค์หนึ่ง พระประธานทั้ง 2 องค์ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ของตนและอยู่บนชุกชีใหญ่ร่วมกัน แต่ละองค์มีพระสาวกตั้งประกอบอยู่เบื้องหน้า

ภายในมุขตะวันออกและตะวันตก ประดิษฐานพระพุทธรูปยืนหล่อโลหะปางห้ามสมุทร มุขละ 1 องค์ สูง 6 ศอกเศษนี้ว ลักษณะเหมือนกัน มีรูปพระสาวกปางขึ้นพนมมืองค์ละ 1 คู่ สูง 4 ศอกเศษนี้ว ขนานนามตามหมายรับสั่งในรัชกาลที่ 3 ว่า “พระอัฐารส”³¹

พื้นเพดานภายใน ประดับลายฉลุปิดทอง เป็นลายดาวล้อมเดือนแบบไทยประเพณี บนพื้นสีแดง

ภาพที่ 3.181 พระอัฐารสและพระสาวก

ภาพที่ 3.180 พระพุทธรชินสีห์และพระสุวรรณเขต

³⁰ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 278.

³¹ วชิรญาณวโรตต, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร, หน้าเดียวกัน.

ผนังภายใน ประดับภาพจิตรกรรมเขียนสี ฝีมือชรัวอิน โข่ง ส่วนเหนือหน้าต่าง บนผนังด้านขวาเป็นภาพปริศนาธรรม เขียนในลักษณะภาพเหมือนจริงตามขนบการเขียนภาพแบบตะวันตก ส่วนผนังระหว่างช่องหน้าต่าง และผนังหุ้มกลองด้านตรงข้าม พระประธานเป็นภาพปฐมสมโพธิกถาเขียนในแบบไทยประเพณี ผนังสองเหนือเสาในประธานและผนังห้องประดิษฐานพระประธานเขียนภาพเทพชุมนุม คู่เสาด้านหน้าห้องประดิษฐานพระประธาน ประดับลายซุ้มสาหร่ายปูนปั้นปิดทอง ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมในรัชกาลที่ 4 ด้านกว้างของผนังกรอบ และได้ทับหลังประดับจิตรกรรมเขียนสีปิดทองบนพื้นสีแดงเป็นรูปเครื่องมงคลแบบจีน

เสาในประธาน ประดับลายเขียนสี ทุ่มข้าววิเศษก้านแย่ง แม่ลายดอกพุดตาน แต่รายละเอียดเส้นสายดอกใบก่อนไปทางอย่างเทศ โดยมีการไล่ลำดับสีพื้นภาพของเสาแต่ละต้นจากด้านหน้าไปถึงด้านในให้ค่อย ๆ อ่อนลง จากสีดำไปสีแดงถึงสีขาว

ภาพที่ 3.182 ฝ้าเพดานประดับลายดาว ล้อมเดือนจตุปิดทอง

ภาพที่ 3.183 ผนังด้านข้างและหลังห้อง พระประธานเขียนรูปเทพชุมนุม

ภาพที่ 3.184 ซุ้มสาหร่ายหน้าห้องประดิษฐานพระประธาน

ภาพที่ 3.185 ลายขอบผนังหลังซุ้มสาหร่ายประดับรูปเครื่องมงคลคติน

ภาพที่ 3.186 ลักษณะการไล่สีพื้นของเสาในประธานภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.187 ลายพุดตานก้านแย่งที่ประดับบนเสาในประธาน

ประตูหน้าต่างภายใน หลังบานประตูประดับภาพเขียนสีบนพื้นสีแดงเป็นรูปนักรบแบบจีน หลังบานหน้าต่าง เป็นลายเครื่องมงคลจีน อาทิ แจกันดอกไม้ ดอกโบตั๋น หงส์จีน เป็นต้น บานแผละประดับภาพจิตรกรรมเขียนสี เรื่องธุดงค์วัตร ในหัวข้อต่างๆกันไปในแต่ละช่อง ได้ทับหลังประดับลายจตุปิดทอง เป็นลายดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.188 หลังบานประตูมุขหน้า

ภาพที่ 3.189 หลังบานและบานแผละ

หน้าต่างมุขหน้า

การตกแต่งภายในมุขตะวันออกและตะวันตก โดยรวมมีลักษณะเหมือนกันทั้งสองมุข ฝ้าเพดานประดับดาวลายฉลุปิดทองแบบไทยประเพณี ผนังส่วนเหนือระดับประตูหน้าต่างประดับลายเขียนสีเป็นลายช่อดอกไม้แบบจีนหลายชนิดบนพื้นสีขาว ลักษณะการเขียนน่าจะเป็นของดั้งเดิมในสมัยรัชกาลที่ 3 ผนังระหว่างช่องประตูหน้าต่างประดับจิตรกรรมเขียนสีเป็นรูปทัศนียภาพและเครื่องอัฐบริวาร หลังบานประตูหน้าต่างเขียนลายเหมือนกับในส่วนห้องหลัก

ภาพที่ 3.190 ลายดอกไม้แบบจีน

ประดับผนังภายในมุขทิศตะวันออก - ตก

ภาพที่ 3.191 ช่องโล่งเหนือช่องประตูเชื่อมระหว่าง

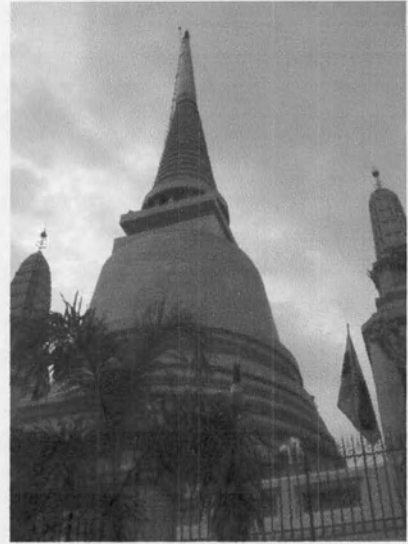
ห้องพระประธานกับมุขทิศตะวันออก

รายละเอียดการตกแต่งภายในพระอุโบสถ โดยเฉพาะในส่วนของบานประตูหน้าต่าง จิตรกรรมและลวดลายประดับผนังนั้น สันนิษฐานว่าส่วนใหญ่ น่าจะเป็นฝีมือการปรับปรุงและเพิ่มเติม อย่างน้อยภายหลังจากที่วชิรญาณภิกขุเสด็จมาครองวัดนี้

พระเจดีย์

สำหรับพระเจดีย์นั้นเมื่อครั้งในรัชกาลที่ 3 ก่อนที่วชิรญาณภิกขุจะเสด็จมาครองวัดจะสร้างเสร็จมากน้อยเพียงใดไม่อาจทราบได้ ในหมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 ระบุแต่เพียงว่า พระเจดีย์ใหญ่ก่อพระฤกษ์เมื่อเดือน 10 ขึ้น 11 ค่ำ ปีเถาะตรีศก จุลศักราช 1193 คือ พ.ศ. 2374 แต่ลักษณะของพระเจดีย์ทรงลังกาดังปรากฏในปัจจุบัน เห็นได้

จัดว่าเป็นพระราชนิยมในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งน่าจะเป็นการต่อเติมปรับปรุงในชั้นหลัง นับแต่เสด็จมาครองวัดแห่งนี้³²

ภาพที่ 3.192 พระเจดีย์ วัดวรนิเวศวิหาร
ลักษณะดังปรากฏในปัจจุบัน น่าจะเป็นการก่อสร้าง
ต่อเนื่องภายหลังจากวชิรญาณภิกขุเสด็จมาครองวัดนี้

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

3.2.2 วัดบวรสถานสุทธารวาส

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต สวนกระต่าย ในเขตพระราชฐานชั้นนอกทางทิศเหนือ พระราชวังบวรสถานมงคล

ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน วิทยาลัยช่างศิลป์ และวิทยาลัยนาฏศิลป์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กรมศิลปากร

ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ศิลปเสพ

ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง พระบรมวงศานุวงศ์

สร้าง / ปฏิสังขรณ์ สร้าง

ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์ ประมาณ พ.ศ. 2375

มูลเหตุในการสร้าง

สาเหตุการสร้างไม่เป็นที่แน่ชัด กล่าวกันว่า ทรงสร้างขึ้นเพื่อเก็บนหรือเฉลิมพระเกียรติ ที่ได้ชัยชนะในคราวยกทัพไปปราบกรุงเวียงจันทน์³³

รายละเอียดอื่น ๆ

โดยเหตุที่ถูกสร้างเพื่อเป็นพระอารามประจำพระราชวังบวรสถานมงคล วัดแห่งนี้จึงไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา เช่นเดียวกับวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ภายในพระบรมมหาราชวัง

แต่เดิมนั้น กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ศิลปเสพ มีพระดำริจะสร้างเป็นอาคารเครื่องยอดทรงปราสาท แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทักท้วงไว้โดยทรงให้เหตุผลว่า ไม่มีธรรมเนียมในการสร้างปราสาทภายในพระราชวังบวรสถานมงคลมาก่อน หลังคายอดปราสาทนั้นจึงถูกยกเลิกไป คงเหลือเป็นหลังคาจัตุรมุข ดังปรากฏในปัจจุบัน

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ด้านทิศเหนือ	จรดคลอง
ด้านทิศตะวันออก	จรดเขตพระราชฐานชั้นนอก
ด้านทิศใต้	จรดเขตพระราชฐานชั้นนอก
ด้านทิศตะวันตก	จรดกำแพงพระราชวังหรือ กำแพงพระนคร

แผนผังที่ 3.31 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดบวรสถานสุทธารวาส

ลักษณะที่ตั้ง

กรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์ศิลปเสพ ทรงอุทิศที่สวนกระต่าย ภายในเขตพระราชฐานชั้นนอกของพระราชวังบวรสถานมงคลทางทิศเหนือ ซึ่งแต่เดิมในสมัยรัชกาลที่ 1 เคยเป็นสวนประภาสของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ต่อมาทรงพระราชอุทิศสร้างเป็นอารามนางชี(วัดหลวงชี) พระราชทานแก่นักชี มารดาของนักองค้อและนักองคเภา พระสนมเอก และถูกรื้อลงทำเป็นสวนกระต่ายในสมัยรัชกาลที่ 2 โดยกรมพระราชวังบวรมหาเสนาอนุรักษ์

³³ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 182.

ลักษณะผังพระอาราม

ปัจจุบันในบริเวณ วัดบวรสถานสุทราวาส เหลือเพียงพระอุโบสถ ซึ่งเป็นอาคารประธานเพียงหลังเดียวเท่านั้น แต่เนื่องจากเป็นพระอารามประจำพระราชวังบวรสถานมงคล จึงน่าจะมีสิ่งก่อสร้างอันเป็นองค์ประกอบที่ซับซ้อนพอควร ทั้งอาคารประกอบต่าง ๆ ตลอดจน กำแพงแก้วทั้งหลาย จากหลักฐานเอกสารทำให้ทราบว่า เคยมีศาลาทรงเก๋งจีนอยู่ทางด้านทิศตะวันตกของพระอุโบสถ ซิดกับกำแพงพระราชวัง เรียกว่า “หอพระมณเฑียรธรรม” สำหรับเป็นที่ไว้พระอัฐิของเจ้านายฝ่ายวังหน้าอย่างหอพระนาคในพระบรมมหาราชวัง³⁴ โดยเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในคราวเดียวกับการสร้างวัดแห่งนี้ ในรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 3.193 พระอุโบสถ วัดบวรสถานสุทราวาส

อาคารสำคัญในพระอาราม

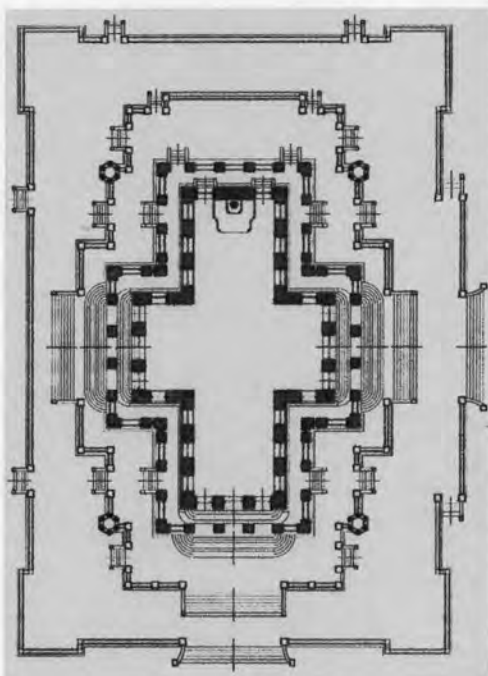
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบประเพณีนิยม **ผังพื้น** เป็นรูปกากบาท ด้านสกัดขนาดประมาณ 16 เมตร ขนาดกว้างยาวเฉพาะตัวอาคาร โคจรอบประมาณ 26 x 38 เมตร ขนาดสวนฐานประทักษิณ ประมาณ 46 x 63 เมตร หอภายในส่วนมุขสั้น ยาวด้านละ 1 ช่วงเสา มุขยาว ยาวด้านละ 3 ช่วงเสา ผนังด้านสกัดของทุกมุขเจาะประตู 3 ช่อง ยกเว้นมุขประดิษฐานพระประธาน เจาะ 2 ช่อง ภายนอกมีระเบียงรอบ 1 ชั้น มีเสาระเบียงขึ้นไปรับหลังคา มีบันไดอยู่ที่ด้านสกัดของทุกมุข ฐานประทักษิณ 2 ชั้น ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมเก็จ มีซุ้มเสมาและบันไดอยู่บริเวณซุ้มมุมทั้ง 4 มุม

จากลักษณะของบันไดทางขึ้น ทำให้ทราบได้ว่าการออกแบบต้องการให้ทิศทางหลักในการเข้าถึงอาคาร มาจากทางทิศเหนือ ซึ่งตรงกันประตูทางเข้าจากเขตกำแพงพระราชวัง และทิศตะวันตก ซึ่งมาจากเขตพระราชฐานชั้นนอก ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับวัดพระศรีรัตนศาสดารามในพระบรมมหาราชวัง

หลังคา 2 ตับ มุขสั้นมีชั้นเดียว มุขยาวยกเป็น 2 ชั้น ระหว่างตบจั่วกับตบกันสาดยกคอสองสูง หลังคาหน้าจั่วยื่นผ้าใบรา ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์แบบนากปัก ทำด้วยไม้แกะสลักประดับกระจกสี ซึ่งเหตุที่หางหงส์เป็นแบบนากปักนั้น เพราะเดิมทีจะต้องเป็นเครื่องลำของสำหรับประกอบเครื่องยอด หน้าบัน ประดับลาย

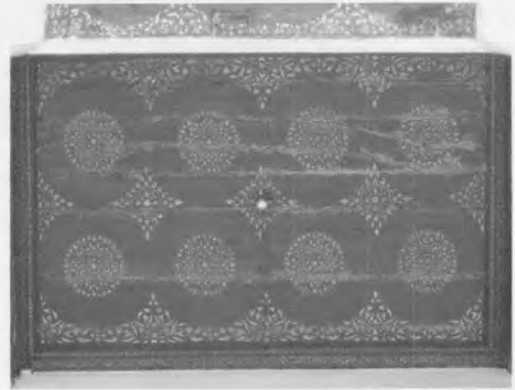
แผนผังที่ 3.32 ผังพื้นพระอุโบสถ

³⁴ ฤทธิสา มั่นคง, *วังหน้ารัตนโกสินทร์* (สำนักพิมพ์มติชน: กรุงเทพฯ, 2543), หน้า 62.

แกะสลักไม้ ปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายดอกพุดตาน คั่นด้วยเส้นหน้ากระดานแบ่งหน้าบันเป็นรูปจั่วซ้อน ด้านในอีกชั้นหนึ่ง ฝ้าเพดานภายนอกประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นสีแดงเป็นลายดาวแบบไทยประเพณี

ภาพที่ 3.194 หน้าบันพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.195 ฝ้าเพดานภายนอก ประดับลายดาวฉลุปิดทอง แบบไทยประเพณี

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับด้วยซุ้มปูนปั้นทาสี ประกอบกระเบื้องเคลือบเป็นลายพฤษภชาติ แม่ลายดอกพุดตาน กลางภาพเป็นรูปคล้ายพานหรือแจกันอย่างเทศ บานประตูหน้าต่างแกะสลักเป็นลายแก้วชิงดวง ด้วยกรรมวิธีแกะสลักปิดทองฝังกระจกสี ซุ้มประตูในด้านสกัด ช่องกลางจะมีขนาดและความสูงมากกว่าช่องขนานข้าง

ภาพที่ 3.196 ลักษณะช่องประตูด้านสกัด ประตูกลางจะสูงกว่าประตู

ภาพที่ 3.197 ลักษณะซุ้มหน้าต่าง

ฐานอาคาร แบ่งเป็นส่วนฐานอาคาร และ ส่วนฐานประทักษิณ ส่วนฐานอาคาร ใช้ลวดบัวลักษณะนอกแบบ คือ ใช้อ็องค์ประกอบที่พลิกแพลงออกไปจากฉันทลักษณะ ฐานรับอาคาร เป็นฐานสิงห์แบบไม่มีบัวลูกแก้วออกไล่ โดยบัวหลังสิงห์และขาสิงห์ มีทรงคล้ายแบบศิลปะอยุธยา และมีบัวคว่ำรับอยู่อีกชั้นก่อนถึงหน้ากระดานฐานเชิง ฐานรับตัวห้องภายใน เป็นฐานบัวกลุ่มซ้อนรับด้วยท้องไม้ ฐานบัวคว่ำ บัวหงาย และฐานเชิง

ภาพที่ 3.198-3.199 แสดงลักษณะบัวฐาน ฐานรับอาคาร และฐานรับห้องภายใน ตามลำดับ

พนักกระเบื้องของตัวอาคาร ก่ออิฐถือปูน เว้นช่องตลอดแนวช่วงเสา ตั้งลูกกรงมะหวดคินเผาเคลือบสี ฐานส่วน
ลานประทักษิณ ซึ่งมี 2 ชั้น บั้วฐานเป็นฐานปัทม์ คอท้องไม้สูงแทรกช่องคูหาขุดโค้งขนาดเล็กตลอดแนว พนัก
กระเบื้องฐานประทักษิณ ชั้นล่างช่วงแนวยาวแบ่งเป็น 2 ตอน ตอนบนเจาะช่องคูหาทะลุขนาดเล็กเป็นแนว
ตอนล่างติดกระเบื้องปรูคินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีนตลอดแนว พนักกระเบื้องชั้นบนเป็นลักษณะเดียวกันแต่ใช้
กระเบื้องปรูคินเผาเคลือบสีเปลือกไข่ พนักกระเบื้องเฉพาะบริเวณแนวย่อมุมของฐานประทักษิณชั้นล่าง ติดลูกกรง
มะหวดคินเผาเคลือบสีเขียวแบบจีน ในตอนบนของพนักเท่านั้นที่มุมหักและหัวบันไดมีเสาหัวเม็ดก่ออิฐถือปูน
ส่วนเสาระเบียงบริเวณแนวย่อมุมของฐานชั้นล่าง เป็นเสาสี่เหลี่ยมยอดคอกบัวตูม

ภาพที่ 3.200 ลักษณะฐาน และกำแพง
แก้ว ฐานประทักษิณชั้นบน

ภาพที่ 3.201 ลักษณะฐาน และ
กำแพงแก้ว ฐานประทักษิณชั้นล่าง

ภาพที่ 3.202 เสาขอดคอกบัวและกำแพงแก้ว
ที่มุมฐานประทักษิณชั้นล่าง

บันได ของอาคารในด้านสกัดเป็นบันไดยาวตลอดแนวปลายโค้งทั้ง 2 ด้านข้าง ชั้นฐานอาคารและชั้น
ห้องภายใน บันไดที่ด้านข้างมุขยาวของอาคาร และบันไดของชั้นฐานประทักษิณ เป็นบันได ลูกนอนหินทรายจีน
พนักพลสังข์โค้ง ก่ออิฐถือปูน เสาปลายพนักขอดประดับสังโตจีนแกะสลัก ส่วนบันไดที่ตรงกับแนวด้านสกัด
ของมุขทั้ง 4 เป็นบันไดแบบมีพนักพลสังข์ แต่หน้ายาวคล้ายบันไดในด้านสกัดของอาคาร บันไดของอาคารใน
ด้านสกัดเป็นบันไดปลายโค้งหน้ายาวตลอดแนว ทั้งชั้นฐานรับอาคารและชั้นห้องภายใน ไม่มีพนักพลสังข์ บันได
ที่ด้านข้างมุขยาวของฐานรับอาคาร และบันไดของชั้นฐานประทักษิณ เป็นบันไดแบบมีพนักพลสังข์โค้งก่ออิฐถือ
ปูน ปลายพนักด้านล่างเป็นเสาก่ออิฐถือปูนสี่เหลี่ยมประดับขอดเสาด้วยสังโตจีนหินแกะสลัก ส่วนบันไดที่ตรง
กับแนวด้านสกัดของอาคารทั้ง 4 ทิศเป็นบันไดแบบมีพนักพลสังข์ แต่หน้ายาวคล้ายบันไดที่ด้านสกัดของตัว
อาคาร

ภาพที่ 3.203 ลักษณะบันไดปลายโค้ง
ด้านสกัดทั้ง 4 มุข

ภาพที่ 3.204 บันไดอาคารด้านยาว ตรงกับ
บันไดของฐานประทักษิณชั้นบน

ภาพที่ 3.205 บันไดเล็ก
ฐานประทักษิณชั้นล่าง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็น

พระพุทธรูปยืนหล่อโลหะลงรักปิดทอง ปางห้ามสมุทร ประดิษฐานบนบุษบกไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกสี โดยเป็นพระพุทธรูปซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพ โปรดเกล้าให้หล่อเป็นพระประธานในพระอุโบสถมาแต่แรกสร้าง ต่อมาทันแล้วเสร็จ ก็ประหารหนักและสวรรคตในเวลาต่อมา ส่วนพระประธานนั้นคงจะสร้างเสร็จบริบูรณ์ในช่วงรัชกาลที่ 4 นั่นเอง

ภาพที่ 3.206-3.207 พระประธานปางห้ามสมุทร และบุษบก ภายในพระอุโบสถ

ฝ้าเพดาน พื้นสีแดง ประดับ

ด้วยลายฉลุปิดทองเป็นลายดาวล้อมเดือน ช่องไฟค่อนข้างถี่ ชื่อประดับลายทองไม้เป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ฝ้าเหนือบริเวณจุดตัดของมุขทั้ง 4 ด้าน ขอบข้อจัดเป็นรูปแปดเหลี่ยม ยกคอสองสูงขึ้นประดับด้วยลายดาวขนาดเล็ก คอสองด้านที่ตรงกับมุขทั้ง 4 ทิศ เจาะตรงกลางเป็นช่องหน้าต่างทรงพนมขนาดเล็ก

ภาพที่ 3.208-3.209 ลักษณะดาวเพดานภายในพระอุโบสถ

ผนังภายใน ประดับจิตรกรรมเขียนสี เป็นภาพตำนานพระพุทธสิหิงค์ พุทธประวัติและอดีตพุทธเจ้า 28 พระองค์ ฝ้าหุ้มกลองด้านหลังพระประธานเขียนภาพเทพชุมนุม มีภาพสุริยเทพและจันทร์เทพ ซึ่งสื่อความหมายถึง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ และพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ พระราชอนุชา ผู้อุปถัมภ์ดำเนินการก่อสร้างและปฏิสังขรณ์ พระอุโบสถแห่งนี้จนเสร็จสมบูรณ์ในเวลาต่อมา นอกจากนี้ในกลุ่มภาพพุทธประวัติ ยังเขียนในเนื้อหาส่วนเดียวกันซ้ำอยู่ถึง 26 จุด จากฝีมือต่าง ๆ กัน จึงนับว่าเป็นการประหม่ช่างเขียนครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 4³⁵ ซึ่งเตรียมไว้สำหรับเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ แต่การยังมีได้เป็นไปตามพระประสงค์ ก็สิ้นรัชกาลไปเสียก่อน³⁶

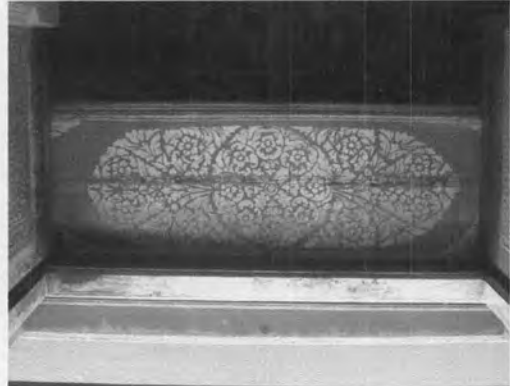

ภาพที่ 3.210 ผนังภายในประดับจิตรกรรมโดยตลอดทุกส่วน

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 116.

³⁶ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 183.

ประตูหน้าต่างลายใน หลังบานประดับจิตรกรรมเขียนสี เป็นภาพเทพเจ้าต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูในปางต่าง ๆ รวมทั้งภาพจากวรรณคดีต่าง ๆ ในศาสนาฮินดู เช่น คัมภีร์ภารตนาฏยศาสตร์ รามเกียรติ์ นารายณ์สิบปาง เป็นต้น³⁷ บานแกะเขียนภาพตำนานพระพุทธสิหิงค์ต่อเนื่องมาจากผนังระหว่างช่องประตู หน้าต่าง ใต้ทับหลังประตู หน้าต่าง ประดับลายฉลุปิดทอง เป็นลายพฤกษชาติอย่างเทศ ดูแปลกตาไปจากลายแบบไทยประเพณีหรือพระราชนิยม

ภาพที่ 3.211 – 3.212 ภาพเทพเจ้าในคติศาสนาพราหมณ์
หลังบานประตูหน้าต่างภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.213 ใต้ทับหลังประตู หน้าต่าง ประดับลายฉลุปิดทอง
เป็นลายพฤกษชาติแบบเทศ

สิ่งก่อสร้างประกอบโดยรอบที่สำคัญ

ซุ้มเสมา

ตั้งอยู่ที่มุมทั้ง 4 ของฐานประทักษิณชั้นบน เป็นซุ้มก่ออิฐถือปูน ลักษณะผัง 8 เหลี่ยม ทรงสูงโปร่ง ภายในส่วนเรือนเป็นห้องโล่ง ไม่มีใบเสมาตั้งอยู่ ส่วนเรือนผนังเจาะเป็นช่องผอมสูงยอดโค้งแหลมอย่างเทศ ยอดซุ้มเป็นพระปราสาทหินแกะสลักทรงสูงเพริชวแบบรัตน โกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 3.214 ซุ้มเสมายอดปราสาท มุมฐานประทักษิณชั้นบน

³⁷ สุนิสา มั่นคง, วังหน้ารัตนโกสินทร์, หน้าเดียวกัน.

3.2.3 วัดเศวตฉัตรวรวิหาร

นามวัด	วัดเศวตฉัตร	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ตำบลบางลำภูล่าง ฝั่งธนบุรี				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	เลขที่ 1223 ถนนเจริญนคร แขวงบางลำภูล่าง เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร				
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ (พระองค์เจ้าฉัตร)				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบรมวงศานุวงศ์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้างเขตพุทธาวาสใหม่ทั้งหมด				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่ม ราว พ.ศ.2365 เสร็จราวต้นรัชกาลที่ 3				
มูลเหตุในการสร้าง					

เป็นวัดโบราณสร้างมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เรียกว่า วัดแมลงภู่งทอง วัดบางลำภูล่าง ราวปลายรัชกาลที่ 2 ถึงต้นรัชกาลที่ 3 พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นสุรินทรรักษ์ (พระองค์เจ้าฉัตร) ซึ่งเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ที่ได้รับความไว้วางพระราชหฤทัยจากพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวในราชการต่างๆ ได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ขึ้นมาใหม่ โดยย้ายเขตพุทธาวาสมาที่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วสร้างพระอุโบสถ วิหารและพระปรางค์ขึ้นใหม่ทั้งหมด รวมทั้งรื้อตำหนักส่วนพระองค์เพื่อถวายเป็นกุฏิสงฆ์อีกด้วย แล้วจึงทูลเกล้าฯถวายเป็นพระอารามหลวงในเวลาต่อมา พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรดเกล้าฯให้ปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีกครั้งหนึ่ง จนสมัยรัชกาลที่ 4 จึงได้รับพระราชทานนามวัดเสียใหม่ว่า “วัดเศวตฉัตร”³⁸

ขอบเขตพระอารามในอดีต

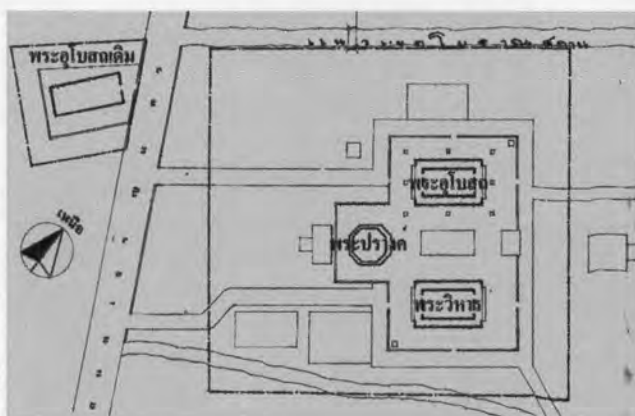
ด้านทิศเหนือ	สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และบ้านเรือน
ด้านทิศตะวันออก	จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
ด้านทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และบ้านเรือน
ด้านทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่เกษตรกรรม และบ้านเรือน

แผนผังที่ 3.33 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดเศวตฉัตร

ลักษณะที่ตั้ง

ที่ตั้งวัดเดิมอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาแผ่นดินหน้าวัดไต่งออกออกมาทำให้เขตพระอารามอยู่ห่างจากฝั่งแม่น้ำ ดังเห็นได้จากตำแหน่งพระอุโบสถเก่าตามที่ปรากฏในปัจจุบัน

แผนผังที่ 3.34 แสดงผังพระอาราม วัดเศวตฉัตร

³⁸ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 418-419.

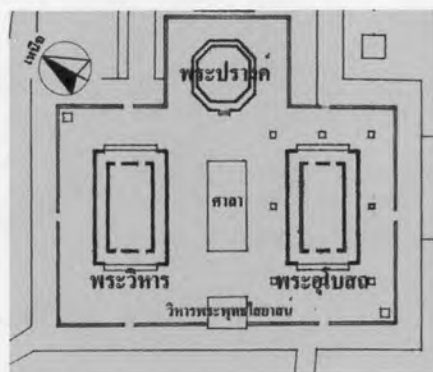
ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม ขนาบด้วยคลอง 2 ข้าง ทางทิศเหนือ-ใต้ เขตพุทธาวาสอยู่ชิดด้านหน้าวัดทางทิศตะวันออก เขตสังฆาวาสอยู่ทางทิศใต้ของเขตพุทธาวาส

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

พระอุโบสถและพระวิหารวางเรียงกันตามแนวฝั่งแม่น้ำ โดยพระอุโบสถอยู่ทางทิศเหนือและพระวิหารอยู่ทางทิศใต้ ประสงค์ตั้งอยู่ในแนวกึ่งกลางระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร แต่อยู่ก่อนไปทางทิศตะวันตก อาคารสำคัญทั้งหมดล้อมรอบด้วยกำแพงแก้วให้อยู่ในบริเวณเดียวกัน

แผนผังที่ 3.35 แสดงผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดเศวตฉัตร

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

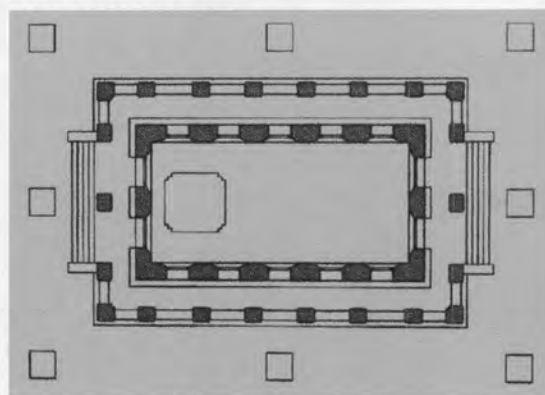
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้น ขนาดกว้างยาวประมาณ 13 x 21 เมตร ห้องภายในขนาด 5 หน้าต่าง ไม่มีเสาร่วมใน ผนังห้องด้านสกัดเจาะช่องประตูด้านละ 2 ช่อง มีระเบียงโดยรอบ บันไดชั้นล่างอยู่ที่ด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน ระดับพื้นห้องภายในสูงกว่าระดับระเบียงเล็กน้อย

ภาพที่ 3.215 พระอุโบสถ วัดเศวตฉัตร

แผนผังที่ 3.36 ผังพื้นพระอุโบสถ

หลังคา 3 ตับ 2 ชั้น หน้าบันแบบกระเท่เซก้ออิฐเต็มไม่มีไขราหน้าจั่ว แบ่งเป็นสองส่วนตามดับหลังคา จากดับบนสุด หน้าบันตอนบนประดับลายปูนปั้นทาสี เป็นลายดอกพุดตานมีผ้าผูกโยงเป็นช่อ ๆ ตรงกลางเป็นรูป

ภาพที่ 3.216 ลักษณะหลังคาพระอุโบสถ 3 ตับ 2 ชั้น

ภาพที่ 3.217 หน้าบันพระอุโบสถ
ประดับลายปูนปั้นดอกไม้และธรรมชาติมงคล

ดอกไม้ในกรอบวงกลม หน้าบันตอนล่างประดับลายปูนปั้นรูปธรรมชาติมงคลเป็น โขดหิน ต้นไม้และสัตว์ต่าง ๆ กรอบหน้าบันซึ่งแทนเครื่องถ้วยชามเป็นหน้ากระดานประดับลายดอกไม้ ฝาเพดานภายนอกประดับลายฉลุเปิดทอง เป็นลายดาวแบบไทยประเพณีกันสาดโดยรอบไม่มีคันทวยรับ โครงสร้างหน้าบันตรงกับตำแหน่งผนังด้านสกัดของห้องภายใน หลังคาเปลี่ยนชั้นรับด้วยโครงสร้างซื่อพาดจากด้านยาวสู่ด้านยาว

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี แบบเทศเป็นลายดอกพุดตาน แทรกอยู่กับริ้วฟ้า บานประตูหน้าต่างภายนอกประดับลายรดน้ำรูปเครื่องสูงคือพานพุ่มและฉัตร ทับหลังประดับลายฉลุเปิดทองลายดาว ผนังกบทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 3.218 - 3.219 แสดงลักษณะการตกแต่งประตู - หน้าต่าง พระอุโบสถ

ฐานอาคาร ชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องภายใน เป็นฐานปัทม์เช่นกันแต่เหนือหน้ากระดานบนสุดมีบัวคว่ำอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นฝีมือดั้งเดิมหรือฝีมือการซ่อมในภายหลังก็ได้ บันไดหน้า-หลังกว้าง 2 ช่วงเสา ลูกนอนปูหินแกรนิต พนักพลสังห์หนากว่าครึ่งเสา บันไดชั้นบนแทรกระหว่างช่องเปิดอยู่หน้าประตูทางเข้าห้องทั้ง 4 ช่อง ช่องละ 2 ชั้น พนักกระเบื้องก่อดันขอบบนทำเป็นบัวหลังเจียด คัดกระเบื้องปูเฉพาะด้านนอก ด้านในฉาบเรียบ

ภาพที่ 3.220 ลักษณะฐานรับอาคารและพนักพลสังห์พระอุโบสถ

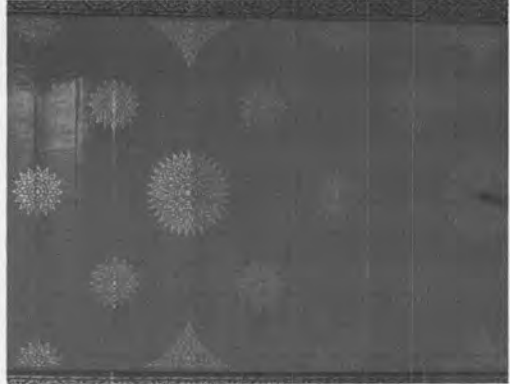
ภาพที่ 3.221 ลักษณะฐานรับตัวห้องพระอุโบสถ

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อ โลหะปิดทอง ปางนาคปรก แต่เดิมคงเป็นพระปางมารวิชัยแต่น่าจะได้รับการต่อเติมพญานาคและคันจิกในภายหลัง หันพระพักตร์ไปทิศตะวันออก ฐานชุกชีเป็นบัวแวงบนลำตัว

พญานาค อยู่ห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือช่างสมัยสุโขทัย ซึ่งได้มาจากส่วนที่เหลือจากคร่าวที่ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเชิญมาจากหัวเมืองเหนือ³⁹

ฝาเพดาน ประดับลายดาวจุปิตทอง **ผนัง** เดิมเป็นลายช่อดอกไม้ร่วง ตัวดอกเป็นพุดตาน ปัจจุบันถูกเปลี่ยนแปลงหมดแล้ว **บานประตูหน้าต่างภายใน** เดิมทาสีแดงเรียบ ปัจจุบันมีการประดับลายทองกำมะลอ

ภาพที่ 3.222 – 3.223 พระประธานและการตกแต่งภายในพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.224 ลักษณะลายดาวเพดานจุปิตทอง

องค์ประกอบโดยรอบอาคารที่สำคัญ

ซุ้มเสมา ตั้งอยู่รอบพระอุโบสถที่มุมและกึ่งกลางด้าน รวม 8 ซุ้ม เป็นซุ้มปูนปั้นสีขาวหลังคาทำเป็นริ้วคล้ายมงกุฎกระเบื้อง ยอดหลังคาประดับด้วยช่อหัวเม็ด ตัวเรือนเจาะเป็นซุ้มโค้งทะลุถึงกัน ภายในตั้งใบเสมา หินแกะสลักซุ้มละ 1 ใบ ขอบส่วนเรือนด้านบนและฐานประดับบัวอย่างเทศ

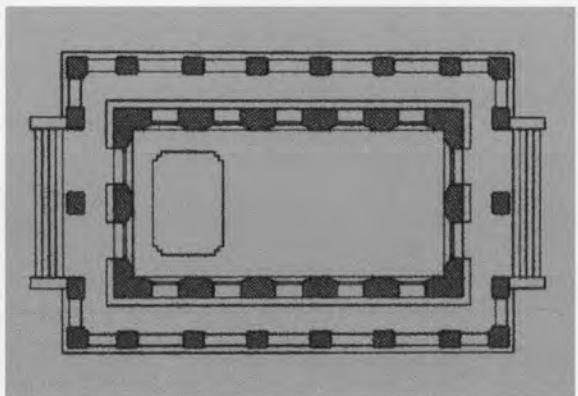

ภาพที่ 3.225 ซุ้มเสมารอบพระอุโบสถ

พระวิหาร

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ โดยมีรายละเอียดแตกต่างกันเล็กน้อย **ผนัง** ขนาด 13 x 21 เมตร จำนวนประตูหน้าต่าง และตำแหน่งบันไดเหมือนพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.226 พระวิหาร วัดเศวตฉัตร

แผนผังที่ 3.37 ผนังพระวิหาร

³⁹ กรมศิลปากร, วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 196-197.

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น รูปทรงการตกแต่งและตำแหน่งลักษณะโครงสร้างเหมือนพระอุโบสถ หน้าบันแบบกระเท่เซก้ออิฐเต็มไม่มีไขราหน้าจั่ว แบ่งเป็นสองส่วน หน้าบันตอนบนประดับลายปูนปั้นทาสี เป็นลายดอกพุดตาน หน้าบันตอนล่างประดับลายปูนปั้นรูปธรรมชาติมงคล

ภาพที่ 3.227 ลักษณะหลังคาพระวิหาร

ภาพที่ 3.228 หน้าบันพระวิหาร ประดับลายปูนปั้นพฤกษชาติ

ประตูหน้าต่าง ประดับซุ้มปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ลวดลายแบบเดียวกับพระอุโบสถแต่ฝีมือต่างกันเล็กน้อย บานประตูหน้าต่างภายนอก ประดับลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ก้านแย่ง

ฐานอาคาร ชั้นล่างซึ่งรับอาคารทั้งหมดเป็นฐานปัทม์ เช่นเดียวกับฐานชั้นบน บันไดทั้งชั้นบนและล่าง ลักษณะเหมือนบันไดพระอุโบสถ พนักกระเบื้องก่ออิฐฉาบปูนตัน ด้านในฉาบเรียบ ด้านนอกติดกระเบื้องปูลู

ภาพที่ 3.229 ลักษณะประตู - หน้าต่าง พระวิหาร

ภาพที่ 3.230 ลักษณะฐานรับตัวห้อง

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระหล่อปางมารวิชัย สันนิษฐานว่าเป็นฝีมือในสมัยสุโขทัย ซึ่งได้มาจากส่วนที่เหลือจากคราวที่ปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน ซึ่งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เชิญมาจากหัวเมืองเหนือ⁴⁰ ประดิษฐานบนฐานชุกชีและรัตนบัลลังก์ ปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ฝีมืองดงาม

ภาพที่ 3.231 -3.232 พระประธานภายในพระวิหาร

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ฝ้าเพดาน ประดับลายดาวจลูปิดทองแบบไทยประเพณี ผังภายใน ฉาบปูนเรียบทาสีขาว บานประตู หน้าต่างภายในทาสีแดงเรียบ

ภาพที่ 3.233 ฝ้าเพดานประดับลายดาวจลูปิดทอง

ภาพที่ 3.234 การตกแต่งภายในพระวิหารเรียง่างข
ผังทาสีขาวเรียบ หลังบานประตูหน้าต่างทาสีแดงเรียบ

สิ่งก่อสร้างอื่น ๆ

พระปรารักษ์ ก่ออิฐถือปูนประดับลายปูนปั้นทาสีขา ทรงอย่างรัตนโกสินทร์ ความสูงราว 20 เมตร ฐาน 8 เหลี่ยม 2 ชั้น ช่องมุมไม้สิบสอง เรือนธาตุทำเป็นซุ้มจระนำ ประดิษฐานพระพุทธรูปทั้ง 4 ด้าน

พระวิหารพระพุทธไสยาสน์ ตั้งอยู่ติดแนวกำแพงแก้วด้านหน้า เขตพุทธาวาส กึ่งกลาง ลักษณะสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยม แต่สร้างโดยเจ้าอาวาสองค์แรก คือ พระครูวินัยสังวร(มูล)⁴¹ พระพุทธไสยาสน์ภายใน มีพระนามว่า “พระพุทธบิณฑุรพูลประดิษฐ์สถิตไสยาสน์”

ภาพที่ 3.235 พระปรารักษ์ศิลปะ
รัตนโกสินทร์ตอนต้น

ภาพที่ 3.236 วิหารพระพุทธไสยาสน์
สร้างในชั้นหลังโดยเจ้าอาวาสองค์แรก

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 197.

3.2.4 วัดมหารณพารามวรวิหาร

นามวัด	วัดมหารณพาราม	พระอารามหลวงชั้น	ตรี	ชนิด	วรวิหาร
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในอดีต	ริมคลองหลอดวัดเทพธิดาฝั่งทิศใต้ ช่วงระหว่างคลองคูเมืองเดิมกับคลองรอบกรุง				
ชื่อตำแหน่งที่ตั้งในปัจจุบัน	ริมถนนตะนาวฝั่งขวา แขวงเสาชิงช้า เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร				
ผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระองค์เจ้าอรรณพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นอุดมรัตนราษี ในรัชกาลที่ 4)				
ฐานันดรผู้อุปถัมภ์การก่อสร้าง	พระบรมวงศานุวงศ์				
สร้าง / ปฏิสังขรณ์	สร้าง				
ศักราชการสร้าง / ปฏิสังขรณ์	เริ่ม ประมาณ พ.ศ.2393		เสร็จ ประมาณต้นรัชกาลที่ 3		
มูลเหตุในการสร้าง					

พระองค์เจ้าอรรณพ พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ.2393 โดยได้รับพระราชทานเงินช่วยเหลือ 1,000 ชั่ง แต่การยังไม่แล้วเสร็จก็สิ้นรัชกาล ไปเสียก่อน ในต้นรัชกาลที่ 4 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระราชทานเงินอุดหนุนการก่อสร้างพระอารามอีก 1,000 ชั่ง และทรงโปรดฯ ให้สร้างพระเจดีย์องค์ใหญ่ทางด้านหลังพระอุโบสถพร้อมบรรจุพระบรมธาตุไว้ภายในเมื่อ พ.ศ.2403 แล้วจึงพระราชทานนามพระอารามว่า วัดมหารณพาราม⁴² ให้พ้องกับพระนาม “อรรณพ” ของผู้สร้าง

ขอบเขตพระอารามในอดีต

ด้านทิศเหนือ	จรดคลองวัดเทพธิดาราม
ด้านทิศตะวันออก	จรดคลองหลังวัด
ด้านทิศใต้	สันนิษฐานว่าเป็นพื้นที่ เกษตรกรรมและบ้านเรือน
ด้านทิศตะวันตก	สันนิษฐานว่ามีคลองหน้าวัด
ลักษณะที่ตั้ง	

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 สันนิษฐานว่าบริเวณตำบลที่ตั้งวัดมหารณพาราม คงเป็นพื้นที่เกษตรกรรมที่เริ่มมีชุมชนหนาแน่นขึ้นแล้ว เพราะอยู่ไม่ห่างจากพระบรมมหาราชวังมากนัก ประกอบกับอยู่ในบริเวณติดกับคลองหลอดวัดเทพธิดา ซึ่งเชื่อมต่อไปถึงคลองรอบกรุง ด้านหน้าวัดเทพธิดาและวัดราชนาคารามอันเป็นเส้นทางสัญจรเชื่อมต่อกับชุมชนที่หนาแน่นในบริเวณดังกล่าว

ลักษณะผังพระอาราม

อาณาเขตพระอารามมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยม หน้าวัดหันไปทางทิศตะวันออก เขตพุทธาวาสล้อมรอบด้วยกำแพง ตั้งอยู่กลางบริเวณพระอารามด้านหน้าเป็นลานโล่ง มีการเปรียญตั้งอยู่กึ่งกลาง เขตสังฆาวาสเดิม ตั้งอยู่เป็นแนวขนานบสองข้าง

แผนผังที่ 3.38 แสดงขอบเขตพระอาราม วัดมหารณพาราม

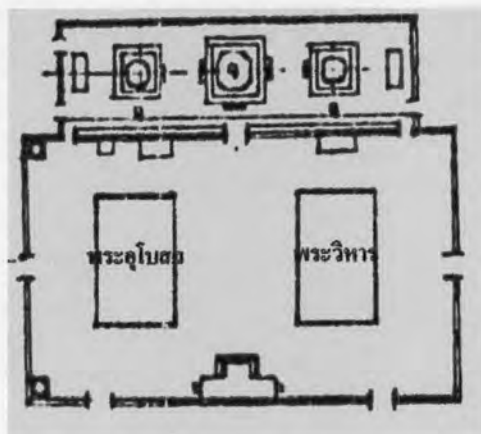
แผนผังที่ 3.39 ผังพระอาราม วัดมหารณพาราม

⁴² กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 292.

ก่อนไปทางด้านหลัง หรือไม้เก็บบนเป็นรูปเกือบม้ายู่ด้านหลังเขตพุทธาวาส ส่วนพระเจดีย์ 3 องค์หลังเขตพุทธาวาสนั้น

ลักษณะผังบริเวณเขตพุทธาวาส

เขตพุทธาวาสเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พระอุโบสถและพระวิหาร วางคู่กันหน้าด้านสกัดไปในแนวทิศตะวันออก-ตะวันตก กำแพงล้อมรอบเขตพุทธาวาสนั้น สันนิษฐานว่าเดิมล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีมุมประตูตรงกับด้านสกัดของพระอุโบสถและพระวิหารทั้งด้านหน้าและด้านหลัง ต่อมาจึงมีการรื้อและขยายแนวกำแพงด้านหลังทำเป็นระเบียบคด เพื่อล้อมบริเวณพระเจดีย์ 3 องค์ด้านหลังที่สร้างขึ้นใหม่เมื่อต้นรัชกาลที่ 4

แผนผังที่ 3.40 ผังบริเวณเขตพุทธาวาส วัดมเหยงคณ์

อาคารสำคัญในเขตพุทธาวาส

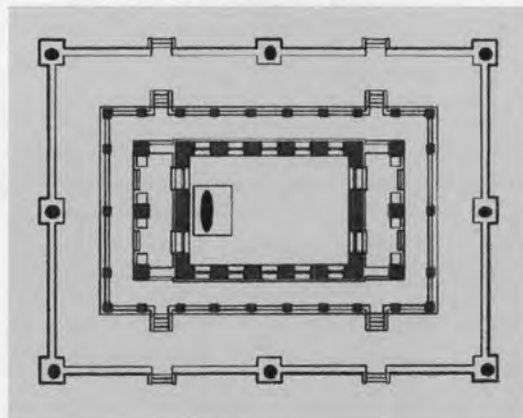
พระอุโบสถ

ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ผังพื้น ขนาดกว้างยาวเฉพาะตัวอาคารรวมเสา ระเบียบโดยรอบ ประมาณ 16 x 26 เมตร ขนาดรวมฐานประทักษิณประมาณ 24 x 36 เมตร ห้องภายในขนาดยาว 7 ช่วงเสา ไม่มีเสาในประธาน ด้านสกัดขนาด 2 ช่วงเสา ภายนอกมีระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง ด้านหน้าของห้องภายในเป็นเฉลียงยกพื้นสูงขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง มีเสาขึ้นไปรับถึงหลังคา ฐานประทักษิณตั้งฐานสีมาทั้ง 8 ทิศบนแนวกำแพงแก้ว บันไดฐานประทักษิณและบันไดตัวอาคารอยู่ในแนวตรงกันที่ด้านยาวข้างละ 2 ตำแหน่ง บันไดเฉลียงหน้าห้องขึ้นจากด้านสกัด ฐานชุกชีภายในตั้งอยู่ห่างจากผนังหุ้มกลองด้านหลังเล็กน้อย

ภาพที่ 3.237 พระอุโบสถ วัดมเหยงคณ์

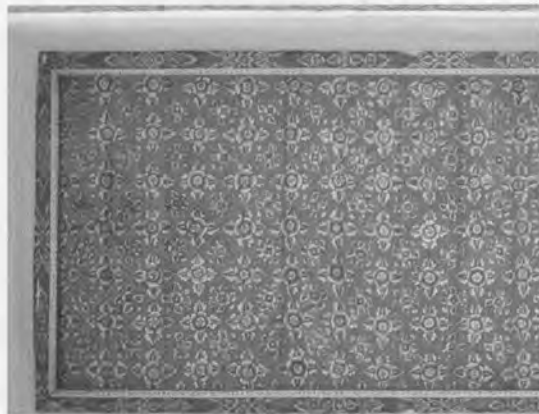
แผนผังที่ 3.41 ผังพื้นพระอุโบสถ

ลักษณะสัดส่วนอาคาร มีส่วนเดี่ยวน หรือส่วนเรือนก่อนข้างสูงโปร่งเมื่อเทียบกับส่วนหลังคา ซึ่งอาจเป็นเพราะการก่อสร้างคาบเกี่ยวมาถึงรัชกาลที่ 4 จึงทำให้ได้รับอิทธิพลทางศิลปะในรัชกาลที่ 4 ซึ่งมีสัดส่วนค่อนข้างแตกต่างจากสถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 3

หลังคา 3 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี โครงสร้างหน้าบันตรงกับตำแหน่งแนวเสา เกลียงหน้าท้องหลังคาเปลี่ยนชั้นตรงกับแนวผนังห้องด้านสกัด หน้าบัน ก่อด้วยไม้ชั้นผ้าไหมราแบบกระเท่เซร ตรงกับแนวหลังคาตัวจบวนสุดประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีลายดอกพุดตาน กลางหน้าบันเป็นรูปมังกรล้อมรอบ ด้วยวงกลมขนาบสองข้างด้วยหงส์แบบจีนซึ่งหันหน้าเข้าหามังกรตรงกลาง กรอบจั่วด้านบนทำเป็นหน้ากระดานประดับกระเบื้องลายดอกพุดตานและใบไม้ ใต้กรอบจั่วเป็นลายเป็นผืนผ้าไหมอย่างลายเฟื่อง ผ้าเพดานภายนอกประดับลายเขียนสี เป็นลายดอกไม้พุดตานเขียนด้วยฝีมือช่างจีนเรียงเป็นระเบียบอย่างลายไทย

ภาพที่ 3.238 หน้าบันพระอุโบสถ ประดับด้วยลัญจณ์รูปมังกร ขนาบสองข้างด้วยหงส์จีน

ภาพที่ 3.239 ผ้าเพดานเหนือเจดียงและระเบียง เขียนสีเป็นลายพุดตาน

ประตูหน้าต่าง ภายนอกประดับซุ้มปูนปั้นปิดทอง ยอดแหลม ลายพฤกษชาติทรงแบบพระราชนิยม สักส่วนช่องโพร่หว่างคอกใบค่อนข้างแน่น บานประตูหน้าต่างแกะสลักปิดทองประดับกระจกสีเป็นลายกระเพาะเพชร เรียกอีกอย่างว่า ลายประสูหรือเฉลวไหลหล้า⁴³ ใต้ทับหลังประตูหน้าต่างประดับลายเขียนสีปิดทองเป็นลายเครื่องมงคลแบบจีน ประกอบด้วย อักษรมงคล เมฆ และค่างควว บนพื้นสีขาว ผนังทาสีขาวเรียบ

ภาพที่ 3.240 - 3.241 ซุ้มประตูหน้าต่างลายพฤกษชาติแบบพระราชนิยม หน้าบานแกะสลักเป็นลายกระเพาะเพชร หรือ ลายประสู

ภาพที่ 3.242 ใต้ทับหลังเขียนลายเครื่องมงคลแบบจีน

ฐานอาคาร ฐานของตัวพระอุโบสถแบ่งเป็น ฐานชั้นล่างคือ ฐานรับอาคาร และฐานชั้นบน คือฐานรับตัวห้องภายในและฐานรับเฉลียง ฐานรับอาคารเป็นฐานสิงห์แบบมีลูกแก้วอกไก่ ฐานรับตัวห้องเป็นฐานสิงห์แบบมีลูกแก้วอกไก่สักส่วนสูง ฐานรับเฉลียงเป็นฐานปัทม์ **พนักระเบียง** ก่ออิฐเต็มประดับลวดบัว เจาะช่องกลางติดกระเบื้องกรุดินเผาเคลือบสีแบบจีน พนักเหนือเฉลียงหน้าและหลัง ตั้งตุ๊กตาหินแกะสลักแบบจีนรูปบัณฑิตรวม 8 ตัว กำแพงแก้วรอบฐานประทักษิณ ด้านนอกติดกระเบื้องปูลู ด้านในก่ออิฐปิดฉาบเรียบ ระหว่างช่องลูกฟัก

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ระเบียงเจาะเป็นช่องคูหาขอดีงขนาดเล็กลำหรับวางดวงประทีป ซึ่งลักษณะดังกล่าวน่าจะเป็นส่วนที่ได้รับอิทธิพลศิลปะแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 4 **บันได**ของส่วนฐานอาคารและฐานประทักษิณปูลูกอนศิลา พนักหลังท่อนก่ออิฐถือปูน ปั้นสั้นเป็นบัวหลังเจียด บันไดเฉียงไม่มีพนักแต่แทรกอยู่ระหว่างแนวฐาน

ภาพที่ 3.243-3.244 ฐานชั้นบน ส่วนตัวห้องและเฉลียง

ภาพที่ 3.245 บันไดส่วนฐานชั้นล่าง

ภาพที่ 3.246 พนักเหนือเฉลียงหน้าและหลัง ตั้งคู่คานหิน และสลักแบบจีนรูปขัณฑ์

ภาพที่ 3.247 พนักระเบียงฐานประทักษิณด้านในเจาะช่องคูหาขอดีงขนาดเล็กลำหรับวางดวงประทีป

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองปางมารวิชัย ขนาดหน้าตักกว้าง 4 ศอก 7 นิ้ว สูง 4 ศอก คืบ 7 นิ้ว⁴⁴ ไม่ทราบที่มาและอายุการสร้างประดิษฐานบนชุกชีก่ออิฐถือปูนกรุแผ่นศิลาและรัตนบัลลังก์ประดับลายปูนปั้น ปิดทองประดับกระจกสี รัศมีรัตนบัลลังก์ต่ำกว่าแนวขอบบน ประตุน้ำต่างราว 1 ศอก

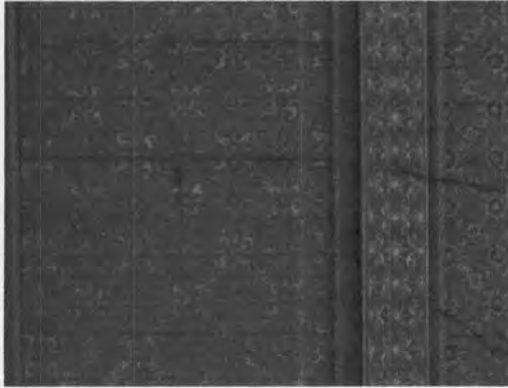

ภาพที่ 3.248 พระประธานภายในพระอุโบสถ

ฝาเพดานภายใน ประดับลายเขียนสีบนพื้นสีแดง เป็นลายดอกพุดตานก้านแย่งเขียนด้วยฝีมือช่างจีน **ผนังภายใน** ทาสีขาวเรียบ เฉพาะส่วนคอสองด้านบนสุดเขียนจิตรกรรมสีฝุ่นเป็นลายดอกไม้ประกอบริ้วผ้าผูกอย่างลายเฟื่องอุบะ ลักษณะฝีมือการเขียนแบบศิลปะจีน

⁴⁴ กรมศิลปากร, วัตถุประสงค์บูรณปฏิสังขรณ์, หน้า 191.

ประตูหน้าต่างภายใน หลังบานประตูประดับจิตรกรรมเขียนสีเป็นภาพ ใป๊ยเขียน หลังบานหน้าต่างเป็นภาพเครื่องมงคลจีนจำพวก ดอกไม้ในแจกันหรือกระถางและเครื่องตั้งบูชาต่างๆ ได้ทับหลังประตูเขียนเป็นรูปช่อดอกเบญจมาศขนานข้างด้วยหงส์จีน ได้ทับหลังหน้าต่างเขียนเป็นอักษรมงคลรูปวงกลม ขนานข้างด้วยค้ำจาว บานแผละประตูหน้าต่างเป็นภาพกอดอกบัวแบบธรรมชาติบนพื้นภาพสีขาว

ภาพที่ 3.249 ฝาเพดานภายในเขียนลายพฤกษานก้านแอ่ง
ฝีมือช่างจีน

ภาพที่ 3.250 คอซองด้านบนสุด เขียนลายเฟื่องอุบะดอกไม้
ประกอบริ้วคำ

ภาพที่ 3.251 - 3.252 หลังบานประตูเขียนภาพใป๊ยเขียน หลังบาน
หน้าต่างเขียนภาพเครื่องตั้งบูชาแบบจีน

ภาพที่ 3.253 ได้ทับหลังด้านในเขียนลายอักษรมงคล

องค์ประกอบโดยรอบอาคารที่สำคัญ

ฐานเสมา

เสมารอบพระอุโบสถวัดมเหยงคณ์พาราม เป็นเสมาแบบนั่งแท่น ไม่มี
ซุ้มครอบ ลักษณะเสมา เป็นเสมาหินทรายแกะสลักแบบแท่ง ตั้งบนฐานบัว
กลุ่มรับด้วยฐานสิงห์ ตั้งอยู่ที่มุมและกึ่งกลางแนวกำแพงแก้วของฐาน
ประทักษิณ รวม 8 จุด

ภาพที่ 3.254 เสมานั่งแท่นรอบพระอุโบสถ

พระวิหาร

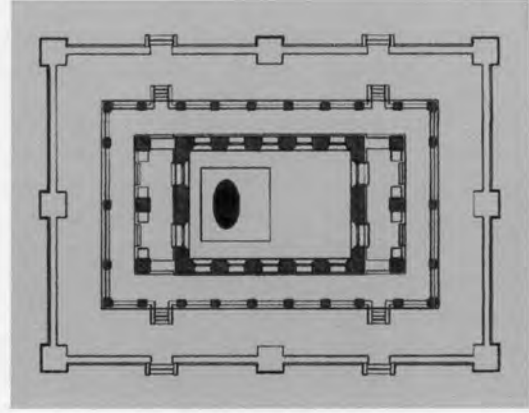
ลักษณะภายนอก

เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ลักษณะโดยรวมคล้ายกับพระอุโบสถ โดยมี
รายละเอียดการตกแต่งแตกต่างกันเล็กน้อย ผนัง หนา กว้างยาวเฉพาะตัวอาคารรวมเสาระเบียงโดยรอบ

ประมาณ 16x26 เมตร ขนาดฐานประทักษิณประมาณ 26x36 เมตร ห้องภายในขนาดยาว 7 ช่วงเสา กว้าง 2 ช่วงเสา ภายในไม่มีเสาในประธาน ภายนอกมีเสาระเบียงล้อมรอบอีกชั้นหนึ่ง หน้าห้องขาเป็นเฉลียงมีเสาทยอยขึ้นรับถึงหลังคา ฐานประทักษิณตั้งพระปรารักษ์ขนาดย่อมบนแนวกำแพงแก้วทั้ง 8 ทิศ ฐานชุกชีภายในตั้งอยู่ห่างจากผนังด้านหลังเล็กน้อย

ภาพที่ 3.255 พระวิหาร วัดมหรรณพาราม

แผนผังที่ 3.42 ผังพื้นพระวิหาร วัดมหรรณพาราม

หลังคา 3 คับ 2 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องหางมนดินเผาเคลือบสี รูปทรงการตกแต่งและลักษณะโครงสร้างเหมือนพระอุโบสถ **หน้าบัน** แบบกระแท่เซร ประดับกระเบื้องดินเผาเคลือบสีลายดอกพุดตานและรูปมังกร - หงส์ เหมือนกับหน้าบันพระอุโบสถ แต่ฝีมือต่างกันเล็กน้อย **ฝาเพดานภายนอก** ประดับลายเขียนสีเป็นลายดอกไม้เหมือนพระอุโบสถ แต่ใช้โครงสร้างที่อ่อนกว่า

ภาพที่ 3.256 หน้าบันพระวิหาร ประดับลายมังกร-หงส์เหมือนพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.257 ฝาเพดานภายนอกเขียนลายดอกไม้เหมือนพระอุโบสถ แต่โครงสร้างที่อ่อนกว่า

ประตูหน้าต่าง ประดับซุ้มปูนปั้นลวดลายปิดทองลายพฤกษชาติแบบเดียวกับพระอุโบสถ บานประตูหน้าต่างแกะสลักลวดลายปิดทองประดับกระจกสี เป็นภาพคลื่นทะเล กลางภาพเป็นรูปปลา มังกร พื้นภาพแทรกด้วยสัตว์ทะเลต่าง ๆ ทั้งปู ปลา เหา รูปปลา มังกร สื่อถึงความเป็นเชื่อพระวงศ์ ซึ่งในคติจีน ปลา มังกร คือ ปลาหลีฮื้อที่ข้ามประตูสวรรค์จนกลายเป็นมังกร ส่วนทะเลนั้นสื่อกับพระนาม “อรรณพ” ซึ่งพ้องกับนามพระอาราม “มหรรณพาราม” เช่นกัน ใต้ทับหลังประดับลายเขียนสีเป็นลายค้างคาวขนานข้างด้วยอักษรมงคลรูปสี่เหลี่ยม ทับหลังหน้าต่างเป็นรูปมังกรในวงกลม ขนานสองข้างด้วยรูปหงส์จีน

ภาพที่ 3.258 ซุ้มหน้าต่างพระวิหาร ลักษณะเหมือนพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.259 บานหน้าต่างและสลักลายปลามังกร

ภาพที่ 3.260 ใต้ทับหลังด้านนอกเขียนลายอักษรมงคล

ฐานอาคาร จำนวนชั้นฐานและลักษณะชุดบัวฐานแต่ละชั้น เหมือนกับฐานพระอุโบสถทุกประการ ฐานรับตัวห้องและฐานรับตัวอาคาร เป็นฐานสิงห์ลูกแก้วอกไก่ ฐานเฉลียงและฐานประทักษิณเป็นฐานปัทม์พนักกระเบื้องของตัวอาคาร และกำแพงแก้วฐานประทักษิณ ก่ออิฐถือปูนประดับกระเบื้องปราง พนักเฉลียงหน้าและหลัง ตั้งตุ๊กตาคาหินแกะสลักแบบจีนเป็นรูปคนอ่านหนังสือ รวม 8 ตัว **บันได** ส่วนฐานอาคารและฐานประทักษิณเป็นบันไดปูลูกอนศิลา พนักพลสังข์ก่ออิฐถือปูน ปันสันพนักเป็นบัวหลังเจียคบันได หน้าเฉลียง แทรกอยู่ระหว่างฐานเฉลียง

ภาพที่ 3.261 พนักเฉลียงหน้าและหลัง ตั้งตุ๊กตาคาหินแกะสลักแบบจีนเป็นรูปคนอ่านหนังสือ

ภาพที่ 3.262 ฐานชั้นบนซึ่งรับตัวห้องพระวิหาร

ภาพที่ 3.263 บันไดฐานพระวิหาร ตรงกับแนวบันไดฐานประทักษิณ

การตกแต่งภายใน

พระประธาน เป็นพระพุทธรูปหล่อสำริดปางมารวิชัย ศิลปะสมัยสุโขทัย ขนาดหน้าตักกว้าง 1 วา 1 ศอก 1 คืบ 4 นิ้ว เรียกกันโดยสามัญว่า “หลวงพ่อร่วง” กล่าวกันว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดฯ ให้อัญเชิญมาจากเมืองสุโขทัยสำหรับเป็นพระประธานในพระอุโบสถ แต่ล่าช้ากว่ากำหนดจึงเปลี่ยนมาประดิษฐานเป็นประธานในพระวิหารแทน⁴⁵

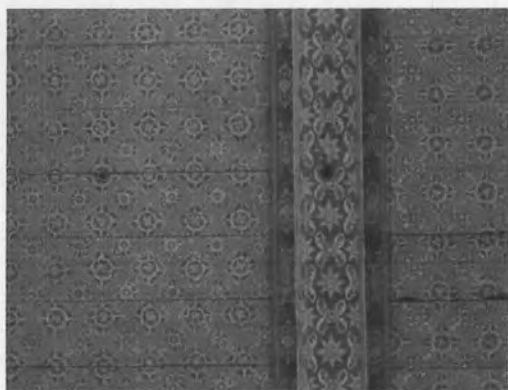
ภาพที่ 3.264 “หลวงพ่อร่วง” พระประธานภายในพระวิหาร

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ประดิษฐานบนรัตนบัลลังก์ ประดับลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี สูงเท่ากับแนวขอบบน ช่องประตูหน้าต่าง โดยประมาณ

ฝ้าเพดานภายใน ประดับลายเขียนสีบนพื้นสีแดงเป็นลายดอกพุดตาน ฝีมืออย่างจีนเหมือนกับพระอุโบสถ **ผนังภายใน** ฉาบปูนเรียบทาสีขาว เขียนลายประดับส่วนคอสองด้านบนเป็นลายดอกไม้ประกอบผ้าผูกอย่างลายเฟื่องอุษะ ลักษณะแตกต่างกับในพระอุโบสถเล็กน้อย

ภาพที่ 3.265 ฝ้าเพดานภายในเขียนลายดอกพุดตานฝีมือแบบเดียวกับพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.266 คอสองเขียนสีเป็นลายเฟื่องอุษะ

ประตูหน้าต่างภายใน หลังบานประตูหน้าต่างประดับภาพจิตรกรรมเขียนสีแบบจีน เนื้อหาแบบเดียวกับในพระอุโบสถ หลังบานประตูเป็นภาพไผ่เขียน หลังบานหน้าต่างเป็นภาพเครื่องตั้งเครื่องมงคลจีน บานแผละเป็นภาพกอดอกบัวบนพื้นสีขาว ใต้ทับหลังประตูเขียนภาพค้างคาวและอักษรมงคล ใต้ทับหลังหน้าต่างเป็นรูปหงส์จีนในวงกลม ขนาบสองข้างด้วยมังกร ซึ่งตรงข้ามกับใต้ทับหลังด้านนอกที่เป็นรูปมังกรในวงกลม ขนาบสองข้างด้วยหงส์จีน

ภาพที่ 3.267 - 3.268 การตกแต่งช่องประตูหน้าต่างด้านใน เหมือนกับพระอุโบสถ

ภาพที่ 3.269 ใต้ทับหลังด้านในเขียนลายหงส์กระหนาบด้วยมังกร

สิ่งก่อสร้างประกอบโดยรอบที่สำคัญ

พระปรารักษ์ทิศ ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว พระปรารักษ์ทรงผอมเพรียว
อย่างศิลปะรัตนโกสินทร์ตอนต้น ตั้งอยู่บนแนวกำแพงแก้วฐานประทักษิณที่
มุมและกึ่งกลางของทุกด้านรวม 8 องค์

ภาพที่ 3.270 พระปรารักษ์ทิศรอบพระวิหาร